

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
1002 B 9 [1]

W E D E R L E G G I N G

Van 't Boek van

D. J O H A N N E S V L A K

Van de

S A B B A T H ;

Dienende tot een

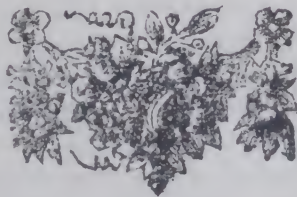
A A N - H A N G S E L

Aan 't Volkomen Disput, Historie, en Practijk van de Sabbath, en 's Heeren Dag.

Beschreven door

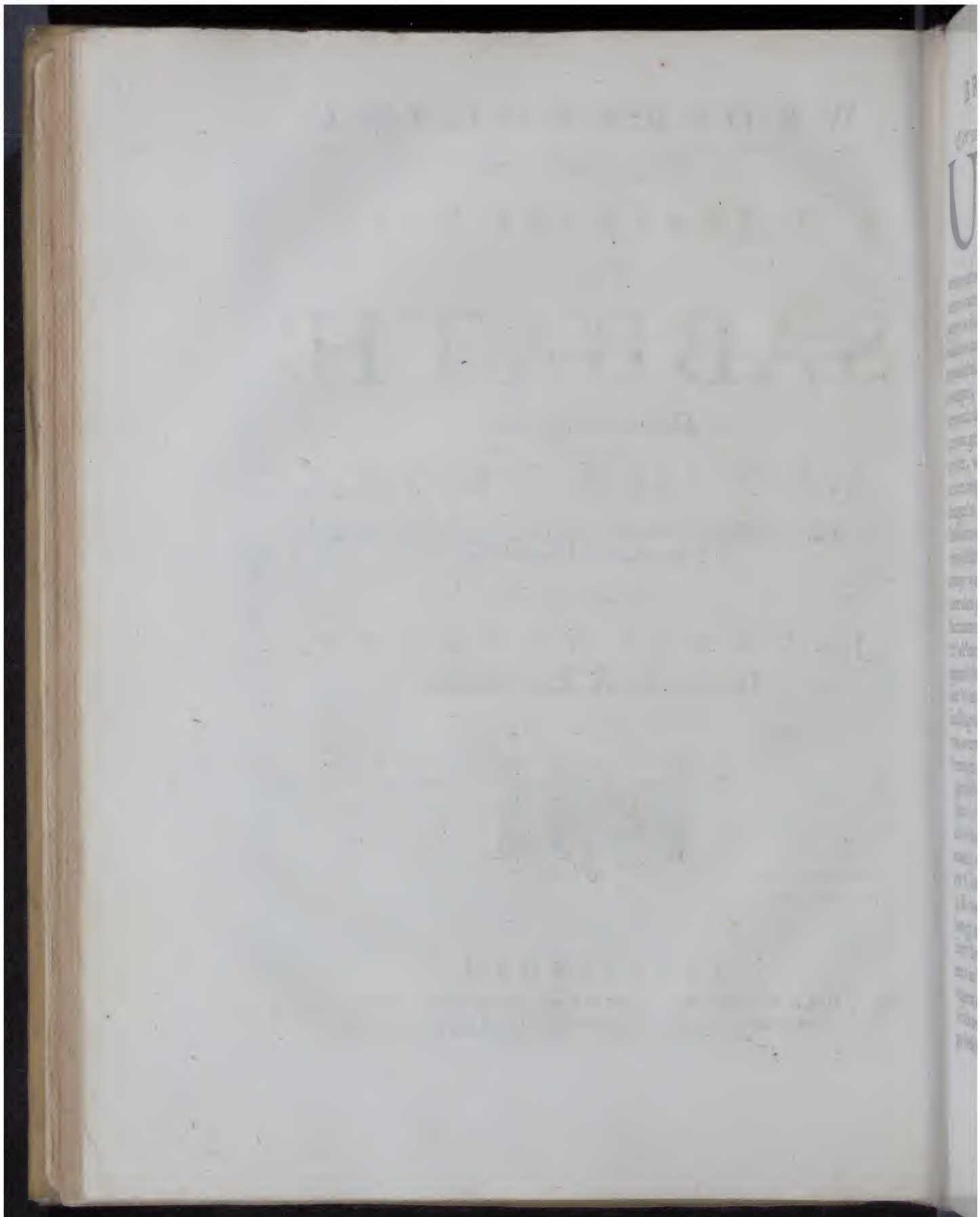
J A C O B U S K O E L M A N ,

Dienaar des H. Euangeliums.

t' A M S T E R D A M ,

By J O H A N N E S B O E K H O L T , in de Gaper-steeg, en tot Rotterdam by R E I N I E R v a n D O E S B U R G , 1686.

BRIEF tot Antwoordt aan D. Joh. Vlak.

Eerwaerde Broeder.

UW Boek aangaande den Sabbath heb ik geleezen, niet zonder verwondering, dat ook gy de Gemeinte van Nederlandt komt een aanstoot leggen, met op-nieuw tegen de gezonde Sabbath-leer (die gy wel eer uit u Meesters en uit het woord in-gedronken had) aan te vallen, met eenig herhaal te doen van redenen, die de Sabbath-bestrijders in onze eeuw gebruykt hadden, en zo meenigmaal wederlegt zijn. Gy hebt my in't byzonder tot uw tegenparty willen neemen, zoekende mijn Historie van den Sabbath zwarte vlakken aan te vrijven, en latende my zulks weten door een brief, vol bittere uitdrukkingen, die gy voor uw *Nareden* zet; Dus hebt gy my gedwongen, om een antwoord tot Wederlegging van uw Boek te schrijven, ten eynde dat de waarheid meer opgeklaart, en de leugen en lastering ten toon gestelt wierde. De tijdt en moeyte daar-in genomen, beklag ik my niet, wanneer ik zie, dat mijn Schrift zodanig opgesteld is, dat het tot een bequaam *Aanhangsel* kan dienen, aan mijn Boek, als waar-in veele dingen by-gebracht worden, die aldaar niet gevonden worden, en veele stukken op-geheldert, en uitgebreydt, die zo duydelyk en volkomen in mijn Historie niet gestelt, of door uw misvattingen verduystert, en verdraeyt waren; Maar gy hebt u met dit schrijven grootelyks bezondigt, door dien gy in het zelve niet alleen het gevoelen, dat de onze altijd in de Socinianen veroordeelt en verworpen hebben, aangaande 't vierde gebod en 's Heeren Dag, verdedigt, en de waare leere onzer Kerke bestrijdt, gaande steeds in de voetstappen, en strijdende met de wapenen der geener, die 't vierde gebodt heel te niet gedaan, en de godlijke Authoriteyt en instelling van 's Heeren Dag verloochent, en tegengestaan hebben; maar ook overmits gy, om uwe dwalingen wat meer luyfter en ingang toe te brengen, daar in zoveel valsche beschuldigingen, bittere smadingen en grouwlijke lasteringen tegen my uitbrengt, zulks als men van geen Christen, veel min van een Leeraar zoude verwacht hebben: Ik verdraage al die smaet, hoon en vinnigheid, en vaage al die *Vlakken* af, die gy op mijn naam en boek werpt, en wijze u aan, waar in gy verkeerdelijk handelt, uw Consciencyt verwondet, uw Leezer abuseert, en valschen indruk geeft: ja ik toone u in tegendeel met het klaarste licht, en onwederspreeklijk, hoe gy meermaal *Voetii* en anderer woorden ontrouwelyk bybrengt, de Historie der Disputen over den Sabbath niet na waarheid verhaalt, 't gevoelen van *Teeling* en *Udeman* valschelyk voor Brownistery uitmaakt, en meenigten anderen mislagen begaat. Gy geeft by den Lezer voor, dat gy om vrede te maken, zijt scheep gekomen; maar al wie oogen heeft, kan zien, dat gy beschermt, so veel als gy kunt, de navolgende onwaarheden; dat het vier-

Brief tot Antwoordt,

de gebodt Ceremonieel is; dat het enkel strenge rust, en geen Godsdienst noch publijke samenkomst tot Godsdienst gebood; dat het de rust alleen op den laastten dag der week gebood; dat het vierde gebod den Christenen niet gebied een dag van zeven te vieren, dat is, wekelijks een dag van haar werk te rusten, om dien in Godsdienst door te brengen; zo dat het heele vierde gebodt Ceremonieel en afgeschafft, en dienvolgens voor de Christenen niet verbindende, gestelt word; En aan d'andere zijde kant gy u na vermogen tegen deze waarheden, welke wy staande houden, van dat den Sabbath van den beginne ingestelt is, dat het vierde gebodt nevens de andere Moreel is, dat de Christenen uit kracht van dat gebod haren Rustdag wekelijks houden, en houden moeten, en dat 's Heeren Dag van Christus en van zijn Apostelen ingestelt, en voor de Kerk van 't N. Test. geordonneert is. Indien gy vrede haddet willen maken, en de partyen eenigsins vereenigen, gy had ons den Oorlog niet moeten aandoen, gelijk gy doet, en gy had geen boek moeten schrijven voor 't gevoelen van de Sabbath-bestrijders, tot benadeeling van de waarheid, en tot een struykel-blok voor de gemeene belijders; Maar gy had alleen moeten toonen, *eerst*, hoe, en waarom wy verdraagzaam moesten zijn ontrent de gene, die zo veel licht niet hebben, om te zien in de natuur van 't vierde gebodt, en in de instelling van 's Heeren Dag, en *ten anderen*, dat die party geen reden had, om tegen ons gevoelen aan te gaan, dewijl zy zelfs de Christenen wil verbinden, om een wekelijkschen dag, en in 't byzonder 's Heeren Dag geheel tot Godsdienst te onderhouden, met rust van al ander werk en vermaak, 't welk de Godsdienst hindert; ja dewijl zy mede (gelijk gy zegt) een godlijke verbintenis met zware bedreigingen wil op de Conscientien der Christenen leggen, om 's Heeren Dag te houden; 'k zeg, dit had u werk moeten wezen, (zo gy had willen arbeiden tot reconciliatie van gevoelens, en tot vereeniging der gemoederen in de Praktijk) klaar aan te wijzen, dat de gene, die niet konden zien zulken godlijken verbintenis van 't vierde gebodt voor de Christenen, om een dag wekelijks Gode te houden, en ook niet konden uit Godts Woordt merken, dat de instelling en ordonantie en onderhouding van 's Heeren Dag quam van Christus en zijn Apostelen, vredes-halven wel mochten, ja behoorden in 't Preeken, Catechiseeren, schrijven en samen-spreken, zig te onthouden van die twee stellingen tegen te spreken, en alleen haar bewijzen en beweegredenen by te brengen, waarom de Christenen 's Heeren Dag conscientieus moeten houden: Want hoewel zy 't zouden aanzien als een dwaling en misflag in ons, dat wy de verbintenis van 't vierde gebodt, en de godlijke Authoriteyt en ordinantye van 's Heeren Dag aandrongen; zo zoude dog dit enkelijk een misvatting en dwaling zijn, in een beweegreden te gebruyken, om 's Heeren Dag van 's morgens tot 's avonds heyliglijk te doen yeren, terwijl zy zelfs
(die

Aan D. Joh. Vlak.

(die ons dit konden tegen-werpen) andere beweegredenen daar toe gebruykten, doch van minder kracht. Maar nu hebt gy ganschelijk het tegen-deel gedaan: want gy hebt de gemeente willen wijs maken, dat alleen het gevoelen der geener, die 't vierde gebodt Ceremonieel stellen, en die de onderhouding van 's Heeren Dag uit een gewoonte af halen, zonder eenige last of ordre van Christus of van zijn Apostelen, de waarheid is, en dat het contrary zeggen in Gods Woort niet gegrondt is, ja zelfs door geen goede gevolgen daar uit te trekken is; en daar op komt gy dan zeggen, als of gy al vergeeten had, wat gy gezegt had, *daar is als geen geschil, daar is niet overig, dan een louter misverstant, men is 't genoegzaam eens, zo 't maar aan de liefde niet en mangelt; laat ons blijven by 't geen zeker en klaar is, &c.* 't welk waarlijk eer is jokken en speelen in zo een wichtige zaak, dan ernstig spreeken. Zoude het 'er niet bitter mede gespot zijn, zo iemand tusschen twee strijdende partyen inkomende, veroordeelde ja smadigde d'een party, als zijnde ongefondeert, en hebbende een valsche sustenue en gevoelen, en hy rechtvaardigde d'andere, zonder overtuigende redenen te geven van al zijn zeggen, en daar op dan zeyde, gy lieden zijt het genoegzaam eens, en hebt geen verschil, als 't maar aan de liefde niet ontbreekt; de vrede is licht te vinden. Neen, *Broeder*, zo handelt men niet, als men partyen vereenigt, en vrede maakt; ook laten verstandige Christenen zich zo niet wat wijs maken, nog met een ydele schijn, schoone woorden, en veinzery bedriegen; de zaak is haar ernstig, de waarheidt Godts is haar dierbaar; zy verkoopen, noch verlaatenze niet voor eenige prijs ter wereld; Gy hebt zo veel gedaan, als gy kond, om alle de verschillen open, en de wonden bloedende te houden, om ons te veroordeelen met de gansche Kerk, en de nieuwe party te rechtvaardigen; gy hebt door uw losse gronden in te drukken, de consciencien eerst gezogt los te maken van alle waarlijk godlijke verbintenis, om een dag wekelijks, en in 't byzonder 's Heeren Dag te onderhouden tot publijke en privaate Godsdienst; en dan komt gy weder elders een godlijke verbintenis zoeken, die gy onzes oordeel niet en vind, dan door in u onwetenheid en gebrek van verstandt en oordeel, tot ons gevoelen, 't welk gy veroordeelt hebt, tegen uw wil over te komen. Dit heb ik u breet en klaar getoont, en so heb ik u in defen van uw dwalingen willen te regt brengen. De Heere selve opene u oogen, en doe u zijn godlijke waarheit in zijn licht zijn, waar van gy af gevallen zijt. Maar nu heb ik nog iets te zeggen, aangaande de andere nieuwigheden, waar van gy in u *Aanmerkingen* gewag maakt, dog ik hebze niet eens willen aanroeren, om geen schijn te maken, van dat ik u boekjes, genaamt, *Eeuwig Euangelium, Vloek en Zegen*, wilde wederleggen; want ik oordeele de beste wederlegging van zulke ongegronde nieuwigheden, stoutelijk en verwaandelijk de Kerk opgedrongen, te zijn, dat men die met geen wederlegging ontmoetet, maar den Autheur en zijn schrijven, dus verre

Brief tot Antwoordt,

verachtet, en alleen hien of daar by gelegenheit de grond van de contrary waarheit open legget; om alzo de gene, die de glory zoeken, van wat nieuws te kunnen bedenken, of beschermen, tot inkeer te brengen, en van haar ydele waaan en hooge inbeeldingen te verlossen. Gy komt de Kerk beroeren, niet alleen met uw Sabbath-befrijden, maar ook met het lochenen, van dat Godt met de menschen kinderen een verbont der werken gemaakt heeft; 't is in uw ogen louter misverstant, dat Moses en Paulus daar van souden spreken; dies gaat gy alle de texten, die in de Schrift daar toe dienen, een heel andere zin, dan die onze Theologanten oit daar in erkent hebben, opdringen, en zo zal het Theologisch Systema vry een anderen dray moeten krijgen; en dit is zo wat aangenaam aan jeukerige herten, die van 't oude walgen; zo had *Copernicus* uit zucht tot eer en wat nieuws, het Systema van *Ptolomaeus* omgekeert, niet ontziende wat de H. Schrift in tegendeel te kennen geeft van den loop der Zon, en stilstant der Aarde. Ik zie u hier in grote misvattingen, hoewel ik nog niet derf denken, dat gy onregtzinnig in de grontleer zijt. Gy kunt weten, dat uw gevoelen in dezen, al over hondert jaren in Engeland is op de baan gebragt (doch ik wil geloven, nog ongezonder, dan gy het staande houdt,) door een Professor tot *Cambridge*, *Petrus Baro Stempannus*, en aldaar toen, en daar na in Neerland, door verlicheydene is veroordeelt, gelijk gy kunt zien in 't Boek van de Heer *Leidecker*, *Vis veritatis pag. 256. &c.* Ook kan u niet onbekent zijn, dat uw Meesters *Voetius* en *Essenius*, behalven veel andere Professoren der H. Theologie in Nederlandt, het publijkelijk in *D. Becker* veroordeelt hebben, dat hy stelt in zijn boek, verkeerdelijk genaamt, *de vaste spijsze van de volmaakte*, dat Godt met Adam voor den Val geen verbont der werken opgericht, noch een eeuwig en hemelsch leven beloofd had, noch den Boom des Levens een Sacrament was van de belofte van 't eeuwig leven. Dit eene zal ik zeggen, om u van de dwaling van uw weg te bekeeren; so veel ik kan sien en vatté; of dit sal op een woorden-strijt uitkomen, ('t welk geen kleine misdaat is in een Leeraar, als hy wat nieuws wil schijnen te zeggen, en daar na door de kracht der bewijzen gedrongen, gaat twisten over de woorden) of gy zult tot meer dan een dwaling vervallen. Want dit staat by my vast, en ik zal 't u hier eens kortelijck toonen, niet alleen hebben wy de zake zelf (van dat 'er een verbont der werken is, het welk met Adam en alle zijn nakomelingen is aangegaan) door een noodzaaklijke en onmiddelijcke deductie uit de Schrift ('t welk alzo waarlijk Schriftuur is, als het gene uitdruklijk daar in bevat is) maar wy kunnen ook toonen, dat de natuur, beloften, bedreigingen en conditien van dit verbont uitdruklijk in de Schrift zijn. Wat aangaat *het eerste*, ik bid u, let op deze vier noodzaaklijke gevolgen, tot bewijs, van dat 'er zulken verbont der werken is. *Eerst*. De Heere God had niet alleen zijn Wet in 's menschen hert geschreven, maar hem ook een positijf gebodt gegeven, waar aan

hy

hy uitdruklijk een bedreiging van de dood verknogt heeft, *Gen. 2: v. 16, 17.* en die bedreiging van de dood bevattede een belofte van leven, waar van Adam toen eeniger maate in bezitting was; vergelijkt *Gal. 3: v. 12.* Nu dewijl Godt met Adam niet handelde door enkel bevel, als een Wet-gever, maar ook door bygevoegde bedreigingen, en door beloften die noodzaaklijk in die bedreigingen ingewikkelt waren; zo volgt, dat'er een verbondt was, dat is, een verklaring van Gods Wil, waar door de mensch konde weten, wat Godt van hem eyste, en wat hy van God te verwachten had, 't welk inderdaad is een reciprocatie van onderlinge conditien en verbintenissen: *Ten tweeden*; God had den Boom des Levens, en den Boom der kennis des goets en quaats, gestelt in het Paradys, dienende tot betoekening en verzegeling van leven en dood, die op de gehoorzaamheid of ongehoorzaamheit des menschen volgen zoude; nu deze segelen en tekenen stelden voort een voorgaande verbont, en zy bevestigden de bedreiging van de doot en belofte van 't leven. *Ergo* was er zulk een Verbont. *Ten darden.* Paulus toont *Rom. 5.*, dat alle menschen zijn in Adam, gelijk de godzalige in Christo zijn: Nu hoe komen de uitverkoornen in Christus te zijn, en met alle geestelijke zegeningen in den Hemel in hem gezegent te worden? Gewis, niet door een natuurlijke noodzaaklijkheit, om dat Christus en zy de zelve menschelijke natuur hebbē; want dan zouden alle menschen behouden worden; maar door een verbonds-accoort, om dat God met Christus als een publijk persoon een verbont had gemaakt, waar door zijn uitverkoorne in hem als het Hooft van dat huysgesin of geslagt bevat waren; en so waren ook alle de menschen kinderen, die natuerlijk van Adam af quamen, in hem, niet door een natuurlijke noodzaaklijkheit, maar alleen door een verbonds-accoort, 't welk God met Adam maakte, als met een publijk persoon; Anderfins zoude Adams zonde en Val, en de bedreiging van de dood, die God over hem uit-sprak, ons niet meer aangaan, dan den staat, en het doen van eenige andere onser Voorouders, of van onze onmiddelijke ouders. *Ten vierden*, het is uit *Rom. 5: v. 12.* *1 Cor. 15: v. 22.* vergeleken met *Ezech. 18: v. 20.* klaar en onwiderspreeklijk, dat alle nakomelingen van Adam, aan zijn zonde schuldig, en dezelve bedreiging en straffe onderworpen zijn, die op Adam wierd gelegd, wegens zijn ongehoorzaamheit aan het positief gebod, aan hem in den staat van zijn oprechtigheit gegeven. Nu daar is geen andere weg te bedenken, waar door dit geschied, dan door een Verbont tussen God en Adam, waar door 't goede van zijn gehoorzaamheit, en 't quade van zijn ongehoorzaamheit op alle zijn nakomelingen komt. Maer wat *het tweede* belangt, naamlijk dat wy uit de schrift uitdruklijk kunnen toonen de natuur, de beloften, de bedreigingen, en de conditien van dat verbondt der werken; ziet daar twe schriftuurlijke bewijzen. *Eerst*; in deze twe texten *Rom. 10: v. 5.* en *Gal. 3: v. 10, 11, 12.* wordt een weg van gerechtigheit en leven beschreven, daar door het nu onmogelijk is het leven te verkrijgen, naamlijk op con-

Brief tot Antwoordt aan D. Joh. Vlak.

op conditie van volkomene gehoorzaamheid aan de Wet; dat is, gelijk Rom. 10: v. 5. staat, door een gerechtigheit die uit de Wet is; en daar moet het woort *wet*, niet absoluut voor een enkel gebod genomen worden; want een absoluut gebod heeft geen conditien, en als zodanig geeft het geen belooning; 't is dan een Wet, die geen enkele beveelen gaf, maar conditien van gerechtigheit en leven; nu van die conditien zegt hy, *de wet is niet uit den gelove*, dat is, de eerste wet (die ook een verbont was) vereyfte geen geloof als de conditie van dat verbont; maar, zegt den Apostel, *de mensch die dese dingen doet, sal leven door de zelve*, dat is, het doen en werken was voor de menschen de conditie des levens door de Wet, en het verbond. Ten anderen. Gal. 4: v. 22, 30. wort van twe tegen gestelde verbonden uitdruklijk gesproken, verbonden die directeljk tegen elkander waren in haar onderwerpsels, natuur, werkingen, en effecten; het eene gemaakt met de kinderen des Vleefches, het andere met de kinderen des Geests of der belofte, het eene barendende tot dienstbaarheid, 't ander tot vryheit, het eene komende op een natuurlijcke wijze, 't ander op een bovennatuurlijcke; en die twe verbonden hebben zo van den beginne af tot nu toe in haar kragt gestaan, zo onder de Wet, als onder het Euangelium, als blijkt uit v. 28, 29, en door het eene verbont heeft geen Bontgenoot oit de erffenis gekregen, of is erfgenaam geworden, maar alle deffels Kinderen zijn uitgeworpen, en zy hebben de belofte van de erffenis niet, v. 30. zo blijkt dan, dat by Paulus die twe verbonden zijn 't verbont der werken en der genade; dog tot meer opklaring van die text heb ik breet gesproken in 't boek van de *Dwalingen der Labadisten pag. 537. &c.* Dus veel om u te recht te brengen; voorts wil ik u eyndeljk als een Broeder getrouweljk waarschouwen, dat gy u in het toekomende wachtet, van met schrijven de Gemeinte Gods meer te ontstichten; gelukkig had gy geweest, zo gy door u schrijven in den druk niet gekomen waart, en alleen na u talent de gemeente, aan u toe betrouwt, met de gezonde woorden geweydet, en gebouwt had, en exemplaarlijk had voor gegaan, ik zie uit uw schrijven, dat hoewel gy maar een *curta suppellex* hebt, en weinig van geleertheit voorfien zijt, gy nochtans een vierde boek voor hebt te schrijven; zo grooten welbehagen hebje in u concepten; gy zultze noch met een ander schrift voor staan; dog ziet wel toe, en wagt u voor uw ziele, dat gy de waarheit Gods niet langer verduyftert met woorden sonder wetenichap, en de dwalingen niet verder voort zet, en de Heere so doende terget, om u tot andere dwalingen, die aan uw stellingen annex sijn, bysonder van de regtvaardigmaking door de werken, te laten vervallen, so dat gy een *schant-vlak* van onse Kerk soud worden. Nu de Heere heylige u in sijn waarheit, en maake u een arbeyder, die niet beschaamt en worde in die dag. Dus blijve ik, die ben,

Tot Amsterdam den
27. July 1686.

Uw Dienstbereyde Broeder in Christo,
JACOBUS KOELMAN.
W E D E R-

W E D E R L E G G I N G
 Van 't Boek van
 D. J O H. V L A K,
 Van den Heyligen
 S A B B A T H
 En
 D A G des H E E R E N.

§ 1.

Het zal veelvuldig voorkomen / dat ik hier noch eens kome te schryven van den Sabbath / die zo breedt en volkomentlyk onlangs dat heele Dispuut / met de Historie en de Praktijk van den Sabbath heb afgehandelt ; doch ik ben 'er toe genoodzaakt dooz D. Vlaks smadig en lasterlyk schryven tegen my / en tegen mijn boek / gelijk elk zal oordeelen / die zijn Na-reden en Voorredens leest. Dochtafs ben ik niet van voornemen / hier op nieuw / of Vlaks redenen tegen 't gezonde gevoelen van den Sabbath / en 's Heeren Dag te wederleggen / of onze liedenen booz 't zelve / die hy of heel niet / of zeer zelden bybrenght / te verdedigen ; 'k geloof ook niet / dat iemand zulks van my hier zal verwachten. Ik zal dan alleen aanwijzing doen / waar Vlak, en zijn eenboudige Leezer / de oplossing van zijn redenen met de contrarie argumenten / in mijn Boek zal kunnen vinden ; en dewyl hy een gedaante maakt / als of hy brede zoude maaken tusschen de partyen in dezen / gebuykende zekere woorden en updrinkingen / waar dooz hy wil schijnen / ons nader te komen ; daar hy onderruffen geduurigh recht uit / na de wyze / en met de redenen / van Coccejus, Heidanus, Burman, Allinga, zoekt te bewyzen / 't geen wy in haar verwerpen ; zo zal ik toonen / dat hy de scheure in der daadt even wydt laat / alle de questien in stand houdt / en de waarheid in dit stuk zo zeer bestrijdt / als iemand. En dus heb ik gelegenheid / om 't geen noch nader tot opklaaring en bebestingh dient / van 't geen ik geschreven heb / hier als een Aanhanghsel aan mijn Boek te voegen ; Waar toe ik te meer gedrongen ben ; dewyl Vlak mijn Historie in enige deelen heeft gepoogt zwart / en ongelooflyk te maaken / en mijn citatien booz valsche te

verklaaren / in 't byzonder aangaande de Post-Acta van 't Nationaal Synode van Dordrecht. en Voetii getuigenis daar over.

§. 2. Ik zal dan hier zo kort / als my mogelijk is / het boek van Vlak onderzoeken / de gebreken van dien aanwijzen / eenige schynredenen wederleggen / en de valsche beschuldigingen tegen my afweeren / brengende met eenen zulkie nieuwe Citatien / die in mijn boek niet en staan / dat den Lezer zijn moepte en koste licht vergoede zal zijn / wanneer hy dit Aanhangsel achter mijn boek stelt / en leest. En ik zal hier deze Methode volgen / dat ik hem in de vijf verdeelingen van zijn boek (die tot de zaak dienen) zal nagaan; naamlijk 1. zijn Historie. 2. zijn stellingen van den Sabbath. 3. zijn stellingen van den Dag des Heeren. 4. zijn Na-reden. 5. zijn Voorreden / en twee Byeven.

I. AFDEELING.

D. VLAKS Historie van de Geschillen.

§. 3. D. Vlak begint zijn Historie van de questie/aangaande 't begin van den Sabbath / en hy zegt / De Joodsche Meesters hebben meest geloofd, dat die in *Mara* of in de woestijne *Sin* is gegeven. Verder zegt hy / dat van de oudste en eerste Leeraars onder de Christenen af, tot de tyden der *Brownisten* toe, dat gevoelen genoegzaam de overhandt gehad heeft, dat den Sabbath eest in de Woestijne *Sin* is ingestelt, en onderhouden, pag. 4, 5. 't zelve herhaalt hy in zijn Na-reden pag. 15. Waar op ik twee dingen moet zeggen. 1. Vlak zal in mijn Dispuut pag. 137. 138. en in mijn Historie pag. 5. de woorden van verscheyde Rabbijnen binden geciteert / die toonen / datse den Sabbath al van den beginne achteden ingestelt / en van de Patriarchen onderhouden. 2. Het is zo verre van de waarheid / dat tot de tyden der *Brownisten* toe / het gevoelen / dat den Sabbath in de Woestijne *Sin* eerst ingestelt is / de overhandt gehad heeft / dat in tegendeel het algemeene gevoelen is geweest / gantsch weinige uitgenoomen / dat den Sabbath van den beginne is ingestelt; de woorden van Lutherus, Calvinus, Zanchius, Gualterus, Aretius, Fajus, Simlerus, en Bucerus, alle van dit oordeel / heb ik uitgezukt in 't Dispuut pag 135, 136. Walæus en Rivetus hebben zeer veel Auteurs genoemd van 't zelve gevoelen / Zuinglius, Beza, Martyr, Bullingerus, Ursinus, en meer andere / die ik nevens de menichte van Engelsche Schryvers aldaar citeere pag. 137. ja Walæus zegt updrukkelijk / dit zelve kan byna van alle de Uitleggers van de Gereformeerde Kerk gezegt worden, en tot noch toe heb ik 'er niet een gezien, die dat recht uit loochende; dan dat van de Theloganten een of twee dat derft in twijffel trekken; dat nochtans het andere gevoelen is 't gemeene gevoelen der Gereformeerde Kerke, blijkt uit het te vooren gezeide. Ook citeert Walæus vooz ons / de Oudvaders Chrysofthomus, Theodoretus, Augustinus, Cyprianus, Lactantius, Athanasius, Greg. Nyssenus, in *Dissert: de 4. praecepta cap. 3.* Vier andere Oudvaders / Justinus, Irenæus, Tertullianus, Eusebius worden vooz 't contrary gevoelen geciteert; waar op Walæus en den Auteur van 't boek / *Dies Dominica*, antwoorden / en ik heb uit haar vier dingen daar op geantwoordt / in de Historie pag. 5. zo dat uit het gezeyde blijkt / dat Vlak zijn Historie begint met een notoire onwaarheid.

§. 4. Dan verklaart Vlak het argument vooz louter nieuw, en bedacht by de *Brownisten*, te weten / om dat den Sabbath is voor den val ingestelt, zo is zy dan geen Cere-

Ceremonie. pag. 5. Maar al was een argument nieuw / zo is het daarom niet minder krachtig; zijn meester Hoornbeek zeyde / of den Sabbath van den beginne is ingestelt, is by ons niet twijfelachtig, noch dat argument voor ons onbruikbaar. *Nader Beweering pag. 82.* In onse Disputen tegen de Papisten / Pelagianen / Samosatranianen / en Mennisten brengen wy nu veel argumenten / die te booren niet gebzupkt zijn / en ebenwel demonstratief zijn; En zoo is dat argument / genomen van 't begin des Sabbath's voor den Val / zodanig / dat het genoegzaam is / om het heele gevoelen van de Partjen / aangaande de Ceremonieelheid van den Sabbath en van 't vierde gebodt / om te stooten.

§. 5. Het heeft ook weinig te beduyden / dat Vlak zegt / hy moet een heele vredeeling zijn in de Schriften der Ouden, die niet en weet, datse 't vierde gebodt aanmerkten tijdelijk, een teken, voorbeeldt, schaduw. pag. 5. Want 1. hy en kan / noch zal niet bewijzen / dat veele van haar het vierde gebodt aanzagen als tijdelijk / en als een enkele schaduw; het is wat anders / datse zo van den Sabbath der Jooden sprekten; noit is 'er tegen 't vierde gebodt iets van iemand gezegt, of ergens daar van gewaagt met eenige verbetering, zegt Hoornbeek, *Theol. Pract. Tom. 2. pag. 339.* en wederom pag. 351. De oude Theologanten spreken wel tegen der Jooden Sabbath, maer niet tegen 't vierde gebodt, of tegen 's Heeren Dag, in deszelfs plaats, ook van haar, onderhouden. 2. Het is zeker / dat de Oud-Vaders in het disputeeren tegen de Jooden over den Sabbath / gelijk tegen andere letteren / niet zo net zijn geweest in haar bewijzen en uitdrukkingen / dat wy haar daar in meer dan in andere disputen / tot een regel ofte voorbeeldt zouden zetten. Twee zijn 'er onder haar geboden stelde / die ons na de letter verbonden / en Hefychius, die ook wilde / dat 't vierde gebodt in 't leezen zoude nagelaaten worden, 't welk Vlak zes maal verhaalt / op dat wy 't wel zouden geheugen / pag. 5. 6. pag. 96. in de Na-reden pag. 42. 48. 61. en in de Voor-reden §. 15, welke verkeerdheid wy ook in ons Disput, pag. 275. hebben aangeteekent / dewyl Burman dat aanhaalde tot zyn verschooning / Bericht van den Sabbath pag. 63. 't is opmerkelijk / dat Vlak zegt aangaande Hefychius, dat bedroog hem, dat hy meende, dat het vierde gebodt heel Ceremonieel was pag. 6. Doch Burman meinde daer in niet bedrogen te zijn.

§. 6. Ik zal hier voorby gaan / dat Vlak hier verkeerdelyk zegt / dat de afschaffing van de Joodsche Sabbath zeer langzaam is geschiedt, en dat het de taal der Oude was, na het vieren van den Sabbath den dag des Heeren te vieren, tot dat men het zelve heeft gemeent te moeten tegen gaan, pag. 6. 7. dewyl van zyn misflach in dezen / hier na hzedt moet worden gesproken. Maar ik merke hier aan / dat hy pag. 9. 10. 11, van de Scholastijken in 't Pausdom sprekende / alleen de woorden van Raymundus Martini, en Thomas Aquinas over den Sabbath verhaalt. Doch een beter opening zal men vinden in mijn Historie, alwaar verhaalt wordt / wat haar Concilien / wat haar Scholastijke Doctoren / Casuisten en andere / wat haaren Paus Alexander de derde / wat haar Roomsche Catechismus daar van oordeelden / en behatteden; pag. 150. Men zal daar zien / dat ook verschepte greote Leerars onder haar de Godlyke verbintenis tot een dag van zeden / en de Godlyke en Apostolische instelling van 's Heeren Dag erkennen / hoe wel andere daar na / om tegen ons haar Traditien en de Macht der Kerke staande te houden / de instelling en onderhouding van 's Heeren Dag van de Auctoriteyt der Kerke hebben afgehaalt. Met de laatste is Vlak het eens; doch hy besluit niet te zeggen / dat zijn de beuselingen van de valsche Propheten der vorige eeuwen, daar Calvijn zo tegen uit-

vaart, Institut. 2. Boek, 8. cap. §. 34. als zy in haar taal zeyden, *Ec. Hoe die bekende woorden van Calvijn, die men ons hondert maal voozwerpt / te verstaan zijn / heb ik in de woorden van Essenius en Walæus getoont in de Historie pag. 60. &c. Ik zal 'er nu noch de woorden van twee andere by doen / d'eene een Frans man, d'ander een Neerlander. d'eerste/ naamlijk Sam: Maresius, spreekt aldus System. Theol. loc. 7. in Annotat. ad §. 8. pag. 312. Den Catechist (hy meinde Bekker) had geschreven, dat het vierde gebodt niet en vereyscht eenen dag in de week tot den Godsdienst, en dat 's Heeren Dag is van menschelijke instelling; 't is een lastering en leugen, dat Calvinus zo gevoelt: want in tegendeel zegt hy, 2. Boek der Institutien 8. cap. §. 28, &c. dat het tot ons behoort uit kracht van 't vierde gebodt, (laatende vaaren deszelfs schaduwwachtige) dat wy een gezetten dag hebben, op welchen wy tot den dienst Godts saamen komen mochten, en op dat den dienstboden, en die onder een anders bevel en macht zijn, een dag der ruste vergunt worde, op datse een verquikking hebben na den arbeydt; dat het Ceremonieele van den Sabbath met des Heeren Christi komste zo afgeschafft is, dat de twee andere dingen, die ik verhaalt heb, niet moeten by de schaduwten gestelt worden, en op alle eeuwen even zeer passen, en dat na de affchaffing van den Sabbath, evenwel dat noch onder ons plaats heeft, dat wy op gezette dagen saamen komen, om 't woordt te hooren, broodt te breeken, en te bidden in 't openbaar; ten anderen, dat den dienstboden en werkluyden haar verpoozing gegeven worde van haaren arbeydt; dat 'er geen Kerkelijke Vergaderingen, van Godt aan ons voorgeschreven, kunnen gehouden worden, ten zy zy gezet zijn, en zy haar gezette dagen hebben; dat s' Heeren Dag zonder Joodsheid van ons onderhouden wordt, niet om een Ceremonie te houden, met een zeer nauwe Godsdienstigheid, waar door wy zouden meinen, dat een geestelijke verborgentheit afgeschaduwet wordt, maar als een middel, dat noodig is om order te houden in de Kerk; ja dat Paulus ons dien dag voorgeschreven heeft, 1. Cor. 16. v. 2. om de handtreykingen, tot verquikking van de broeders te Jerusaleem, te verzamelen. Die de noodzaakelijkheid van een gezette dag tot den publijken dienst haalt uit het vierde gebodt, en die met opset beschermt de noodzaakelijkheid van 's Heeren Dag te behouden, heeft die gevoelt en gezegt, 't geen den Catechist? Maar tot een slot van mijn lange reden van de Sabbath, zal 't my niet verdrieten zelfs de woorden van den zelve Calvijn over Gen. 2. v. 3. hier by te schryven; doch die woorden zijn te leezen in mijn Historie pag. 52. *De tweede / wiens woorden over Calvijns woorden licht zullen geven/ is Dr. Ryssenius, zeggende in de Doodtsuypen der Cartesianen en Coccejanen, pag. 127. Calvijn spreekt van zodanige, die den dag wel veranderden, en brachten van den zevenden op den eersten, maar die wilden, dat de zelve beduyding der verborgentheit, die by de Jooden haar plaats had, noch by ons blijven moet, gelijk daar immediaat op volgt; en hy zegt voorts, dat zy in grove en vleeschlyke superstitionen des Sabbaths, de Jooden drie maal te boven gaan, 2. Boek, cap. 8. §. 34. derwyl zy de dagen als schaduwten der geestelijke dingen bielden, §. 33. Want wy en houden dan dien dag niet als een Ceremonie, met zeer benauwde Religie, gelijk of wy meinden, dat daar mede een geestelijke verborgentheit afgebeeldt ware, maar wy neemen hem waar, als een noodzaaklyk middel, om ordre in de Gemeinte te houden, §. 33. Heeft nu iemandt oit onbeschaamder leugen gezien, als dat Calvijn over mijn gevoelen zijn oordeel velt?**

§. 7. Daar na verklaart Vlak het gevoelen der Socinianen, doch niet oprechtelyk / noch eenvoudelyk; zeggende / datse ook inclineerden na dat uitterste van de Vrygeesten en Wederdoopers, om onder voorwendfel der Christelijke Vryheid een ongebondenheit in te voeren, in alle dagen zonder onderscheid, gelijk werkdagen te

maa-

maaken, pag. 12. diergelyk geeft hy te kennen pag. 46. zijn Meester hadt het hem anders geleert / de welke in dat bekende boek / 's Heeren Dags Heyliging, aldus sprak pag. 417. Het is ook een groot misverstandt, de Socinianen te willen aanwryven, en het onderscheydt tusschen ons en haar hier in te stellen, als of zy zouden leeren, dat men 's Heeren Dag in geen achtting behoorde te hebben, 't welk gansch anders legt, als voor heenen uit haar eygen bekentenissen gehoord is, en met geen van haar getuigenissen zal beweezen worden; Uitdruklijk willen zy ook, dat de gewoonte der Christen Kerken als nut en stichtelyk moet blijven, en onderhouden worden. Dit is dan niet getrouw van Vlak gehandelt.

§. 8. Van verhaalt Vlak wel / 't geen in de Augsburgsche en Zwitserfche Confessie staat van den Sabbath en 's Heeren Dag; maar hy vergeet / of slaat over / zijn Leezzer bekent te maaken / hoe de Theologanten van de Augsburgsche en Zwitserfche Confessie zich verklaart hebben / ontrent die stuk van haar Confessie; hy wiste immers wel / hy had het alreeds kunnen weten / indien hy 't Boek van Essenius maar eens ingezien had / dat de zelve zo spreken en schrijven / datse met ons in de substantie der zaak over-een komen; Nu zal hy / en ieder Leezzer in mijn Historie kunnen zien / hoe de Zwitserfche en Ucherfche Leeraars haar verklaaren over dit stuk: pag. 66. &c. 82. &c.; zelfs zal hy daar woorden vinden van Melancton (die men weet, zegt hy pag. 14. dat met Luther de Augsburgsche Confessie voornaamentlyk opgesteld heeft,) die hem / eer hy 't woert of wil / zullen doen toestemmen / 't geen Walaus daar uit beslyt / naamlyk / dat men uit kracht van 't vierde gebodt een van zeven dagen wekelijks moet houden, en dat de Apostelen zelfs den dag verandert hebben; ziet de Hist. pag. 84.

§. 9. Het gevoelen der Waldensen of Picarden in Bohemen, en Moravien, wordt ook zeer soberlyk van onzen Vlak verhaalt / pag. 16. Doch ik heb haar gevoelen en uit haar schriften en Kerken-orden / en de schriften der Papisten / en uit de mondelijke verklaaring van Amos Comenius een Bohem's Leeraar / en van Johannes Leger een Piemontois Leeraar / vertoont / en beweezen met ons gevoelen over een te komen / in de Historie pag. 36. &c. Doch dit zoude ook Vlaks Historie niet verciert hebben; dies gaat hy over tot de Kerken in den Paltz, en haar Catechismus / en wil / men zal daar hy vergelyken Ursinus en Olevianus haar uitleggingen; maar waarom verhaalt hy niet zo wel / wat Bucerus, Musculus, Zanchius, Piscator, Paræus, en andere Hoogduytsche Gereformeerde Leeraars gevoelden; zo wie haar woorden zal leezen / gelijk wy die citeren in de Historie pag. 73. &c. zal zien / datse de Catechismus verstaan / gelijk als wy.

§. 10. Doozts spreekt Vlak van de Fransche Catechismus: maar dewyl hy de zelve anders verstaat / dan wy; zo moest hy ook iets gesproken hebben van de Fransche Theologanten / hoe zy in de Academien en Kerken / van den Sabbath / en 's Heeren Dag geleert hebben / en hoe zy toonen / hunnen Catechismus verklaart te hebben / en hier ware het nuttigh / te hooren / hoe zich Calvin, Beza, Gallafius, Fajus, Molinaus, Le Vasseur, Amyraldus, Tilenus, Capellus, Ravanellus &c. uitgedrukt hebben; maar neen / 't is Vlak genoeg / eenige woorden van die Catechismus te verhaalen / en te wijzen na de Institutien van Calvinus; wy in tegendeel hebben de eygen woorden van die Leeraars breedt open gelegd / byzonder van Calvin, in de Historie pag. 41. &c. 51. &c.; en wy twyfelden niet / of haar over-een-stemming met ons in het principaale zal klaar bevonden worden.

§. 11. Hier mocht men nu verwachten / dat Vlak ook 't gevoelen van de Kerke van Engelandt, en Schotlandt, en Ierlandt zoude hebben neer-gesteld; want die Ker-

ken zijn de voornaamste Gereformeerde Kerken van Europa; ook heeft de Kerk van Engelandt en Schotlandt zich veelsins ontrent dit stuk uitgedrukt / gelijk ik in mijn Historie toone; en de Engelsche Bisschoppen / Andrews, Lake, Babington, Bayly, en andere / hebben al zonderling klaar 't gevoelen van haar Kerke voorgesteld; En byzonder / aangezien men de Augsburgsche en Zwitserse Confessie / en de Fransche en Heidelbergse Catechismus voortzengt over dit point / zo moest immers die uitneemende Catechismus / Confessie en Kerken-ordze / opgesteld in den jaare 1643 in die heerlijke Vergadering tot Westminster / en zo solemneel van de Parlatmenten van Engelandt en Schotlandt / en van de Algemeene Synode van Schotlandt geapprobeert / en van alle die Kerken / en Leeraars der drie Koninkrijken aangenoemen / hier over dit stuk gehoozt zijn; doch Vlak wilde zijn Leezzer dat licht niet doen zien, is dit geen gebrek van onpartijdigheid / en oprechtigheid?

§. 12. Slaande die Kerken dan over / komt hy tot onze Kerken / en zegt / dat die de Heidelbergse Catechismus hebben aangenomen, en dat men uit de Uitlegging van Urfinus zal oordeelen, van onze gemeene Leere pag. 18. te werten / om dat hy weet / dat Urfinus in zonnige uitdrukkingen zijn dwaalende bevattingen wat meer begunstigt / hoe wel hy (gelijk ik uit zijn woorden getoont heb / in de Historie pag. 75, 76.) in de grondt niet van ons verschilt. Maar waarom zouden wy Urfini verklaaringen in dezen meer of zo veel geloof geven / tot verstandt van de zin / en gemeene leer en taal onzer Kerke / als de verklaaringen van onze Nederlandsche Theologanten daar over? Eben dat ene / dat onze Leeraars / die Catechismus aanneemende / de byzheydt hebben genoemen / van de woorden van het antwoort op de 103 Vraag te veranderen / en te stellen in de plaats van Festis diebus (dat is op de Feest-dagen, gelijk in de Latijnsche text van de Catechismus staat) of van op den Vyerdag (t welk het hoogduyts exemplaar heeft) op den Sabbath, dat is, op den Rustdagh, geeft genoegzaam te kennen / datse niet opzet en voortdacht vernijdt hebben / iets aan te neemen / 't geen zy oordeelden niet zo wel gezegt te zijn van de gene / die de Catechismus beschreven hadden.

§. 13. Spreekende over de Disputen in Engelandt, toont zich Vlak geheel een vzeindeling / ontrent 't geen aldaar is geschiedt is / pag. 19, 20. Want hy meint / dat men daar over 't stuk des Sabbaths quam te disputeeren / wegens dat de Bisschoppen haar macht zo zeer wilden uistrekken / om feest-dagen en Ceremonien voort te schryven en aan te dzingen; eben als of de geene / die zich eerst voort de N. Sabbath-leer en Sabbath-praktijk aldaar stelden / en schreven / het eygentlyk en opsettelyk daar-in geladen hadden op de Bisschoplyke macht / en op feest-dagen en Ceremonien / 't welk een heel ander dispuut was / en contrarie blykt / zoo wanneer men de schriften van Greenham, Bound, en Perkins over den Sabbath leest; in der waarheid quamen daar de schriften en disputen uit de zelve gronden voort / waar uitze in Nederlandt zijn ontstaan; naamlyk / een groote meenichte van behyders / zelfs ook voortgangers in de Kerk / hadden een vleeschelyke dzift / en genegentheid / om den Sabbath veelsins te schenden / en tot verschooningh van dien zochten zy dooz een verdozven vernuft haar schynredenen / van de Christelyke byzheydt / van de verandering van den dag des Sabbaths / van eenige texten qualijk verstaan / als Rom. 14: v. 5. Col. 2: v. 16, 17. Gal. 4: v. 9, 10. Dit alleen was de eygen oorsprong van de disputen aldaar over dit subjeet; waar van een onwaederspreekelyk bewys is / dat zelfs eenige Bisschoppen / en Bisschoplyke / zo wel als de Non-conformisten zich voort de gezonde Leere aldaar gestelt hebben / gelijk ik dat in mijn Historie getoont heb.

§. 14. Alzo ongefondeert en onberstandigh maakt Vlak een toepassing van de gelegenheid van Engelandt op die van ons landt / zeggende / hier was men vry van 't quaad dat daar drukte; de nocht was ons niet opgeleght om te disputeeren, zelfs niet in opzicht van de profaniteiten des levens, van zo veel den dag des Heeren aanging, zelfs met Placcaaten gestijft (hy wil zeggen in Engelandt / in 't Jaar 1618 / en 1633.) daarmen hier alle eenpaarig vyandt van was, niet alleen met leere, maar ook met leven; zulks men immers hier niet nodig heeft gehad, op zo een trant de maat te staan pag. 19, 20, 21. Twee dingen toont Vlak niet wel te weten / Eerst. Dat in Engelandt de Sabbath-leer en heyliging van den Sabbathdag / kerkelyk en Politickelyk is bevestigt geweest / naamlyk door de Liturgie, en Homilien, en kerkelyke Canones, en door de Placcaaten van Koningin Elizabeth, Koning Jacobus, en Koning Karel de eerste / gelijk zulks te zien is in mijn Historie ppg. 92. &c.; wat belangt de Ordinantie van Koning Jacobus in 't Jaar 1618 / die was door een schielijke beweeging / en quade dzyft zo voortgekomen / tegen zijn eygen Proclamatie in 't Jaar 1603 / en tegen zijn raadt / aan zijn zoon Hendrik gegeven; en hy had daar na berouw van 't uitgeben van die Declaratie / gelijk ik toone pag. 93, 190. En zo is de andere Proclamatie van Koning Karel voor 't spel en recreatien op 's Heeren Dag / uitgegeven in 't Jaar 1633 / en rechtstrijdig tegen 't geen hy in 't Jaar 1626 had uitgegeven; Ten anderen. Weinig wetet / of gedenkt Vlak, hoe schriklyk de Sabbathschendingen in zwaang gingen in ons gansche landt / door groot en klein / in Steden en op dorpen / door voorgangers en andere / lang voor dat onze disputen zijn opgekomen; Ons Nationale Synode / in 't Jaar 1618 / en 1619. gehouden / drukt het in haar Acte Self: 14. aldus uit; zeggende / dat het Volk toen Sondags-namiddags met andere werken of profaane oefeningen bezich was, en zich onttrok van de namiddagsche Predikationen; dat doorgaans de namiddags tijdt des Zondags, inzonderheid op dorpen, placht doorgebracht te worden, met alle servile of daaglyksche werken, met speelen, drink-gelagen, en andere Profanationen des Sabbaths, pag. 2. 't selve Synodus besloot self. 163. De Staaten Generaal te versoeken, dat de veelvoudige en daagelyks toeneemende abyusen en ontheylingen van den Sabbath doorgaans in dese Provincien, met scherpe Placcaaten mochten weg genomen en voorgekomen worden; en in het Request drukten de Gedeputeerden / Bogermannus, Faulcius, Festus en Polyander de gemeene Sabbath-schendingen aldus uit. Dat 'er sware en meenigvuldige Profanationen geschiededen door markten, kermissen, maaltijden van Gilden, van Wachten, Buurten, Bruyloften, door oefeningen van Wapenen, door Jaagen, Visschen, Vogelvangen, Balspelen, door Comedien, Danseryen, Boel-verkoopingen, drink-gelagen, en andere min noodzaaklyke werken, en dat dit noch daaglyks in deze landen toenam, (ziet de Historie pag. 251, 254.) Diergelyke klachten vindmen in de Acten van 't Zeeusche Synode tot Goes gehouden in 't Jaar 1620 / en in haar Gedeputeerden Vertoog aan de N. N. Staaten van Zeelandt, gelijk in mijn Historie te leezen is pag. 254, 255. Ziet daar de yffelyke gestalte van onze kerke van Nederlandt in 't stuk van Sabbath-scheiding / lang eer onze disputen opquamen; en overmits in Zeelandt meest gepvert wierdt / voor des Heeren Dag / en tegen desselfs ontheyliging / geen wonder / dat 'er zelfs onder de Aeraars aldaar op stonden / dewelke als Satans instrumenten dienden / om den pber van die mannen tegen te gaan / roepende van Christelyke byspydte / van Joodendom / &c. en dus quamen de geschillen van die Aeraars tot dat Synode van Dordrecht; ertelyke jaaren na het Synode / schreef Burs zijn gebeinsde Wee-
klage

klage, met opzet / om die *Overaats* boozden Sabbath / en aandringers van *Reformatie* / haatelijk te maaken / gelijk ik eenigzins getoont heb in d' Historie pag. 257, en noch verder toonen zal. Doch *Gisbertus Voetius* heeft hem zijn *Crocodils* traanen wat afgeveegt; en 't zal dienen tot nader *bertoog* / dat de schuldt ook by de *Leeraaren* was in deze gemeene Sabbath-schendingen / dat wy enige woorden van *Voetius* hier by-bringen; aldus schreef hy in 't Jaar 1627. tegen *Burs*. Indien elk maar voor Godt zijn boezem uitschudde, hy zal ras bevinden, dat die *Gramina* niet overtollig geweest zijn aan 't Nationale Synode van *Dordrecht*, seff. 14. en 18. Indien die dag met catechifeeren en preeken was door-gebracht, ('t welk het Synode klaagt niet geschiedt te zijn,) gewis zo zouden 'er zo veel gelegtheden niet open geweest hebben voor de Sabbaths-ontheylingen, byna het meeste deel van den dag door; naamlijk na 't eyndigen van een eenige Predicatie ('t welk dikwils quam op negen uren in de gecombineerde Kerken) tot den avond, of diep in de nacht. Voorts wierdt dezen dag zo zeer verslonden, of verteert door 't gaan na de *Kermiffen*, 't *beschouwen* van ydele vertooningen, 't *reynen* en *rotfen* zonder noodt, door *markten*, en *spel-oeffeningen*, dat den Sabbath nauwlijks in den Sabbath gekendt wierdt. En het is 'er zo verre van daan, dat de betuigingen uwer tegenpartyders importuin hebben geweest, of de maat van de profanatieen zijn te boven gegaan, dat ook nu de Kerken alle jaren dezelve Sabbaths-klagen uitroepen. *Lacryma Crocodili absterfa*. pag. 40. en daar na noch eens pag. 86. 87. Vraagt gy, waar 't gebrek zy geweest? De barmhertige Godt rekene ons die gebreken niet toe. De meeste van onze toehoorders en dachten zelfs niet eens aan private en huyselijke oeffeningen van godzaligheid; en groot deel der zelve, had zich door een zeker privilegie vry gemaakt, van de namiddags-predicatie te hooren. De meeste Leeraars, zelfs niet bezorgt zijnde, om 's namiddags te prediken, en catechifatieen aan te stellen, noch ook door een publijke *Authoriteyt* gewaarschouwt, gaven ten grooten deel immers de occasien tot de profanatieen door deze hare onderlaating. Nu, na dat het heylzaamste besluyt van 't Nationale Synode, in de meeste Kerken ter executie gestelt, den loop van die Sabbath-schendingen gestuyt heeft, zijn 'er nochtans menigerley gebreken, ook by niet weinig Predikanten, veel meer by de toehoorders; laat een ieder zich zelve onderzoeken, en zijn oog over alle de Kerken van *Nederlandt* laten gaan, en hy zal zien, dat nauwlijks 't gerucht van 't Synodische besluyt tot zommige Kerken gekomen is; En zult gy oordeelen, dat het roepen der Sabbatariffen tegen de Sabbath-schending overtollig en importuin is? waarom gingt gy dan de *Wachters* opwekken? pag. 15. te weeten, hier komt ons al de *zwarigheid* van daan, dewelke och ofze ons niet eyndelijk te gronde helpe! Nu laat de *Leezer* oordeelen / wat *waarheid* in *Vlaks* woorden zy; dat men hier alle eenpaarig met leven en leere vyand was van de profanatieen van 's Heeren Dag; en dat men vry was van 't quaadt dat in *Engelandt* drukte.

§. 15. Nu komt *Vlak* een toepassing op my en op mijn schrijven maaken / even uit die verkeerde indzukt van de gelegentheid / en oorzaak van der *Engelsche* schryven en disputeeren ontrent den Sabbath: hy zegt pag. 21. D. J. K. die zo uit de *Engelsche* geleert heeft tegen *Feesten* en *Formulieren* te yveren, dat men hem zo qualijk heeft afgenoomen, dat hierom uitzetting heeft moeten lijden, schijnt daarom hier toe gekomen, om dit *Hoofstuk*, dat zo annex is aan zijn andere, zo zeer ter herte te nemen, en met zulken drift voor te staan. Ik dankte de *Heere* / en zal 'er hem over roemen tot mijn doodt toe / die my tegen de opgelegde en gehandhaafde *Feesten* en *Formulierdienst* van de *Kerk* van *Nederlandt* heeft doen pberen; Dat ik 'er over uitzetting heb moeten lijden / door 't geweld der *Hooge Machtten* / zulks draag ik

ge

geduldigh en blymoedig / doch de schuldte van dien zal ten grooten deele in den dag des oordeels bebonden worden te leggen op de Kerkelijken van Nederlandt / dewelke zo verre afgeweest hebben / van pligt en conscienties halven deze onrechtmatige proceduuren / en usurpatien van de Kerkelijke macht door de Hooge Obergerigheid / tegen te spreken / datse veel eer door haar informeele en injurieuzen Synodale besluyten tegen my / en door haar daadlyke vervolging en tegenstandt hier en daar / het lijden verdubbelen ; Waar over ik / als mede over verscheyde andere zeer schadelijke nalatigheden en gebreken der Leeraars en Ouderlingen / mijn formeele Protestatie en uytzuytelijke betuyging heb uitgegeven in 't jaar 1683 ; en ik blybe daar by : Wat my bewoogen heeft / om voor den Sabbath en tegen de Sabbathbestrinders te schrijven / heb ik breedt genoeg uitgedrukt in de twee Voorredens voor mijn Boek. Doch ik denk niet / dat iemandt zal oordeelen / dat het my niet en voegde (die tegen het houden en beschermen der Iersdagen breedt geschreven heb) ook voor den Sabbath en 's Heeren Dag te schrijven / die nu meer dan ooit / en dat opentlyk op de Preekstoelen / bestreden wordt.

§. 16. Vlak waart in zijn onwetendheit voort / te zeggen / Uit Engelandt, daar die quaad overgebleven was in de Kerke, en daar de Disputen hevigt zijn geweest ; zo verre ook, dat het een van de voornaamste redenen is geworden van de separatie der gener, die men *Brownisten* noemt, is het overgewaeyt in Zeelandt, met eenen *Robert Broun*, die met zijn Vergadering in den jaare 1680 tot Middelburg is overgekomen, en door andere van daar vervolgens tot Amsterdam, en Leiden. Behalven dat *Mr. Willem Teeling* zelfs in Engelandt die gronden had gelegd, en zo zijn in de Nederduytsche rechtzinnige Kerken die geschillen gekomen, en eerst in Zeelandt begonnen, pag. 22. Het is alles onwaarheit en onkunde / wat hy daar zegt ; en dit zal ik aldus doen blyken :

§. 17. Eerst, de hevige disputen over den Sabbath waren in Engelandt niet geweest voor het jaar 1631. veel min voor het jaar 1618 ; want alleen had 'er in 't jaar 1607 van eenen *Rogers* een boek geschreven geweest / over de Artikelen des Geloofs van de Kerk van Engelandt / waar in hy de leere van den Sabbath / zo als die van *Dr. Bound* met gemeene approbatie was voorgesteld / zocht te brandtmerken / en haatelijk te maaken ; maar *Dr. Willet* heeft hem in zijn verklaring van *Genesis* in het volgende jaar 1608 wederlegt / en de mond gestopt / dediceerende zijn boek aan *Koning Jacobus*, aan den *Arts-Bisschop van Cantelberg*, en aan den *Bisschop van Londen*, ziet de Historie pag. 179. Voorts quam daar niet meer van ; dan in 't jaar 1611 schreef *Mr. Breerwood* twee private brieven aan *Mr. Nicolaus Byfield* over den Sabbath / maar dezelve quamen niet in 't licht voor 't jaar 1631. daar na is 'er noch in 't jaar 1622. een *Latynsche Oratie* door *Dr. Prideaux* tegen de gemeene Sabbath-leer gedaan / in de *Academie tot Oxford*, op de promotie van ettelijke *Doctoren der D. Theologie* / en die Oratie quam eerst in 't Engelsch in 't jaar 1634. Cyndeljk heeft eenen *Thomas Broad* een *Tractaat* van twee vellen *Papiers* uitgegeven in 't jaar 1627, tot wederlegging van het tot noch toe beleden gevoelen ; en meer is 'er niet geweest ; hoe kan dan Vlak met eenige schyn van waarheit zeggen / dat het quaade uit die hevigtste disputen in Engelandt overwaerde in Zeelandt / zoo dat daar de geschillen begonnen / en zo in 't jaar 1618. op de Synode tot *Dordrecht* quamen ?

§. 18. Ten anderen, het is absoluutelyk onwaarheit / dat de *Brownisten* van de Kerk van Engelandt gescheyden zijn / wegens datse een ander gevoelen hadden van den Sabbath / dan die Kerk ; maar dit is waar / datse de groote Sabbathschending

ding in Engelandt gepleegt / zonder dat 'er behoorlyke middelen tegen aange-
wendt wierden / naamen tot een grondt / waarom zy niet zo een onreine Kerk
niet konden gemeenschap houden. En zo hebben de Nonconformisten in 't jaar
1603 dooz een ootmoedig request aan de Koning Jacobus, onder andere dingen /
die zy wenschen verbeterd te zien in de Kerk / verzocht / dat ook de Sabbatsh-
schending mocht gewoert worden; en wanneer in 't jaar 1608 dooz de Professoren
van Oxford een antwoorzt tot wederlegging daar op gegeven wierdt / hebben zy
over 't verzoek tegen de ontheplyging van 's Heeren Dag / zynde het twaalfde
point / gezegt / hy is zeer profaan, die dit niet van herten wenscht; waar op dan
de Nonconformiste Leeraars in haar antwoorzt (genaamt The Defence of the
petition for Reformation) erkennen / datse daar in over een stemmen, pag. 75. en
daar op vernieuwen zy haar verzoek wederom aan de Koning / om de Sabbatsh-
schending tegen te gaan; en zo heeft nooit de Kerk van Engelandt de Nonconfor-
misten, noch de Brownisten tegen gegaan / als verschillende van haar in gevoelen /
in opzicht van de Sabbath / en zo veel geeft Hoornbeek, dien Vlak citeert / te
kennen / dat sy haar misnoegen in de Kerk toonden / wegens dat den Dag des
Heeren in Engeland / en alzo zeer in Nederlandt / geschonden wierdt. Zo blykt
dan / dat het valsch is / dat 'er verschepdenhepd van gevoelen was by de Brown-
nisten en by de Kerk van Engelandt / ontrent de Sabbath-leer.

§. 19. Ten darden. Het is verstaert / en Vlak kan 'er 't minste bewijs niet booz
bryngen / dat het quaad is in Zeelandt ober gewaapt met Robert Brown, die met
zjn vergadering in 't jaar 1580 in Zeelandt quam; want geliyk Hoornbeek ver-
haalt / de meeste van die vergadering weeken af tot de Wederdoopers / die immerz
berre zjn van 't gevoelen / dat Vlak Brownistisch noemt / en dien Brown ging we-
der na Engelandt / herriep / wat hy gedaan had / leefde wyredt met zjn
Dzoutw/en verbiel in veel ergernissen. Summa Controv.lib. 10. de Brownistis, in initio.

§. 20. Ten vierden. Het is ook verstaert / dat Willem Teeling in Engelandt an-
dere gronden van de Sabbath had gelegd / dan in Zeelandt aangenomen waren;
hy is wel in Engelandt geweest / na dat hy in Frankrijk in 't Jaar 1603. tot Ad-
vocaat gepromoveert was; en hy had tot Bambury in een Burgers-huys daar hy
logeerde / gezten (boven dat hy ont elders gezien had) hoe daar den Sabbath seer
Godsdienstig gehouden wierdt / 't welk hy daar na in de voorreden van zjn
Huysboek in 't jaar 1617 zeer aangezyesen en geroemt heeft (en ik weet niet / dat
Vlak of iemand zich daar aan kan stooten) ook had hy daar kennis gekregen aan
Mr. Whately, Mr. Dod, en Mr. Hildersham, dewelke geen Separatisten noch
Brownisten waren / maar publyke Leeraars / zo lang de Bisschoppen haar niet
en hinderden; Dr. Willet noemde Hildersham den hamer der Scheurmakers, die men
Brownisten noemde, maar Teeling van Engelandt komende heeft tot Leyden in de
Theologie verder gestudeert onder Lucas Trelocatius, en is in 't jaar 1606 tot Pre-
dikan beroepen tot Haemstede, binnen 't enlandt van Schouwen; zo dat blykt /
dat Teeling zjn gevoelen niet had uit de Twisten ober den Sabbath in Engelandt /
die toen noch niet geweest waren / geliyk hy ze niet geleert had van de Brownisten,
in allen dezen onderricht Vlak zjn leezet niet na waarheidt.

§. 21. Dan gaat onzen Historicus ober tot de geschillen van de Zeelwische Broe-
ders / die in 't jaar 1619 gebzacht zjn tot het Nationaal Synode / en zo spzreekt
hy dan van de Post-Acta. En hier moet ik drie mislagen en verkeerde inozmationen
aantekenen / waar mede Vlak zjn leezet tracht een voozdoozdeel ten quade in te
werpen; naamlyk Voor eerst, hy zegt / dat Udeman en Teeling net het gevoelen
der

der Brownisten hadden aangenoomen, in allen deelen, en in alle bewijzen, en dat zulks blijkt uit *Udemans* Praktijk, uitgegeven in 't jaar 1612, vergeleken met *Robinsons* Apologie pag. 25, 26. **A**angaande Teeling heb ik terstondt getoont / dat die zijn gevoelen van geen Brownisten had; wat Udeman belangt / die kan uit de Brownisten zijn gevoelen / en bewijzen niet hebben; dewyl'er voor 't jaar 1612 / als Udeman zijn praktijk uit gaf / noch niet een Brownist over geschreven had / of zijn bewijzen daar ontrent opgesteld; *Robinson* gaf zijn Apologie eerst uit in 't jaar 1619 / gelijk *Hoornbeek* aanteeckent / en ettelijke Jaaren daar na heeft hy iets tegen 't gevoelen van *Rivet* over de instelling van 's Heeren Dag geschreven; zo dat Udeman zijn bewijzen uit hem niet konde hebben; en by die gelegenheid moet ik 't getuigenis van *Hoornbeek* hier in brengen/zeggende/*Johannes Robinson*, een Man vroom en geleert boven de andere, is de onze aange-naam geweest, zo lang hy geleefd heeft; zijn Apologie die in het Latijn en Duyts gelezen wordt, is waardig, datse van alle Theologanten ernstig gelezen worde; want zy bevat, en merkt aan veele dingen, die niet te verachten zijn; ook heeft hy verscheyde dingen tegen de *Arminiaanen* geschreeven; want hy was dikmaals en een scherpe party en opponent van *Episcopus* in de Academie. *Summa de Brownistis, circa initium*; elders spreekt *Hoornbeek* aldus van hem. In hoedanigen aanzien *Robinson* geweest is by de *Leydsche* Professoren, inzonderheid by *Festus*, ende *Derramoutius*, wat diensten hy gedaan heeft in 't disputeeren tegen *Episcopus*, met schrijven voor de Synode van Dort, en hoe hy wegen Godzaligheid is bemint geweest, ook by de genen van welke hy verschilde, konnen zelfs die niet loochenen, die het nochtans niet en willen weten: *Nader Berweering* pag. 40. en zelfs zegt *Heidanus* van hem; ik heb *M. Robinson* om zijn godtzaligheid en ingetoogen leven, geleertheit, en den yver, die hy in die zware tijden betoont heeft, tot voorstandt van de waarheid, als een Jongman betaamt ontrent den ouden, altijd geeert, en gerespecteert. *Consideratien tweede Deel* pag. 26. Dit zo in 't voorby-gaan / dewyl Vlak meermaals zo wat suadelijk van hem in dit boek spreekt / als of hy deze kerk met zijn gevoelen ontrent de Sabbath had komen verderben. Ik zegge dan / 't is niet onwaarheid en zonder 't minste bewijs gezeydt / dat Teeling en Udeman haar gevoelen met de bewijzen niet van de Brownisten hadden; als dewelke noch van de kerk van Engelandt / noch van de onze in dat stuk verschilden / en niets daar over geschreven hadden / alleen datse getuigenis gaven tegen het onthepigen van des Heeren Dag.

§. 22. Ten tweeden merk ik aan / dat Vlak zegt / dat het gevoelen van Udeman en Teeling schijnt in Zeelandt van gevolg geweest te zijn, als af te neemen is uit de Resolutie en requeste van de Synode ter Goes. pag. 25, 20. zo wilde hy den Heezereen indruk geven / dat de Heeraars van Zeelandt te vooren niet waren van 't zelve oordeel / maar datse door Teeling en Udeman daar toe gekomen waren / en haar gevolgt hadden; maar daar van heeft hy / noch geeft hy niet 't minste bewijs; in tegendeel dewyl dat Synode/eben na 't houden van 't Nationale Synode/zo eenpaarig was met Teeling en Udeman, en zo overde voor den Sabbath / zo blijkt / dat de contray party klein en niet considerabel was.

§. 23. Tendarde. Ik merke / dat Vlak sprekende van de Regelen van de Post-Acta, zich veel ophoudt / met te zeggen / wat de Professoren / *Gomarus*, *Walæus* en *Thylius* geboelden / waar in zy verschilden van de *Zerutofche* Doeders / wat zy in haar quaad keurden: doch de questie was niet / wat en hoe de Professoren geboelden / die zelfs onder mallkander niet eens waren / gelijk hy toont

pag. 27. 28. maar hoe men de Zeeuwsche Broeders zoude eenigzins voor een tijdde vereenigen; want zo luydden de Post-Acta, gelijk hy selfs verhaalt pag. 22. Zijn de Heeren Professoren verzocht, in 't byzonder met de Broederen van Zeelandt, over die questie een vriendelijke Conferentie aan te stellen, en met eenen te dispicieeren, of niet eenige gemeene regelen niet gemeene toestemming zouden kunnen worden begrepen en gestelt, binnen welkers limiten beyde de parthyen in 't verhandelen van deze questie, zich zo lang zouden houden, tot dat in 't naaste Nationale Synode nader onderzoek zoude worden gedaan. En Vlak zegt selfs pag. 29. De Professoren hadden zelfs die regelen geconcipeert. de tijdt, die zo kort was, van een uur of twee tusschen de sessien, liet geen disputeeren of confereeren toe; men is genoodzaakt geweest, de geschillen voorby te gaan, en zo iets algemeens en zekers te bedenken, dat beyde konden toestaan zulke regelen moften gestelt worden, die zy alle konden toestemmen, zo wel de Zeeuwsche Broeders, als alle de Leden van de Synodus, daar onder Voetius mede een was, die van zijn Mr. Gomarus zeer verschilde. Wat baat het dan te zeggen/ dit leurdten de Professoren quaad in de Zeeuwsche Broederen; dit of dat konden zy in haar niet toestemmen; wy geven licht toe/ dat der Professoren geboelen in die regelen niet veroordeelt is/ maar dat se dezelve zo begrepen hadden/ dat zy zo wel als de Zeeuwsche Broederen/ die konden toestemmen. Maar dat Vlaks oogmerk was/ zijn Aezet te kennen te geven/ dat de zin der Professoren zo ingebloeyt is in de regelen/ dat men alle die gene moet veroordeelt achten/ die niets schaduwachtigs in 't vierde gebodt erkennen/ zal nu blyken.

§. 24. Ten vierden, dit kan ik noch niet met de oprechthijdeit/ noch met de waarheid geenszins over een brengen/ dat Vlak zegt/ dat men die regelen most opvatten, zo als 't gevoelen van de Professoren was, pag. 29. en dat men de zin der zelve moet neemen, zo die gemeent is van de Professoren, die de zelve hebben opgesteld, pag. 143. Hy wil zeggen/ niet zo als zy kunnen genoomen en verklaart worden/ maar zo als de Professoren die na haar geboelen namen; en derhalven als 'er in de Post-Acta staat Regel 1. en 2. dat 'er wat ceremonieels in 't vierde gebodt is; en dat dit ceremonieele was de rust van de zevende dag na de Schepping, en de strenge onderhouding den Jooden opgelegd; zo zal dit ceremonieel genoomen moeten worden door schaduwachtig, en voorbeeldende, ziende op Christus; want de Professor Gomarus was in die meening/ die verstandt het zo. En hy gebolge/ zo is 't geboelen van de gene/ die niets schaduwachtig in 't vierde gebodt erkennen/ door die Regelen van de Post-Acta veroordeelt: ja dat is/ 't geen Vlak meermaal uitdrukkelijk zegt/ als naamlijk pag. 80. Dat 'er wat ceremonieel of schaduwachtig is in het vierde gebodt, is de taal van de Post-Acta, en in de Voorreden, §. 13. Men gaat de Post-Acta directelijk tegen, niet willende iets ceremonieels in het vierde gebodt erkennen; hy verstaat door ceremonieel schaduwachtig/ gelijk in 't voorige; want iets veranderlijks/ te weten den Saterdag/ dat erkennen zy alle; zo in de Tweede Brief §. 14. 't is tegen den eersten regel, te zeggen, dat in 't vierde gebodt niets ceremonieels is; wederom pag. 78. 79. De Broederen gaan regel-recht tegen de eerste en tweede regel van de Post-Acta, leerende, dat het vierde gebodt eyscht een van zeven, en in het zelve niets ceremonieels schaduwachtig is. En pag. 96. daar in was men in het Synode eens, (te weten dat 'er wat ceremonieels of schaduwachtig was. Dit is volkomentlijk valsch/ en ik kan niet batten/ hoe hy zich des niet geschaamt en heeft: want hebben wy hem daar terstont niet hooren zeggen/ dat de Regelen zo moften gestelt worden, dat alle de Zeeusche Broederen, en de Leden van de Synodus die konden toestemmen? Nu hy verhaalt ons selfs van eenige Zeeusche Broederen, dat se het vierde gebodt

gebodt t'eenemaal Moreel stelden, datse wel wat veranderlijks erkenden, als de be-
 paaling van de zevende of eerste dag, maar niets schaduwachtig in 't gebodt, pag. 27.
 zo hebben zy dan / de twee eerste regelen toestemmende / het woordt ceremonieel niet
 genoomen in de zin en meining van Gomarus, booz schaduwachtig / maar booz iets
 veranderlijks en tijdelijks / en zo zijze dan ook niet door de zelve veroordeelt; ja
 dat zegt hy erpesselijk / pag. 29. De Zeeuwfche Broederen konden gemaklijk al die
 regelen toestaan, als in de welke haar gevoelen niet direct wierdt veroordeelt, maar
 alleen voorby gegaan, of niet direct aangeroert, en alzo in zijn geheel gelaten; d'eer-
 ste regel zoude wel schijnen haar meest tegen te zijn, maar Udeman konde die met
 zijn distinctie (van 't gebodt alleen, of met zijn aanhang te neemen) lichtelijk toestaan;
 insgelijks de tweede, als men door ceremonieel ruym genoomen, verstaat iets veran-
 derlijks. En wat belangt de Uden van 't Synode / Voetius en veel andere / dat
 die 't woordt ceremonieel ook niet namen als Gomarus, zegt hy zelfs in zijn brief
 aan N. N. §. 36. Wy gelooven niet, dat alle de Synodalen de zelve zin gehadt heb-
 ben, 't welk alleen zijn opzicht heeft op 't woordt ceremonieel, dat d'een wat ruy-
 mer kan genoomen hebben, en als noch neemt, als de ander: maar hoe kon hy daar
 even na zeggen / in wat zin de regelen zijn geapprobeert, hebben de Professoren Go-
 marus, Thylius, en inzonderheid Walæus, te kennen gegeven? ten zy hy wilde seg-
 gen / datse 't woordt ceremonieel in tweerley zin lieten neemen. En in zijn tweede
 brief §. 13. verhaalt hy deze woorden van Voetius, uit zijn Lacrymæ Crocodili ab-
 sterfæ, tegen Burs, pag. 62. 79. Ik zalze volkomenlijks / en niet ten halven verhaa-
 len: Indien gy meint, dat de Theologanten, die anders dan gy van de Moraliteyt van
 den Sabbath gevoelen, door die Artikelen in 't Nationale Synode veroordeelt zijn,
 zo bedriegt gy u zelve met een beminlijke razerny; Dat mocht de vyandt willen, en
 dat zouden uwe medgezellen wel dier willen koopen, die men doorgaans hoort klaa-
 gen, dat de Synodale Artikelen zijn een schoen voor alle voeten, en een schuyelhoek
 van de onrechtzinnige Sabbathisten, ja datse door de politijkheid van eenige met op-
 zet zodanig gemaakt zijn; hoe zy u mishaaagen, is uit dit uw' boekjen en uit den hee-
 len draad van het dispuut licht te giffen; insonderheid daar gy stelt, dat de Apostoli-
 sche Kerken geen zekeren dag hebben gehouden: (Vlak wil / datse beyde de dagen
 hebben gehouden) welk veroordeelt wordt in de vijfde Artikel van 't Synode; maar
 laat de Post-Acta van 't Synode nagezien worden, en de Notulen der Synodalen, op
 dat uwe stoutigheid beschaamt gemaakt worde . . . en pag. 79. wat, waar, en
 wanneer is 't veroordeelt? Indien gy meint, dat 't gevoelen van den Sabbath, of van
 desselfs godsdienstige onderhouding (welk die gene, die gy tekent, en byzonder in Zee-
 landt, belijden,) van 't Synode Nationaal veroordeelt is; zo zijt gy heel buyten de
 weg; Vraagt het alle, zo veel als 'er in 't Synode Nationaal geweest zijn; gewis 't Sy-
 node zoude noit gevreeft hebben een schuyt een schuyt te noemen, 't welk blijkt uit de
 veroordeeling van Vorstius, en van de Remonstranten; laat onzen Schryver nazien de
 Acten van de Scriba, de Notulen of Aantekeningen van Synodalen, en hy zal zich
 schaamen van dezen ydelen roem. Zo wensche ik dat Vlak in dezen schaamte op
 zich neeme / als die na 't verhaal dezer woorden van Voetius zegt §. 13, geen van
 beyde is dan gedecideert of veroordeelt, net gelijk Walæus ook getuigt; zo dat de zes
 Regelen zijn opgesteld tot een interim, om daar in eens te zijn, tot nader decisie toe,
 gelijk in de Post-Acta uitdruklijk staat; Die dan niet schaduwachtigs erkenden in 't
 vierde gebodt / maar wel wat veranderlijks / en die het Moreele van 't gebodt stel-
 den in een van zeven dagen / gelijk Udeman, Voetius, en andere / die ge-en niet tegen
 de Post-Acta / en zy zijn 'er niet door veroordeelt; Hoe abuseert hy van zijn Heezel /
 met

met het contrarie boben te zeggen? En hoe derft hy zeggen / men moet de regelen na de zin en meining van de Professoren verstaan?

§. 25. Na dat Vlak overloopender wijze iets gesproken had van eenige wederzijdse schriften der Professoren over den Sabbath / verhaalt hy / dat / behalven vuylaardige schriften, Paschasius, tot Leyden gepromoveert Doctor Theologiae; onder de naam van Nathanaël Johnson, het gevoelen van Cocceus (hy had 'er Heidanus moeten byboegen) had doorgestreeken als Sociniaans en godloos, pag. 33. Waar op ik twee dingen moet zeggen. 1. Dat dit een zeer gekert schrift was; 't was niet zonder herffenen geschreven (zegt de Professor Leidekker, in zijn zedige verdediging pag. 341.) zo dat het niet licht te wederleggen was; de titel was / Sententia Sociniana de Sabbatho, & quarto præcepto, inimica pietati, cum vindiciis expressi mandati de institutione diei Dominici; dat is / 't Sociniaans gevoelen van den Sabbath / strijdig tegen de Godzaligheid / met de beschermingen van het updzuklijk gebodt van 's Heeren Dag. Indien Vlak het naersich doorlezen wilde / hy zoude ras voelen / hoe weinig hy 'er op zoude kunnen antwoorden / daar Cocceus zo weinig tegen inzicht in zijn Indignatio; ik heb van hem gesproken in mijn Historie pag. 295. en in 't Dispuut pag. 557, 560. 2. Als Vlak wilde iets gewagen van vuple schriften ontrent den Sabbath / zo most hy niet een zwarte kool geteekent hebben / het losse en schandaleuze schrift van Primerose, tot Leyden vertaalt / door Wijngaarden en Alethufius, en noch goetd gekeurt van de Classis; maar neen / hy verhaalt dit zonder eenige verfoeping; 't was die man / die het geen ongerymtheit achtete, te zeggen, dat van de tien geboden der Wet, niet dan negen morael zijn, die ons als noch verbinden, en dat de Wet, die Moreel genoemd wordt, ons niet en raakt in al, dat daar in begrepen is, welke aanstoetelijke en waarlijk ongerijnde woorden die Overzetters noch hebben derven stellen met een Romeinsche letter / anders als in de Engelsche Coppe / op dat doch niemant vergeten zoude, zich aan dezelve te ergeren, zegt Hoornbeek, *Nader bewerking* pag. 37. Hit dat boek brengen de Sabbath-bestrijders haare redenen voort; en daar wordt nauwelijks een reden van gewicht van iemand van haar voortgebzacht / die niet by Primerose al gebonden wordt, hoedanig dien Primerose geschreeven heeft / heb ik bzeedt aangevozen in mijn Historie p. 224, &c. en hoe zijn redenen zijn op te lossen / is te vinden in het dispuut; en 'k heb tot gerief des lezers een register / in 't eind van 't Dispuut / gestelt / op dat men zoude weten / waar de wederlegging te vinden van 't geen Primerose zegt.

§. 26. Van verhaalt ons Vlak de Synodale Resolutien / genomen tegen de al te groote Precisiteyten; welke by een te verzamelen, in 't Synode van Leyden hem ook (want dat wisten wy niet) opgelegd wierdt in 't jaar 1658. Ik heb dezelve ook bzeedt verhaalt in de Historie pag. 285; 286. maar ik vind 'er geen bewijs van / dat die dingen zo gebeurt waren; de onderbindingen van Voetius, en ook de mijne / waar van ik daar gewach maake / hebben my doen gelooven / dat het maar valsche rapporten en upstroopselen waren; Doch ik zal 'er hier na noch eens moeten van spreken.

§. 27. Nu komt 'er een verhaal van 't gepasseerde in 't Synode van Zuid-Hollandt / in 't jaar 1659 tot Gouda: Op de Gravanina van de Classis van Dordrecht en Delft, uitgeschreeven over de twist-schriften, wierdt geresolveert / by de voorgaande goede Resolutien te blijven, ook de Heeren Professoren door Gedeputeerden te verfoeken, om hun hier mede te conformeeren, en by gebreke van dien, dien aangaande zich te adresseren aan baar Ed. Gr. Mog. de H. H. Staaten van Hollandt
en

en West-Vrieslandt, Nader Formulier te maaken, is niet geoordeelt te zijn in de macht van een Provinciaal Synode. Deze Commissie aan de Professoren is / staande de vergadering / uitgevoert / en zijn daar op in de Synode ingekomen de twee nabloegende brieven / d'eene van de Professoren Heidanus en Coccejus / d'andere van de Professor Hoornbeek; ik zalze hier inboegen / en eenige korte aantekeningen daar op stellen; te meer dewyl Vlak dezelve meermaal citeert / en meint uit de eerste by wat te kunnen betwijzen / pag. 144, 165, 169.

§. 28. De Brief van Heidanus en Coccejus was deze.

„ Op het minnelijk en ernstig verzoek des E. Synodi van Zuid-Hollandt / tegenwoozdig vergadert binnen Gouda / door haar A. Gedeputeerden aan de Professoren der H. Theologie in de Universiteit tot Leiden gedaan / hebben wy ondergeschreven / uit enkele zucht en liefde tot de Vrede der Kerken / zonder der Academien / of iemand anders prejudicie in dezen / (aa) om alle bedenkingen, die over 't stuk van den Sabbath, en onderhouding van den Dag des Heeren / tegen ons mochten opgenoomen zijn, vooz te komen / ende zo veel doentlijk weg te nemen / deze volgende verklaring neergesteld / op hoope dat dit zal kunnen dienen, tot bedaaring der ontstelde gemoederen, ende een goede aanleiding geven tot Vrede. Eerst, dat wy om vredes wille / en alle aanstoet wech te neemen / bereyd zijn / die zes (bb) regelen / die in Post-Actis Synodi Par. Dordr. tot vergelijking van de verschillende partyen / van die zelve / die in dezen verschil met malkanderen hadden / en zonder d'een den anderen te veroordeelen / zijn goed gebonden / (cc) in zulken zin / als die met de H. Schrift overrenkomt / aan te neemen / en te volgen; als die oordeelen / dat wat de substantie aangaat der zaaken / de Kerke niet zodanige bepaaling van goede ordze kan / en behoort contentement te neemen; Gelyk dan ook verscheyde Synoden dezer Provincie / en met naamen die tot Leiden voozleden jaar gehoudene Synodus / van dit oordeel geweest zijn / en dienvolgens der respectie Kerken onder haar gehoorig / gerecommandeert hebben; Dit te meer / om dat die deze regelen houdt / zich verzekeren kan / dat hy niet en doet tegen het vierde gebodt / nochte 't geen den Apostel zo zoorgvuldig wil gemijdt hebben / Col. 2: v. 16 / naamelyk / dat ons niemant en mach oordeelen in spijsze of in drank, ofte in het stuk des Feest-daags, ofte der Nieuwe Maane, ofte der Sabbathen, welke zijn een schaduwe der toekomende dingen, maar het Lichaam is Christus. Want (dd) wy oordeelen / dat het vierde gebod niet en kan / noch en moet zijn plaaeze uit den Decalogo ofte tien geboden verliezen. Dewyl ook de Kerke des N. T. haaren Sabbath heeft / in den ouden Sabbath begrepen en betekent / gelyk ons den Apostel leert Heb. 4: v. 9. ende van welken ook de Propheet Jesaias te vooren geprofeert heeft / Jef. 56, 58, 66. Aangaande nu 't moreel des Sabbaths / achten wy het zelve zeer klaar uirgedrukt te zijn / (ee) in onzen Chz. Catechismus Vra. 103; en (ff) appzobteren / 't geen over dese materie / raakende den Sabbath / van p. m. Thylius onze voorzaat / met toestemming van de andere Professoren in deze Academie is voorgestelt geweest / en te leezen in Syn. Pur. Theol. D. 21. Zo nochtans dat wy noch ons zelve / noch ook anderen daar mede willen geprejudiceert hebben / nopende deze of gene opinie / 't principale point niet rakende / en daar over noch onder den geleerden gediscuteert wordt: Woorts oordeelen / dat den Sondag of dag des Heeren / zo unversieeklyk van alle Christen Kerken aangenaomen en geappzobert / en met zo goeden sichtiging tot noch toe onderhouden / in 't minste niet mach / noch kan / in een anderen dag verandert / veel min t'eenemaal afgeschast worden; ende dat „ men

„men volgens den zesden regel / die tot den Godsdienst moet heyligen en rusten.
 „En also de *E. Synodus* oordeelt / dat zy haar oogmerk om tot vrede te komen/
 „niet en zoude kunnen bereiken / by aldien noch weder-zijds het schryven en pre-
 „diken over deze materie / zo als tot noch toe geschiedt / bleve continueeren ; zo
 „ist / dat wy / zo veel ons aangaat / zeer dienstig oordeelen / dat de Kerke voorz-
 „taan niet meer of dooz Predikationen of twist-schryften werde bekommeert / maar
 „dat de Conscientien werden geïnformmeert dooz die dingen / die zeker zijn / en haar
 „bewijs hebben uit Godts Woordt ; Dienvolgens zy ook wel bereydt zijn / dit van
 „haaren t wegen na te komen / mits dat ook van de Professoren / zo dezer als
 „anderer Academien / en den Predikanten dezer Proovincien verfaregen worde /
 „dat zy haar houden binnen dezelve paalen / en die nachte in t schryven / nachte
 „in t prediken te luyten gaan. Vertrouwende / dat wy hier mede onze lief de tot
 „de vrede der Kerken / ende bevoordering der Godzaligheid vooz deze tyd hebben
 „genoeg gedaan / ende dat de *E. Synodus* noch van onze actien / noch van
 „onze leer / eenig quaadt gevoelen zal neemen / indien eenige ons daar over wil-
 „de bedenken / zonder altoorens ons bericht gehoort te hebben. Abraham Hei-
 „danus, Johannes Coccejus.

§. 29. a. a. De Professoren geben te kennen / dat 'er in de Synode veel bedenkin-
 gen tegen haar waren over t stuk van de Sabbath / en dat de gemoderen aldaar
 zeer ontstelt waren ; en zo was het ook : want daar was voorgefelt / dat de Pro-
 fessoren zich ook niet aan de regelen van de Post-Acta hielden / datse niets Moreels
 in t vierde gebodt erkenden / dat zy leerden en schreven / dat het vierde gebodt was
 afgeschafft / en dat zy zo maar negen geboden der Wet / Moreel en verbindende / er-
 kenden / en loochenden / dat de Conscientie dooz t vierde gebodt verbonden is te rust-
 ten ; Dit maakte groote ontsteltemis en op-schudding ; een Lidt van t Synode, hoe-
 wel niet gestudeerd, zeyde met grooten ernst in de Vergadering / daar by zal ik le-
 ven en sterven, dat het gebodt niet is afgeschafft, maar blijft, en dat 'er zijn tien, niet
 negen moreele geboden, ons verbindende ; gelijk Hoornbeek dat aantekent / *Sondag
 Rustdag, pag. 31. 32.* Van die ontsteltemis der gemoderen schreef Heidanus daar
 na in zijn *Considerationen, 2. Deel, pag. 15.* Dat ick van meining was, dat 'er alleen ne-
 gen niet tien geboden des Wets Moreel waren, dit heeft men zeer hoog doen gelden
 in den laatst gehouden Synodo, en met zeer haatelijke termen geëxaggeereert, gelijk
 my van vericheyden Leeden des Synodi is bericht ; en heeft men genoegzaam een
 Landtgeschrey daar van gemaakt.

§. 30. b. b. Hit het gene de Professoren daar zeggen / dat de Regelen der Post-
 Acta van de parthyen zijn goedt gevonden, zonder den anderen te veroordeelen, blij-
 ken twee dingen / waar over ick met Vlak dispuut heb. 1. Dat de approbacie van
 die Regelen was geschiedt van de partyen / de Seculsche Broederen / die verschil
 met malkander hadden ; en dat t Synode Nationaal de zelve vooz een Interim tot
 vrede aan-gerecommandeert heeft. 2. Dat die partyen / de welcke niets eygent-
 lijk Ceremonieels of schaduwachtig in t vierde gebodt erkennen / niet veroordeelt
 worden dooz de eerste twee regelen ; maar dat men t woordt Ceremonieel daar zo
 vreedt moet verstaan vooz veranderlijk / en tydelijk / en in die zin is het van beyde
 partyen geapprobeert.

§. 31. c. c. Indien het in waarheid is / dat de Professoren bereydt waren die re-
 gelen van de Post-Acta aan te neemen / gelijk zy hier schryven / en gelijk Coccejus
 ook zonder bepaaling zeyt / *Typus Concord. pag. 20.* Wy maaken de Post-Acta
 van het Dortsche Synode de onze. Zo moesten zy dan deze dingen stellen / 1. Dat
 het

het vierde gebodt niet heel Ceremonieel is. 2. Dat het gebodt niet enkele rust gebodt / maar ook Godsdienst / en een dag tot Godsdienst. 3. Dat het gebodt ons ook nu gebodt te rusten van alles / uitgesondert dingen / die de liefde en tegenwoordige noodzaaklijksheid vereyschen; want dat zeggen de Regelen klaar en ontweersprekelijk; maar nu is 't / dat uit de Schriften van Heidanus en Coccejus blijkt / datse hier tegen leerden: want 1. Heidanus zegt / Dit gebodt na de letter te nemen en eyscht niet meer dan een uitterlijke rust, zulke te weeten, die ook den kinderen, den Dienstboden, den Vremdeling, en het Vee most gegont worden. Considerat. 2. Deel, pag. 79. 2. Heidanus zegt / dat de heyliging van den Sabbath-dag bestondt maar in te rusten, en op den zelve geen werk te doen; en dat het ons niet specialijk geboden is in 't vierde gebodt, de ruste te refereeren tot den Godsdienst, en ons werk te onderlaaten, om te beter te kunnen tot den Godsdienst vacceeren. *ibid.* pag. 80. 89. 3. Heidanus stelt niets Moreels in het vierde gebodt; want hy zegt / noch den zeventen dag, noch de rust, noch de heyliging van den rust tot Godsdienst is Moreel, en dit is het alles, dat het vierde gebodt begrijpt; zo kan daar niets Moreels in dat gebodt aangewezen worden, zo niet hier wat Ceremonieels onder dit gebodt begrepen is, Considerat. 1. Deel, pag. 15. en in zyn tweede Consideration zegt hy pag. 55. De Moraliteyt des Sabbathis bestaat, of in de determinatie van den zevenden dag, of dat een van zevenen geviert worde, of in de ruste van dien dag, want dat is 't al, dat in 't vierde gebodt begrepen is; niet in de bepaaling van de zevende dag ... niet ook daar in, dat een van zevenen geviert worde &c. en pag. 209. Wat is de reden, dat 'er in de Decalogo geen Ceremonieele geboden nevens de andere moreele geboden zouden mogen plaats gegont worden? 't zijn immers ook geboden Godts, van Godt zelfs oorspronkelijk voort gekomen &c. 4. Heidanus en Coccejus stellen het Moreele van 't vierde gebodt / niet met de Post-Acta daar in / dat een zekere en gezette dag tot de Godsdienst is verordineert, en zo veel rust &c. maar in Godt te dienen, alle den tijdt Gode toe te weyen, Godt t'allen tijde lief te hebben, in Godt te rusten wegens Christus, de zonden te belijden &c. ziet Heidani Disput. th. 20. Cocceji summa cap. 89. th. 8. indign. iusta pag. 82, 83. 5. Zy stellen dat het vierde gebodt den Christenen niet verbindt / om een gezette dag te rusten van werken / en dat het woordt gy zult geen werk doen, ons niet aangaat; 't komt in bedenking, zegt Coccejus, of dat gebodt, gy zult geen werk doen, den Christenen verbindt? in dat gevoelen zijn de Jooden; de oude Christenen hebben geoordeelt, datse aan dit gebodt niet gehouden zijn, gy zult geen werk doen; Indagat pag. 39, 42, en Typ. Concord. pag. 82. uit alles is klaar, dat te rusten uit kracht van 't vierde gebodt, den Christenen niet en moet opgelegd worden; en in Rom. 14: v. 5. zegt Coccejus, op dien dag zijn werk te doen, en houden wy voor geen zonde, ten ware om des orders wil; zonder gebodt van niet te arbeyden, verledigen wy ons tot de zaaken, die de hefde Godts en des naasten eyscht. Nu door Kerkelijke order (zegt Burman Synop. Theol. lib. 8. cap. 4. §. 15.) worden de Conscientien niet verder verbonden, quam ut offendicula vitentur, dan dat ergernissen vermijdt worden. Dat Heidanus met Coccejus gevoelt / blijkt uit zyn Considerat. 1. Deel pag. 100 &c. en 2. deel pag. 162, 127, 129. Naat nu elk oordeelen / of deze Professoren die regelen van de Post-Acta oprecht aannamen / ten ware zy misschien geschuypt mochten hebben / achter die woorden / datse die aannamen in zulken zin, als die met de H. Schrift over een komen, ondertussen niet geloovende dat der zelve zin met de H. Schrift waarlijk accordeert.

§. 32. d. De Professoren oordeelen wel / dat het vierde gebodt niet kan noch moet

C

moet

moet zijn plaats uit de Decalogus (of tien geboden) verliezen; maar zy zeggen niet/ dat het vierde gebodt daar staat / als ons na de letter en zin des letterg verbindende. De Vraag is niet (zegt Hoornbeek, Sondag Rustdag pag. 32.) of het gebod zijn plaats uit den Decalogo zoude verliezen? Want wie zoude het daar uit kunnen neemen, daar het Godt eens in geplaatst heeft? Niemand twijfelt, of Godt heeft het vierde gebodt in den Decalogus gegeven; maar of het blijve in den Decalogus voor ons, en als een Moreel gebodt, ons noch verplichtende, dat is de Vraag. Want ook *Leviticus* zijn plaats altydt behoudt onder de boeken Mosis; maar veele dingen, die daar in staan, en verbinden ons daarom nu niet; de Vraag is dan, of het gebodt blijft als verbindende, of niet, ende of 't Moreel, of anders? Want is het, en wordt het voor Moreel erkent, hoe kan het gezeydt worden, afgeschafft te zijn? Nu de Professor Heidanus had die woorden in zijn Dispuut gestelt / waar van hy geen berouw heeft verklaart / *quartum praeceptum esse abrogatum*, dat het vierde gebodt is afgeschafft; en hoe veel hy 'er tegen spreekt / dat 'er tien Moreele geboden zouden zijn / is te lezen in zijn Confider. 2. deel pag. 204. &c. ook zegt hy daar pag. 122, 123; daar wy niet in kunnen geoordeelt worden, Col. 2: v. 16, daar van en is geen gebodt meer: want daar 't gebodt van iet noch in vigueur is, daar kan men noch geoordeelt worden. De reden / die de Professoren in haaren Bzief geven / waarom wy noch tien geboden hebben / is / dewijl ook de Kerk des N. Test. haaren Sabbath heeft, in den ouden Sabbath begrepen en betekent, Heb. 4: v. 9. Jesa. 56, 58, 66. En zo geven zy klaar genoeg te kennen / dat het vierde gebodt ons niet meer verbindt dan dat van de besnijdenis / en dat het was enkel Ceremonieel en schaduwachtig; want zo spreekt Heidanus in zijn Confid. tweede Deel pag. 75. Het gebodt des Sabbath's na den letter genoomen, verbeelt alleen den uitwendigen en Joodsche Sabbath, en zo het niet als een figuur des geestelijken Sabbath's genoomen wordt, zo begrijpt het den waren Sabbath niet, gelijk die ons Jesa. 56, 58, 66. beclreven wordt.

§. 33. e.e. Indien deze Heeren in waarheid erkennen / dat de Catechismus Vra. 103. 't moreele des Sabbath's zeer klaar uitzuikt / en zy dat aannamen / zo moesten zy dan stellen / dat dit is 't moreele / door 't vierde gebode aan de Christenen geboden / dat wy op den Sabbath, dat is op den Rust-dag, Godt inzonderheid dienen, en Godt door zijn geest in ons werken laten; doch dewijl zy 't moreele noemen den Geestelijken Sabbath / gelijk wy ter stonde hoorden / zo zien wy daar geen waarheid in.

§. 34. ff. Zy verklaaren te approubeeren / 't geen Thysius in de Synopsis Disp. 21. van den Sabbat heeft voorgesteld; en zo spreekt ook Coccejus Typ. Concord. pag. 20. Nu Thysius heeft in dat Dispuut deze navolgende vijf dingen. 1. Dat het Ceremonieele van den Sabbath niet bestaat in de algemeene of inwendige natuur des selfs / maar in het uiterlijke / accessoire / en van buyten toekomende / en 't geen den Jooden eygen was. 2. Dat het waarschijnlijk is / dat den Sabbath van den beginne des werelds is geweest / en niet eerst begonnen heeft ten tijde Mosis. 3. Dat des Heeren dag van de Apostelen is gebuykt / en geordonneert / om ordinaarlijk also gebuykt te worden. 4. Dat in de onderhouding 't gansche ge-moedt van andere zorgen afgetrokken / en de gansche dag in plichten van Gods-dienst en liefde doorgebeycht moet worden. 5. Dat of schoon den Sabbath / naamlijk der Jooden / is afgeschafft / het vierde gebodt nochtans niet en is afgeschafft. Hoornbeek, die vijf dingen uit Thysius hebbende aangeteekent / schreef aldus / met opzigt op deze verklaring van de Professoren / Heidanus en Coccejus,

jus. Indien 't waarachtelijk, en oprecht gemeent is, gelijk het immers behoort, 't geen aan zo een aanzienlijke Vergadering, als de Synode is, geschreven wordt, dat men approbeert, 't geen over deze materie, raakende den Sabbath, van P. M. Dn. Thylio, onzen voorzant, met toestemming van de andere Professoren in deze Academie is voorgesteld geweest, te leezen in Synopsi pur. Theol. Disp. 21. zo zijn wy 't d'accoort, en is de questie ten principalen uit; wy maar begeerende, 't geen in die vijf voorgaande stellingen, uit gezeyde Disputatie van D. Thylius getrouwelijk gehaalt, en voortgebracht is. Laat 'er ons dan hier by blijven, en rusten in de ruste, ziende dat Zondag is onze Rustdag, (Zondag Rustdag pag. 157.) ziet Thyliu woorzen in 't bzeede uitgehaalt in de Historie pag. 120. &c.

§. 35. De Bzief van Hoornbeek aan 't Synode was deze:

„ De Christelyke en zeer Certo. Synode van Zuid-Hollandt / tegenwoordig
 „ vergadert ter Goude, hebbende uit het midden tot ons afgezonden haar W. W.
 „ gecommiteerden / ter occasie van zekere Disputen aangaande den Sabbath en
 „ de Dag des Heeren / zijn wy overbodig / om aan haar en ieder een rekenschap van
 „ onze Leere en doen / gelijk in andere / zo ook in dezen deele te geven / verklaarende
 „ oprechtelyk te blijven by de Regelen van de Post-Acten des Synodi Nationaal /
 „ aangaande de Sabbath / en 't geen in ipsi Actis staat / seff. 14. Op dat het volk op
 „ des Heeren Dag, ende den namiddag niet door andere werken, of profaane exerci-
 „ tien, van de namiddags-predicatie worden afgetrocken, zullen de Magistraaten
 „ verzocht worden, dat zy alle slaafachtige of daaglijksche werken, byzonderlijk spe-
 „ len, gelagen, en ander Sabbath-schendingen, waar door, inzonderheid op Dorpen,
 „ den namiddag van des Heeren Dag plagt toegebracht te worden, met scherpe Plac-
 „ caten verbieden, om ook door dit middel het volk te beter tot de namiddags predi-
 „ catien te krijgen, en te leeren den geheelen Sabbath-dag te heyligen. Welk (a a)
 „ oordeel dat by de gezeyde regelen van de Post-Acta, als eygentlyk Nationaal
 „ zijnde / boven al behoort gevoegt / ende den Proponenten / zo wel als iets / voorge-
 „ houden te worden. Ende dat derhalven niemant tegen de algemeene Leere on-
 „ zer Kerke vermach te leeren / vooz 1. Dat het vierde gebodt zoude zyn afgeschast /
 „ of dat wy nu niet meer tien / maar negen Morale geboden zouden hebben / die ons
 „ verbinden. Ende dat men ten 2. Op de Sabbath of Dag des Heeren alle slaaf-
 „ achtige en daaglijksche werken wel mach doen / en op dezelve niet zoude zyn ver-
 „ bonden / uit kracht van 't vierde gebodt / van alle zodanige werken / uitgezondert
 „ die / welke de liefde en tegenwoordige noodzaaklykheid vereyschen / te rusten.
 „ Wegens 't schryven en disputeeren hier over / oordeel ik: Eerst, dat men behoort
 „ te beginnen van de eerste Kerkreuen dezer twisten / zo Professoren als Predikant-
 „ ten / die met haar schryven / uitgeven en overzetten van schryften / tegen de Mora-
 „ litet des vierden gebodts / de vlag hebben op-geheven van contentie / inzonder-
 „ heid na en tegen de Resolutien des Synode van Leiden, des voorzeden jaars / wel-
 „ ke goedt vondt / dat men alle Disputen vooztaan zoude mijden. Ten tweeden,
 „ (b b) Dat men niet in een graad behoort te stellen / die schryven / en daar toe dooz
 „ veel schryften eerst gebergt / vooz de Moraliteit des vierden gebodts / met die gene /
 „ die daar tegen schryven / dooz dien geene / de gemeene Leere der Gereformeerde
 „ Kerken in de verklaaring van dat gebodt / en tegen Socinianen en tegen Weder-
 „ doopers altydt gemaintineert / voozstaan / daar deze dezelve bebechten / ende de
 „ zaake zelfs iets substantieels en fundamenteels is in Godes Wet en practyke der
 „ godzaligheidt; derhalven niet zonder groot en zwaar gevolg van lossigheden
 „ kan werden tegen-gegaan; Daar by komende / dat in andere Gereformeerde
 „ Ker-

„ Kerken ingetroont en gestraft worden / die tegen de Moraliteyt van het vierde
 „ gebodt / maar nergens in de wereldt / die daar vooz schryben. Ten derden, 30
 „ vinde ik ook niet ongeraaden / dat de zaake van het disputeeren en schryben van de
 „ Professoren van de Academien tegen elkander / gebzacht werde aan haar Ed.
 „ Gz. Mog. ten einde zy niet alleen kennis mogou dragen van den toestandt haar-
 „ der Academie / maar ook zien / wie in haar schryben / niet alleen de beleeftheid in
 „ personeele benaamingen en diffamaticen van den anderen / maar ook de wijze oorde/
 „ by haar Ed. Gz. Mog. gestelt / en den Professoren in deze Akademien (c) aan-
 „ bevolen den 6 Octob. 1656. (daar van gewaagt wordt in 't Synode van Dor-
 „ drecht Art. 48.) te buyten gaan ; waar by de Professoren gelast is geweest / niet
 „ wet opset te stellen / 't welck zy voozshandts weeten / den anderen aanspoorelyk te
 „ zullen wezen. Ten vierden, belangende het ophouden van vozder schryften / in
 „ regard van twee Boekjens myner Verw. Collegen / tegen my nominatim, een dag
 „ of twee na onze Ante-Synodale Clallis, en vooz het houden van de Synode, uitgege-
 „ ven ; alhoewel ik bereyd en vaerdig ben / my tegen dezelve overbloedig te verdee-
 „ digen / en alreede daar van het begin na den Gruk hadde gezonden / eer de E. G.
 „ Gedeputeerden tot ons waren gekomen / ende waar in wy voozmeemens waren /
 „ met de meeste eer en respect / alseen de zaake te verhandelen / en wat nader te dedu-
 „ ceeren / zonder zelve eenige personen te noemen / ofte te beschryben / op dat wy in
 „ zaaken te gelijk / en in beleeftheid mochten overwinnen ; nochtans verstaande het
 „ verzoek des E. Synodi, dat zulks voor deze tijdt mochte ualshyden / heb ik dat zul-
 „ ken plaats by my willen geben / dat ik zal suverfederen van het uitgeben van mijn
 „ nader beweering van des Heeren Tags heyliging / immers laattende de zaake
 „ zelfs spzeken / die ik meene zo bewerkt te hebben in mijn Boek / dat beneffens veele
 „ ongeroerde stukken / noch machtrig genoeg is / zijn zelve te verwoeren / en te vol-
 „ doen / ook het gene dat wederom gezegt is / in de zaak / die ik vertroude den E. Sy-
 „ nodo zo wel ter herten te gaan als my / om tegen alle verandering en verval die
 „ vooz te staan / en te bevestigen. Gegeven in Leiden dezen 7 Julij 1659, Johannes
 „ Hoornbeek.

§. 36. a. a. De Heer Hoornbeek merkte / dat men deze Acte van 't Nationale
 Synode / sess. 14. als voozby zach / daarze nochtans zeer krachtig is / en eygent-
 lyk Nationaal / overmits de Hicheemsehe Theologanten toen noch by-woezig wa-
 ren ; Daar de regelen der Post-Acta inquamen na het vertrek der Hicheemsehe
 Theologanten / en alleen iets bevatteden / dat door de Professoren schielijk ontwoz-
 pen / en van de vershillende Broederen van Zeelandt als een byedes concept weder-
 zyds geapprobeert / en zo vooz een interim door de Synode aan dezelve / tot wyde
 aan-gerecommandeert was / tot dat het volgende Nationale Synode haar eygen
 oordeel over de vershillen over den Sabbath zoude uit brengen.

§. 37. b. b. Vier redenen geeft de Professor te kennen / waarom het ons altydt
 most byz staan / vooz de Moraliteyt van 't vierde gebodt te schryben en te disputee-
 ren. 1. Vooz dien wy de gemeene Leere der Gerefomezde Kerken voozstaan.
 2. Dewyl die altydt zo gemaintineert is / in de verklarung van dat gebodt / en te-
 gen de Socinianen en Wederdoopers. 3. Dewyl de zaak zelfs iets substantieels
 en fundamenteels is / in Godts Wet / en in de pzaactijk der godzaligheidt. 4. De-
 wyl men nergens ter wereldt intoont en straf / die vooz die Moraliteyt van 't ge-
 bodt schryben. In tegendeel wilkkelt hy vijf redenen in / waarom geen Gerefom-
 meert Leeraar daar tegen zoude schryben of pzediken. 1. Om dat men anders
 bevecht de gewoene Leere der Gerefomezde Kerken. 2. Om dat de zulke zich
 301-

zouden stellen by de Sociniaanen en Wederdoopers. 3. Om dat zy zouden tegen gaan een zeer wichtig deel van de Wet / en van de Praktijk der Godzaligheidt.
4. Om dat 'er een groot en zwaar gevolg van lossigheidt uit haar leer zoude volgen. 5. Om dat andere Gereformeerde Kerken die gene gestraft / en ingetoont hebben / die de Moraliteit van 't vierde gebodt tegen gaan.

§. 38. (c.c.) 't Krozt begrip van de Resolutie der N. N. Staaten / waar van de Professor gewaagt / is te leezen in de Kerkelijke Historie van Hornius, G. 72. ontrent het eynde; de Professoren Heidanus en Coccejus hadden die ordze te buyten gegaan / hoewel zy onder handtasting by haaren eede beloofd hadden, haar preciefelijk daar na te zussen reguleeren (zegt Hoornbeek in de Nader beweering pag. 48., behalven datse ook elk haar boek uitgaven / tegen de Resolutie van 't Synode tot Leiden gehouden in 't jaar 1658.

§. 39. Nu de Resolutie / welke op dit schryven van die drie Professoren volgde / was deze nabolgende.

De Synodus perfiſteerende by haar voorgaande Resolutie, heeft daar by goedt gevonden, te infereren, om zich daar na nevens de voorschreven Post-Acten mede te reguleeren, deze volgende woorden, uit de Acten Synodi Nationalis sess. 14. *En op dat het Volk &c.* (die woorden staan uitgedrukt in de Bzief van Hoornbeek) waar op dan de Christelijke Synodus in gevolge van dien heeft nodig geacht, hier by te voegen, dat zy houdt, dat 'er tien moreele geboden zijn. Dat 'er in 't vierde gebodt iets Moreels, eniet Ceremonieels is; En dat dienvolgens het zelve voor zo veel het moreel is, *tempore Novi Testamenti* niet is geabrogeert; en dat volgens den 6. Art. in Post-Actis een iegelijk zich heeft te onthouden op den dag des Heeren van alle dienst-werken, uitgenomen die de liefde en de tegenwoordige noodzaakelijkheid vereyschen, en van alle zodanige vermaakingen, die den Godsdienst verhin- deren.

§. 40. Deze Resolutie van 't Zuyd-Hollandtsche Synode was genoegzaam een approbatie van 't gebaeten van Hoornbeek, en een veroordeeling van de stellingen van de Professoren / Heidanus en Coccejus; het respect voor haar naam / haar verlaarung en belofte in haar Bzief / en haar ernstige tegenstandt / 't zy in persoon / 't zy voor eenige haar genegene leden in 't Synode / hebben verhindert / dat die Resolutie niet verder is uitgestrekt geworden; zo schynt de Professor Heidanus zich noch wel te bedanken / dat het niet slijmmer uitviel / wanneer hy eenige maanden na dat Synode aldus schreef: ik denke dikwils by my zelve met verwondering, hoe 't mogelijk is, dat onze sententie (die de zelfste is met der eerste Reformateurs) nu by zo veele in deze tijdt als een nieuwigheidt veroordeelt wordt, byna op alle floelen uitgemaakt, en NB in onze Synoden byna zonder voorstandt gezien is; Dat by aldien mijn Collega D. Coccejus en ik ons niet en hadden voor de zelve in de spitse gestelt, het zeer hachelijk zoude zijn, of de oude eerste sententie niet byna univarseeljk als een nieuwigheidt zoude verwerpen zijn, *Considerat: tweede Deel pag. 131.* ziet hier op 't woordt van Hoornbeek, Zondag Rultdag pag. 64.

§. 41. Onzen History-schryver / niet blijde zijnde (zo 't schynt) over deze Synodale Resolutie / wil zijn Leezer een indrukt geben / datse was by gekomen door een favorable directie van eenige na Hoornbeeks begeerte / als of het bekuypt werk was / zeggende / met deze Resolutie triumpherden geweldig (gelijk ons noch gedenkt) de broederen, die in die vergadering de meeste waren, en de zaak zo favorabel na de begeerte van de Professor Hoornbeek hadden gedirigeert pag. 41. Doch het bleef daar noch niet by: maar de Heeren Staaten van Hollandt en West-Vrieslandt / hebben niet

niet alleen door Resolutie van den 7 Aug. 1659. bevestigt de Dispositie ontrent den Sabbath of Rustdag des Heeren / gedaan by de Synode Nationaal in den jaare 1619, tot Dordrecht gehouden / ende de Post-Acten daar toe specteerende / maar ook op de klachten der Gedeputeerden van beyde Noord en Zuid-Hollandt over de zeer ongebonde ontheyliging van 's Heeren Sabbath, een brief geschreven den 17 December desselven jaars / aan alle de Steden en Hoofd-Officieren / aangaande het weeren en tegen gaan van de ontheyligingen van des Heeren Sabbath; waar in zy verklaarden / dat die zonde / tegen Godts gebodt begaan / Godts toorn tegen ons ontleekt, en dat de ontheyligingen van den voornoemden dag zo bypelyk in zwang gingen / als of het niet nodig was / *NB* / datmen Godts gebodt gehoorzaamde. De geheele Brief is te leezen in de Historie pag. 296, 297. Zo dat het blykelyk was dat de Heere God hier en Werckelyken en Politjken zonderling verwakkerde / om de leere van de Sabbath / tot die tijdt toe in de Gereformeerde Kerk gemainteneert / vooz de oogen van geheel Hollandt / en ook van Nederlandt / zonderling te bevestigen.

§. 42. Daar op laat Vlak een verhaal volgen / waar mede hy zijn Meester Hoornbeek schijnt een streck te willen geven / als of hy zijn woordt / aan 't Synode gegeven / niet wel gehouden had / zeggende: De Professor Hoornbeek immers geeft kort daar op zijn schriften uit, in zijn brief vermeldt, noch even voor het uitgeven van de Resolutie van haar Ed. Gr. Mog. in dato den 7 Aug. 1659. pag. 42. Wat de Professor Heidanus eerst gedaan heeft / verzwijgt hy / of hy wist het lichtelyk niet. De occasie by welke dit schryven van Hoornbeek toequam / was deze; Heidanus brakt eerst zijn belofte aan 't Synode gegeven / door dien hy zijn Tractaat tegen Hoornbeek ten tweedemaal liet drukken; zo dat het terstondt na het Synode wederom te voorschyn quam; en dat hy 'er kennis van had / en het oogluipke en begunstigde / dat den Drukker daar mede bezig was / bleek / door dien hy / als 't eerste bladt gezet was / eenige kleine verandering zelfs daar in maakte / gelijk hy zelfs beleedt / terwyl hy zijn doen excuserde. Confid. tweede Deel pag. 10. Hier op oordeelde Hoornbeek, dat hy nu byzheid had / ja gehouden was / vooz de zaak niet een nader Beweering uit te komen; Doch Heidanus quam terstondt met zijn twede Consideratien tegen Hoornbeek, zockende zijn Nader Beweering te wederleggen / waar op dan Hoornbeek liet volgen zijn Tractaatjen / genaamt Sondag Rust-dag; waar in hy op 't eynde pag. 151. &c. deze redenen van zijn schryven greft / gelijk wy dan geschreven hebben, niet tegen belofte den Synode gegeven, die alleen was bepaalt, van voor als noch niet uit te geven; wel te gemoete ziende, dat ons niet lang rust zoude gelaaten worden; zo en stond het ons niet toe, beneven andere reden. daar onze party voortging met het haare te *berdrukken*, en te *perpetueeren*, niet daar tegen te doen, als of wy niet en konden ofte wilden, 't geen wy, wilden of niet, moften doen. Want deze dingen zal ons niemant ontnemen of loochenen kunnen, die recht en onpartijdig wil oordelen; *Eerst*, dat wy niet de eerste geweest en zijn in den twist; niet tegen een ander eerst hebben geschreven, of iemand uitgevergt: maar dat andere, en die 't voorwaar niet betaamde, die van ons nochte genoemt, nochte gemeent waren, ons hebben besprongen: ende questie aangedaan *Ec. Het twede*, daar ik op mach staan, is, dat men belieft heeft, tegen alle billijckheid en gebruyk, mijn Naam in 't Dispuut ende gemeene taale te spellen, op zulken wijze en gevolge van bejegening, als geschiedt is &c. *Tendarden*, ik heb niet eerst dese dispuuten gebracht in 't Neerlandts. en daar door onder 't Volk *Ec. Ten vierden* kan dit ook niet werden geloochent, of het dispuut tegen ons, loopt aan tegen 't gemeen

meen gevoelen van onze Kerken en Leeraaren ; de welke aan onze zijde zijnde, wy gehouden zijn die met alle middel voor te staan ; *Ten vijfden*, heb ik voor my de Leere niet alleen van onze Kerken ende Synoden, maar ook van onze Academien, die my ook toekomen voor te staan.

§. 43. Vlak tekent met een woorzt aan / hoe de Sabbath-twisten tot Utrecht herbat zijn tusschen Burman en Essenius, en dan besluyp hy het met een Censure / die Marefius over de Utrechtse doet / als te zeer dzingende de Moraliteyt van 't vierde gebodt / pag. 42. ; Maar ik zal hier de Lezer mededeelen 't geen de zelve Marefius ter zelve plaatze spreekt tegen de Leydsche Theologanten / want dat heeft Vlak achtergehouden ; want het diende in zijn kraam niet. aldus spreekt Mareef. Syst. Theol. Locuplet. Annotat. Loc. 7. annot. ad §. 8. pag. 306. 307. Daar zijn 'er die t'eenemaal in 't contrarie gevoelen zijn overgegaan, met toejuyching van de Wederdoopers, Remonstranten en Socinianen, stellende, dat het vierde gebodt geheel en enkel Ceremonieel is, en door Christi doot t'eenemaal afgeschafft ; en dat des Heeren Dag niet uit kracht van de Wet der Tien Geboden onderhouden wordt, maar door een vrye Politie van de Kerk. Voor dit gevoelen hebben gestaan eerst *Coccejus* en *Heidanus* tegen haar Collega *Hoornbeek*, een verstandig beschermmer van het voorige gevoelen ; daar na zijn de voncken van deze verdeyltheit na Utrecht overgevlogen, alwaar 't gevoelen van de Leydsche wederom vieriglijk op de baan gebracht is, *Burman* het voor haar opneemende tegen zijn Collega *Essenius*. . . . het ware vry beter geweest, dat de Heeren Leydsche, hier de Leere van haar Voorzaten in de zelve Academie behouden hadden, dan datse dezelve t'eenemaal van de brug afwierpen, en zo hitig en stoutelijk bestreden. Ook had ik gewenscht dat de Utrechtsche de Moraliteyt van 't vierde gebodt zo hadden verdedigt, datse meer tredende in de voetstappen van *Walaus*, *Rivotus*, en veel andere, die Moraliteyt zo breedt niet uitgestrekt hadden tot een lastige en arbeydtzame ruste, dewelke eer by de Ceremonieele lasten had moeten gerekent worden. . . . Indien 'er in dit gebodt niets Moreels geboden wierdt, 't welk van het natuurlijke en altijd blijvende recht zy ; zo zoude de Moreele Wet niet meer moeten genoemt worden *Decalogus*, de Tien Geboden, maar *Ennealogus*, de Negen Geboden ; ja de Gereformeerde zaak is 'er aangelegen tegen de Papisten, dat men alle de geboden van de *Decalogus* stelle te zijn van een zedelijken onveranderlijk recht : want indien gy staande houdt, dat het vierde gebodt louter Ceremonieel is, en dat het tot de Christenen niet en behoort ; waarom zouden zy niet met haren *Thomas*, en met veele van haar andere Doctoren, 't zelve stellen van 't gebodt van de Beelden, bepaalende dat alleen aan de Jooden, zo veel gewisser, door dien het in haar oogen niet en is het tweede gebodt van de tien, maar alleen een aanhangsel van het eerste.

§. 44. Daar na spreekt Vlak een woorzt van 't geschil over den Sabbath tusschen Marefius en Jacob Alting tot Groningen, den laatsten hebbende geadopteert het gevoelen van een Engelsman / George Walker, naamlijk dat wanneer den Val Adams noch den zelden dag geschiedt was, en den zondaar de Belofte *Gen. 3.* was voorgelouden, God op den zevenden dag heeft gerust, zo wel van 't werk der Scheping als Verlofing, zo dat den Sabbath van den zevenden dag der Wereldt aan, een Schaduw, een Voorbeeldt en een Sacrament is geweest, en dat in de plaats van dezelve 's Heeren Dag was ingestelt. Marefius beschrijft ter aangehaalder plaatse dit gevoelen aldus ; dat het vast stelt, dat Adam op den zelden dag gevallen is, op welken hy geschapen was ; Dat Godt geen Wertisch Verbondt, of der Werken, met hem aangegaan heeft, dat hem geen beloften gedaan zijn, van een beter leven in den Hemel

mel te verkrijgen, indien hy had blijven staan; dat hem geen ware en eygentlijk gezeyde heyligheid uit Godts beeldt, waar na hy geschapen was, toequam; Dat Godts rust op den eersten Sabbath niet zag op de volbrenging van het werk der Schepping, maar op de berusting in 't werk van de beloofde Verlossing, door het Zaadt der Vrouwe, züllende de Slang den kop vertreden; Dat Godt daarenboven de heyliging van den Sabbath had ingesteldt, op dat den Sabbath een geduurig Sacrament zoude zijn van de vergeving der zonden door Christum, en van de eeuwige zaligheid en ruste in den Hemel te verkrijgen; waarom des Heeren Dag gestelt in de plaats van den Joodschen Sabbath, voor een Sacrament van de Christen Kerk moet gehouden worden. Ik heb in de Historie, van dezen Walker gesproken; pag. 230. en in het Dispuut pag. 138. &c. heb ik de grondt van zijn/ en Altings dwaaling/ van dat Adam op den zesden dag gevallen was/ met ertelike redenen zo wederlegt/ dat ik oordeele/ dat ras gezien zal worden/ dat het heele gebouw van dit gevoelen grondeloos is. Een Schotsch Pastoor Joh. Strang, (wiens Opuscula tot Rotterdam gedrukt zijn in 't jaar 1663.) heeft Walker wederlegt/ en zo heeft een ander Schotsman/ Joh. Brown, hem en Alting te gelijk grondig wederlegt/ oplofende haar redenen/ Causa Dei contra Anti-Sabbatarios Tom. 1. lib. 3. cap. 8.

§. 45. Doch voegt Vlak in zijn korte Historie iets in/ van een Boekjen van een Zakker van Zoetermeer, uitgegeven van zijn broeder (hy spreekt 'er ook van in zijn Na-reden pag. 82.) dewelke beyde scherp doorgestreken worden in een Temperament zonder naam/ (men zende van Saldenus) wegens dat zy wilden doen gelooven/ dat Lodenstein van gevoelen verandert was omtrent den Sabbath/ eer hy stierf; maar Vlak meint/ dat Lodenstein haar daarom niet eens bang zoude aangezien hebben, pag. 43. zo oordeelt Vlak, nu hy mede van gevoelen verandert is; maar wy hebben billijk zo veel indruk van Lodensteins ernst in de zaken Godts/ dat wy gelooven/ hy zoude wel ter dege zijn verontwaardiging vertoont hebben tegen die gene/ welke daar zy de waarheid door hem uit Godts Naam gesproken/ ontfangen hadden/ nu niet alleen de zelve verlaten/ en de nieuwigheden/ die tot lossigheden strekken/ omhelzen/ maar ook hem (wel eer haar Ueeraar) onteeren/ en valschelyk beschuldigen/ en dat in een publyk schrift/ als of hy van de waarheid in dezen afgeballen was; Doch Lodensteins liefhebbers/ van deze lastering hoorende/ bonden goetd/ zijn laatste gedachten over den Sabbath/ in zijn schriften nagelaaten/ in 't licht te brengen; op dat die smaadt op haar waarde Ueeraar niet zoude blijven leggen; Ik spreek hier van in de Historie pag. 150. en 313.

§. 46. Als Vlak zijn Historie besloopten zal/ doet hy noch drie dingen; Eerst, hy valt scherp uit/ om dat ik gezeydt heb/ dat in voorgaande eeuwen over deze zaak zo niet zoude zijn gedisputeert; dat is waar, zegt hy/ van zijne nieuwigheden, van de Brownisten geleert, &c. pag. 44. Dat het enkel verzonnen en valsch is/ dat ons gevoelen van de Brownisten is geleert/ is boven Zonicklaar gebleken; Laat hem toonen zo hy kan/ dat het nieuwigheden zijn/ te stellen/ dat den Sabbath van den beginne der Wereldt al in gestelt was; Dat het vierde gebodt ons gebiedt/ een dag van zeven te onderhouden met Godtsdienst/ rustende dan van ander werk; en dat 's Heeren Dag van Christus of zijn Apostelen is ingestelt. Dat is 't surmuer van mijn gevoelen/ en van alle die ik bescherm; zijn dat nieuwigheden van de Brownisten, waar van de rechtzinnige te vooren niet wisten, en waar mede men de Kerken in Zeelandt, en daar na noch andere beroert heeft? zo zegt hy/ doch niet zonder lastering. Maar om hem te overtuigen/ dat men niet placht te disputeeren over den Sabbath/ gelijk van Coccejus, Heidanus en Burman geschiedt is/ zal ik

Hoorn-

Hoornbeeks *woorden in bzingen*; aldus schreef hy in zijn *Nader Bewoering pag. 117* 12. Men heeft voor deezen ook gedisputeert, gelijk als nu, van den Sabbath, en over de gelegenheid van den Dag des Heeren, maar anders doe, anders nu; 't welk wel moet onderscheyden en waar genomen worden. Doe viel het dispuut meest over den oorsprong, en het begin van den eenen en anderen dag, wanneer en van wien den Sabbath, wanneer en van wien des Heeren Dag was ingestelt, of eerst onderhouden; maar men heeft niet gedisputeert tegen 't vierde gebodt, als of dat buiten datum zoude zijn, gansch ceremonieel en afgeschafft, en derhalven maar negen geboden ons nu verplichten, niet tiene; alleenlijk zo spraken de Wederdoopers en Sociniaanen; maar de Kerk eenpaariglijk daar tegen, en heeft de kracht en geduurige Moraliteyt van 't vierde gebodt altijd voor haar erkent ende geleert. Volgens dien heeft men niet getwijfelt, of des Heeren Dag nu gekomen zijnde na den Sabbath, men was gehouden op dien uit kracht van 't vierde gebodt te rusten van zijn daaglijks werk om Godt te dienen, en dien dag solemneeljk te heyligen; maar de tegenwoordige disputen zijngansch van anderen aart, en van vry meerder gevolg ontrent de zaaken des Godsdiensts; en derhalven is het te vergeefs, dat men in deze verandering zich behelpe niet die eerste disputen, even als of van niet anders nu gehandelt wierdt, dan doe. Nu wordt getwist over 't vierde gebodt, of het zy afgeschafft of niet? Doe onderzocht men alleen, of den Sabbath van aanbegin des werelds was geweest, of eerst begonnen hadde ten tijde Mosis? Nu disputeert men over 't onderhouden des vierden gebodts in rust en Godsdienstige heyliging der zelve, op onze Rust-of Zondag; doe alleen of de dag des Heeren van Christus was ingestelt, ofte van de Apostelen, dan of het een gebruyk was van de Kerk, al by der Apostelen tijden begonnen; maar men disputeerde niet over haar onderhouding, zo als nu; dit bekend zijnde, en blijvende, dat het onzen Rustdag was, op welken wy de Wet des vierden gebodts mosten nakomen; gelijk zo de Catechismus het vierde gebodt verklaart, dat *Godt in 't vierde gebodt gebiedt, dat ik inzonderheid op den Sabbath, dat is op den Rustdag, Godt diene*; zo dat de tegenwoordige disputen vallen over die twe dingen, het vierde gebodt, en de religieuse onderhouding van het zelve; ziet ook *pag. 174*. En overmits Heidanus in zijn *Consideratien 2 Deel pag. 201. dit loochende / 30* gaat het Hoornbeek breekt beschermen in zijn *Zondag Rustdag pag. 118 &c. uit de schriften van Gomar, Rivetus, Ursinus, Walæus, en Burs. Doch 't is te breekt dat hier in te voegen.*

§. 47. Ten anderen, Vlak zoude noch geern toonen uit Bellarminus en Danæus, welk 't geboelen der Gereformeerde geweest zy van den Sabbath *pag. 44, 45*. Hy vindt zich zeer verlegen / die ons geboelen moet gaan bewijzen uit een Papist / en dan uit eenen / die ten uittersten uitspoozig van den Sabbath heeft geschreven: want dien Danæus zegt / gelijk Vlak verhaalt / dat het vierde gebodt onder de tien tot ons niet en behoort, en dat daar uit te willen argumenteeren buiten alle Theologie is, zo vuyl en erg als de grootste Ebionitische Ketter zoude kunnen spreken; Vlak hoorde beschaamt te zijn over zulk verfoeljk zeggen; doch hy bzingt al by / wat hy kan.

§. 48. Tendarden. Vlak zegt / dat men dispuuten heeft gehad met de Wederdoopers, en Sociniaanen &c. (waar van eben iets gezegt is) en noch meer hier na zal gesproken worden) dan ook tegen die van 't Pausdom, drijvende meest alle, dat 's Heeren Dag niet is ingestelt in Godts Woordt, en alleen van menschelijk aanzien, of uit de traditien *pag. 96*. Der Papisten geboelen van 's Heeren dag / dzukt Hoornbeek aldus uit; zommige van haar haalen den oorsprong van 's Heeren Dag

uit de onbeschrevene traditien, of Authoriteyt van de Kerk, nochtans andere, waar onder zijn Bellarminus, Suarez, Estius, Maldonatus, Janfenius; Viegas, Ribera, en andere, stellen, datse is van godlijk recht, en dat uit die zelve plaatsen van de Euangelische en Apostolische schrift, die van onze Theologanten daar toe pleegen bygebracht te worden. *Theol. Pract. Tom. 2 pag; 341.* Maar aangezien Vlak nu mede loochent, dat 's Heeren-dag is in gestelt in Godts woord, houdt hy het dan niet in dezen met de Papiſten? gewis ja / en dat vertoonde Lodenſtein aangaande Burman, gelijk zijn woorzen te leezen zijn in de Historie pag. 156, 157. Doch op dat Vlak leere / hoe men tegen de Papiſten diſputeeren moet in dit ſtuk / zal ik Rivets woorzen voort brengen / en dat te meer / dewijl hy met de onze handelende / de godlijke inſtelling van 's Heeren Dag tegen gaat; maar als hy tegen de Papiſten ſpreekt / hooren wy hem aldus antwoorzen / in *Isagoge ad S. Scripturam cap. 27. §. 14.* Wy en gebruyken 's Heeren dag niet tot de ſolemnele ordinare Kerkelijke vergaderingen, zonder het exempel en getuigenis van de Schriftuur. Want die onderhouding heeft de Heere ons door zijn exempelaan-bevolen, als hy in die veertig dagen, die voor zijn Hemelvaart gingen, den eerſten dag der weeke verkooren heeft, op welke hy zich aan zijn vergaderde diſcipelen tegenwoordig vertoonde; Joh. 20: v. 26; en daar na by-gebracht hebbende de *texen Hand. 20: v. 7. Cor. 16. v. 2. Openb. 1. v. 10.* zegt hy verder; zo en moſt dan den baldadigſten Jeſuit *Gretſerus*, den allergeleertſten *Wittakerus* daarom niet van bottigheit beſchuldigen, om dat hy uit de aangetoogene *texen* getoont heeft, dat wy de onderhouding van 's Heeren dag niet hebben uit een onbeſchrevene traditie; gewis, hy zelf kan met recht, indien niet van bottigheit, immers van boosheit en verkeetheit beſchuldigt worden, die niet heeft willen onderſcheydt maaken tuſſen 't gewach van de Sabbath, dewelke in 't N. Teſt: ſodanig is, dat ook te gelijk deſſelfs aſſchaffing te kennen gegeven wordt, *Col. 2: v. 16, 17*, en het gewach maaken van 's Heeren Dag, en d'eerſte dag der weeke, dewelke zo dikwils als zy geſchiedt, by een heylige daadt gevonden wordt, die ordinaar is, by Paulus *1 Cor. 16*, alwaar uit de collecten noodzaaklijk ook beſlooten wordt een Kerkelijkgadering, waar van in de Handelingen dikwils gewaagt wordt. Wat bottigheit is het dan, zo wy zeggen; dat wy op 't exempel van de Apoſtelen zelf, 's Heeren dag toeweyen aan het houden van des Heeren Nachmaal, de Prediking van Godts Woordt, de verzaaming van aalmoeffen voor den armen, en tot andere godſalige gebruyken? en ons moet niet beweegen de aanhouding van *Gretſerus*, dat de H. Schrift niet en zegt, dat 's Heeren dag moet heylig gehouden, en vry van alle ſlaafs werk doorgebracht worden: want dat zegt de H. Schrift van den Sabbath-dag, dewelke indien zy verandert is in 's Heeren Dag, 't welk *Ribera* wel zach uit *Openb. 1*, zo zal van zelfs volgen, datse tot den Godsdienſt moet toegeweyt worden: want de moreele betekenis van 't vierde gebodt blijft, na dat de Ceremonie van den dag, en de Joodsche ſcrupuleusheit wech genoomen is, naamlijk, dat een dag van de week tot den publijken Godsdienſt moet geweyt worden, en dat men dan moet ruſten van alles, 't welk ons van die plicht zoude kunnen aſtrekken.

§. 49. Aldus heb ik mijn Aenmerkingen over Vlaks Historie geepundigt; en heb daar in breeder moeten zijn / dewijl hy in zijn Nareden en Voorreden en Brieven, mijn Historie van den Sabbath op het bitterſte zoekt verdacht verdacht te maaken van valsheit; daar ik nu klaar getoont heb / dat hy zeer onbedreven is ontrent de Sabbath-twiſten; en dewijl hy hier zijn gronden gelegd heeft / waar op hy in de Nareden en Voorredens zo binning tegen my ſpreekt / en zo meesterlijk en trotſelijks handelt / hoevel hy zo weinig kennis van zaaken heeft / zo zal ik hem daar

daar / na die boorige wijzen / om niet / gelijk hy / twee of drymaal een en 't zelve te zeggen.

II. AFDEELING.

D. VLAKS stellingen van den Sabbath.

§. 50. d'Eerste stelling van Vlak is aangaande de naam of het woordt Sabbath / of Sabbathen / en hier wil Vlak , dat wy weten / dat hy alle de plaatsen der Schrift , van de Sabbath spreekende , niet alleen de grondt-text , maar ook de 70 Overzetters nauwkeurig had na gezien , en 't was om een gemeen misverstandt tegen te gaan pag. 52. Maar dat hy verloren moepte heeft gedaan / en zich verkeerdelyk afgeslooft / blykt / dewyl hy niet kan noch derst loochenen / dat de naam van Sabbath en Sabbathen ook gegeven wordt aan andere dagen / dan de wekelijkse Sabbath ; als naamlyk dat de verzoendag / en de eerste en zevende dag van de ongezuurde bzooden / *Ec.* Sabbath genoemd wordt in de Schryft / en dat is ons genoeg / en het dient tot verklaaring van de plaats Col. 2: v. 16 , waar over dit het klaarste en eenvoudigste antwoordt is , gelijk Voetius zegt / dat door Sabbathen niet verstaan worden de wekelijkse , maar den eersten en laatsten dag van de groote Feesten , Levit. 23: v. 39. *Dispp. Select. part. 2 pag. 1246.*

§. 51. Zijn tweede stelling is over de zevende dag der schepping / en Godts rust op den zelve ; pag. 56. Doch hy erkent geen instelling van den wekelijkshen Sabbath van den beginne ; ja hy zegt / daar van is geen bewijs altoos pag. 61 ; hy durft zo stout niet zijn ; hy meint anders uit Godts Woordt geleert te hebben , pag. 60. wel laat hem dan onze Argumenten en uit de Schryft / en uit de reden overwegen ; wy brengen 'er een goed getal / en die niet overloopser wijze gededuceert / maar wel beschermt tegen alleley exceptien van de partjen ; Vlak zal 'er ook antwoordt op zijn redentjens vinden / en zien daar / dat dit geweest is / en is 't gemeene gebouwen der Theologanten / dat den Sabbath van den beginne is ingestelt / in het Dispuut pag. 106 &c. 122 en 140 &c. Hoe ydel is dan Vlaks beslupt / zeggende pag. 62. men zoude dit verschil (van de instelling van den Sabbath voor den val) met Godts Woordt stil kunnen voorby gaan. Wy toonen dat Godts Woordt de zaak niet voorby gaat ; wy toonen die instelling uit Gen. 2: v. 3 , Exod. 16 en 20 , en uit Hebr. 4: v. 3-10 ; laat Vlak antwoorden ; weet hy noch iets te zeggen / dat daar niet gezegt is. Deze grondt van ons dispuut vast staande / zo valt het heele gebouwen der partjen / van de Ceremonieelheid van 't vierde gebodt. Vlak antwoordt ; men mocht dan noch zeggen / dat 'er wat schaduwachtigs by den Sabbath daar na mocht by gekomen zijn pag. 61. Maar dan blyft de substantie van 't gebodt Morcel / en dat is genoeg.

§. 52. Vlaks derde stelling is / dat den wekelijkshen Sabbath eerst in de woestijne Sin is ingestelt / en dat meint hy is de eygen letter en taal van de H. Geest , pag. 62, 63. En als hy de gemeene text Exod. 16. daar toe hy brengt / zegt hy / ik beroepe my op de Conscientie van een waarheid-lievend Leezer , die eenige eerbiedigheid heeft voor Godts Woordt , of niet alle omstandigheden te kennen geven de eerste en nieuwe instelling , pag. 64. Arme disputant ; honderden Dzoome mannen / ook zelfs Vlaks Meesters / Voetius , Hoornbeek , Essenius , hadden verbiedt voor Godts Woordt / en liefde tot de waarheid / en zy verklaarden in

goeder Conscientie dat het contrair was. Wat helpen dan zulke spreekwijzen? Zo mede als hy de Texten Neh. 9. Ezech. 20. inbrenghet / zegt hy / die Texten spreken zo klaar, dat wy niet zouden kunnen wenschen, dat de H. Geest anders had gesproken, ja wy weten niet, hoe de H. Geest, om dit te zeggen, anders zoude moeten spreken, pag. 66. dat zelve loopye heeft hy noch eens pag. 105. maar dit alles helpt zijn bewijs niet; 't is maar woorden vermenigvuldigen; wy hebben niet veel Argumenten betweezen / dat den Sabbath niet eerst is ingestelt in de Woestyne Sin / en alle de contrarie redenen hebben wy op-gelost / de Texten geoyent / in 't Disput pag. 125. &c. 179. &c. en dewijl men 'er een groote objectie van maakt / dat men niet leest van der Patriarchen Sabbathhouden / zo heb ik dat bzeedt tot voldoening beantwoordt pag. 163. &c. 229. &c.

§. 53. Vlak excuscet zich hier by den Aezzer / dat hy een bepaaling maakt / die in de Post-Actis is voorgegegaan / pag. 72. Doch wy konden 't licht verschoonen / indien hy de bepaaling niet zonder en tegen de Schrifuur maakte. Immers hier staat men nu tegen malkander / d'een zegt / dat de instelling van den dag is geschiedt in den beginne / op fundament van Godts woordt / Gen. 2. v. 3. Heb. 4. v. 3-10. &c. d'ander zegt / dat de instelling 2513 jaren daar na eerst geschiedt is / en brenghet ook ziju Texten uit het woordt; De vrede is hier makkelijk te vinden, zegt Vlak pag. 3. hoe dat? Laat ons, zegt hy / blijven by de taal van Godts woordt. Zeer wel / wy blijven 'er by / hoe komt dan / dat hy tegen ons hier over twist? wat een schoone verzoening!

§. 54. Vlaks vierde Stelling is / dat in 't vierde gebodt de zevende of laatste der weck geboden is / pag. 74. dit loochenen wy niet; want wy zeggen / dat Godt daar in een van zeven dagen gebiedt in de eerste plaats directelyk / en voornaamlyk / en dat hy ook den laatsten der weck / dien zeven den / daar in geboden heeft / doch in de tweede plaats / indirectelyk / en by gevolge / gelijk de Heere in 't eynd van 't gebodt te kennen geeft / zeggende want op den zeveden heeft Godt gerust, en dien gezegend en geheyligt; Walæus staat met ons toe / dat het Moreele van 't vierde gebodt is / dat uit kracht van 't zelve een dag van zeven / of weckelyks / Gode geheyligt worde; maar hy meint / dat den zevensten dag precieselyk hier directelyk geboden is / 't welk wy loochenen; alle stellen wy dit vast / dat den zeven den in order geboden is. Doch Vlak loochent tegen Walæus, en tegen het gemeene gevoelen onzer Leeraars / dat wy uit kracht van 't vierde gebodt een van zeven dagen moeten heyligen en rusten; en hy vat ons gevoelen zoo op / als of wy loochenden / dat den laatsten der wecke ook in 't vierde gebodt geboden was te houden in den Ouden Testament: Hy verstaat niet wel / hoe wy kunnen zeggen / dat de substantie van dit gebodt ziet op eenen dag weckelyks / gebiedende dien directelyk en voornaamlyk / en dat den zeven den in order door dit gebodt geboden was indirectelyk en by gevolge; dies zendt ik hem tot het Disput, cap. 34. en 37. pag. 392 en 428. &c. alwaar ik hem bzeedt door verschepde andere geboden / en met de woorden van Durham, Cawdrey, en Richard Bernard deze zaak openleg; zo dat hy zijn oogen maat heeft te openen; ik mach het niet overschrijven. Doch indien hy liever 't verstandt van ons gevoelen wil haalen van D. van Hengel, (hoewel ik 't klaar der meine voorgestelt te hebben /) ik zal 't hem daar uit vertoonen; aldus spreekt hy in zijn Onpartijdig Receul ofte verzameling van de wederzijdse Argumenten, in 't jaar 1668. uitgegeven / pag. 12. 13. Het vierde Argument, der gener, die 't vierde gebodt zeggen Ceremonieel te zijn, is: Dat het vierde gebodt strikt en precies genoomen, uitdruklyk alleen gebiedt de heiliging van den Joodschen Sabbath, zijnde den zeveden dag in ordre; en dewyl zulks by de Christenen is wech-

wech-genoomen en verandert; dat daar mede dat gebodt precies en strikt genoomen cesseert en ophoudt. Op dat Argument antwoorden die van 't ander gevoelen tweefins. 1. Zommige zeggen, in 't vierde gebodt wordt maar geboden een zevenden dag, of eenen dag uit zeven, zonder dien in dat gebodt te determinieren, en aan te wijzen; waar op, wanneer andere zeggen, wel waar uit wisten de Jooden dan, welke van zeven zy moften neemen; zo antwoorden zy daar op, en zeggen; dat heeft Godt aangewezen by een byzondere notificatie. 2. Andere en wel de meeste antwoorden op het voorzeyde Argument, en zeggen, dat wel in 't vierde gebodt uitdruklijk wordt geboden, den Joodschen Sabbath, dat is, den zevenden dag in ordre na de Schepping, dien Godt geruft heeft; maar dat die determinatie en specificatie niet en is de eenige, en de geheele wille des Wetgevers, maar dat de Wetgever, schoon hy iet specifijk, en gedetermineert heeft geboden, dat hy nochtans *implicitè*, of bedektelijk iets generaals daar onder heeft vervat, en geintendeert; te weten dat een van zeven dagen tot zijnen dienst zal worden geheyligt, welke generale is de principaalste materie, en object van zijnen wille, en het gedetermineerde alleen de circumstantie. By exempel, een Vader gebiedt zijn zoon, dat hy hem alle morgen ten zeven uren zal komen goeden-morgen zeggen, het intent en de wille van den Vader in dat gebodt is, ten principale, alle morgen van zijn zoon te willen gegroet zijn, ende de bepaaling van de tijdt is maar een circumstantie van zaaken, ende aanwijzing, wanneer het den Vader, doe hy dat gebodt gaf, best gelegen quam, en daarom wanneer die circumstantie van tijdt al komt te veranderen door interval of belet, of wille des Vaders, dewijlze niet en is noch het eenige, noch geheele, noch principaale van den wille en 't gebodt des Vaders, zo blijft de zoone door dat gebodt verpligt, zijn Vader te groeten op een andere uur of tijdt, by den Vader, ofte hem daar toe te verkiezen, en zo zeggende is 't mede met het gebodt van den Sabbath gelegen. En daar na wederom pag. 18. 19. Die het vierde gebodt Moreel stellen, ende zeggen, daar in te bestaan, dat men uit kracht van dien een van zeven dagen moet besteden tot den Godtsdienst, die zeggen wel, dat Godt in 't vierde gebodt specialijk gebiedende den zevenden dag te heyligen, de determinatie van dien dag nochtans maar geweest is een circumstantie, en niet de substantie en het voornaamste, veel min het eenige en het geheele van zijnen wille: maar dat onder dat speciale gebodt *implicitè* en heymelijk volgens de intentie en wille des Wetgevers is vervangen en beslooten, een generaal gebodt, om wanneer dat die gedetermineerde zevende dag al zoude cesseeren en verandert zijn, nochtans altijd een van zeven dagen Gode tot zijnen dienst te heyligen; Dat het zo zoude kunnen weezen, staan ik garen toe; gelijk boven getoont is met de gelijkenis van een Vader, zijn kindt gebiedende alle moiten ten zeven uren hem te komen goede-morgen zeggen Aan d'andere zijde zoude ik wederom van die gene, die het vierde gebodt Ceremonieel stellen, ende den Christenen niet verbindende, dit wenschen grondig wederlegt te mogen zien, waarom men het met het gebodt van den Sabbath niet en zoude kunnen sustineeren zo gelegen te zijn, gelijk die andere zeggen, te weeten, dat in en onder dat speciale gebodt van den Sabbath des zevenden dags volgens de intentie en wille des Wetgevers, *implicitè* ende bedektelijk een generaal gebodt van een van zeven dagen Gode te heyligen, ingeslooten is; zo dat de bepaaling van tijdt specialijk uitgedrukt, maar is geweest een gedeelte van zijnen wille, en de circumstantie van het gebodt, maar het generale daar onder begrepen, de substantie en het principaalste van zijnen wille, het welke ook daarom na de verandering van die circumstantie en bepaaling des tijdts blijven moet, ende den Christenen in den Nieuwen Testamente uit kracht van Godts wil en gebodt is verbindende. Nu Hoop ik zullen Vlaks ooggen wat meer geopent zijn; te meer

te meer betwijfel hy zelfs hier na zegt pag. 117. Eyscht het vierde gebodt de zevende dag in 't byzonder, (N.B.) het begrijpt dan een van zeven: want die zevende dag is gelijk al de andere zes, een van zeven, 't is een dag van de kring der week.

§. 53. Vlak, zullende zijn gevoelen tegen ons bewijzen / naamlijk dat in 't vierde gebodt niet een van zeven dagen geboden is / maar allcen den laatsten in order / bzeert eerst wat met woorden / zeggende / 't zijn glossen en nieuwigheden, tegen de algemeene Oudtheid, en tegen het algemeen gevoelen der Gereformeerde Leeraars, t'eenemaal buyten en tegen Godts woordt opgenomen, en allermest strijdig met het vierde gebodt, en na zijn Letter, en na zijn uitleg, pag. 76. Maar den armen man zal wel inkrimpen / en zwijgen moeten met schaamte / als hy in ons Dispuut zal zien / dat 'er zestien Argumenten staan tot bewijs / dat in 't vierde gebodt den laatsten dag der weeke niet direct geboden woordt / als de substantie des selfs / en wederom twaalf Argumenten tot bewijs / dat het vierde gebodt vereyscht de heyliging van eenen dag weekelyks; en dat aldaar de tegenwoerpingen / die by Primerose, Burman en andere gebonden worden (waar uit zijn redentjens genoomen zijn) bzeedt en ten vollen opgelost worden; ziet Kap. 34. 35. 37. van 't eerste Boek. Dat ook ons gevoelen / van dat het vierde gebodt vereyscht een dag van zeven / is over-een komende met de algemeene Oudtheid / en dat het is 't algemeen gevoelen der Gereformeerde Leeraars / heb ik zo overbloedig en met zo veel Auctheuren betweezen / pag. 440. 441. dat ik niet weet / hoe Vlak de stoutigheid heeft / om 't contrarie te zeggen. Walæus, dien ik daar onder andere citeere / zegt / dat het met recht voor 't gemeene gevoelen der Kerke gehouden moet worden.

§. 56. Van bzeengt Vlak een groote onwaarheid voort / zeggende dat ons gevoelen strijdt tegen den eersten en den tweeden regel van de Post-Acta, pag. 78; want / en Voetius en Walæus en Udeman, en andere die in 't Synode present waren / en de Post-Acta hebben toegestemt / geloofden / dat wel den laatsten der weeke is afschafft / als zijnde veranderlyk / maar dat ebenwel het vierde gebodt vereyscht en gebiedt een van zeven; hoe kan het dan strijden tegen de Post-Acta; maar dit heb ik boven §. 24. pag. 12. 13. zo overbloedig / ook uit zijn eppen mandt / betweezen / dat ik 'er niet meer behoefte by te doen. Wat middel nu tot vereeniging? Hier is geen raad tot vrede, zegt hy / anders als met Godts woordt te spreken, gelijk de Post-Acta doen, by de aangenommene Leere te blijven, en de strijdige gedachten daar tegen te laten vaaren, pag. 79. dewijle wy nu dan met Godts woordt spreken / en by de gemeen-aangenommene Leere blijven; zo moet Vlak zijn strijdige gedachten daar tegen laten vaaren; ende keeren weder tot de omhelzing van 't gemeen gevoelen der Kerke / (gelijk Walæus het noemt) waar van hy afgeballen is.

§. 57. Zijn vijfde Stelling is / dat 'er in 't vierde gebodt wat Ceremonieel of schaduwwachtig is, den Jooden eygen, positief, veranderlyk, pag. 79. Dat 'er wat veranderlyks in 't gebodt is / naamlijk de zevende dag in order / dat erkennen alle / en moet niet betweezen worden; indien men 't woordt Ceremonieel zo bzeedt neemt / dat het ook betekene iets veranderlyks / zo kan men zeggen / daar is iets Ceremonieels in; De groote Spanhemius wilde daar geen dispuut over hebben / zeggende; Wy moeten met eenige redenen toonen, dat dit gebodt niet en is geheel en al Moreel, maar ten deele Moreel, en ten deel Ceremonieel, of immers enkel positief, (stellig) want wy en oordeelen niet, dat men daar over angstig behoort te twisten, of het moet genaamt worden nauw Ceremonieel, of immers louter positief; het is genoch dat het gecontradistingueert (onderscheyden wordt) tegen dat gene, 't welk Moreel is nauw te spreken, en derhalven onveranderlyk. Dub. Euangel. part. 3. Dub. 116. pag. 582; in welke woort-

woozden hy toont / dat hy het onberanderlyk moreel wel iets veranderlyk kan zijn / en dat die twee dingen wel in een moreel gebodt kunnen saamen gaan / en dat het een het ander niet uit en stoot; ook wil hy geen twist over 't woozdt Ceremonieel / als men maar iets enkel positiefs en veranderlyks in 't gebodt erkent; gelijk hy dan daar 't gevoelen van die rechtzinnige, die willen dat het vierde gebodt enkel moreel is, onderscheydt van 't gevoelen der Jooden, dewelke willen, dat 'er in dit gebodt niets gevonden wordt, dat Ceremonieel of enkel stellig is, noch in opzicht van 't gebodt, noch in opzicht van de omstandigheid van 't gebod, dat de eerste bekennen, dat den Sabbath van den zevenden dag afgeschafft is, en gelooven, dat dit alleen moreel is, dat eenen dag van zeven, tot den publijken Godsdienst moet afgezonderd worden; En also zeer als hy het eene uitterste gevoelen der Jooden verwerpt / zo verwerpt hy het andere uitterste gevoelen der Wederdoopers, en andere fanatijken, dewelke de Christelijke Vryheid veranderen in ongebondenheid, en willen dat het gebodt enkel Ceremonieel is geweest, en dienvolgens in zijn geheel afgeschafft door de Messias pag. 581, 52. Maar onzen Vlak neemt het woozdt Ceremonieel vooz schaduwachtig, en daarom zegt hy / 't is de taal van Paulus, ende de Post-Acta; daar mede is dat uit pag. 80. Waar zegt Paulus / dat 'er wat schaduwachtig is in 't vierde gebodt? nergens; de text Col. 2: v. 16, 17. spreekt niet van 't vierde gebodt; de Post-Acta zeggen niet / dat 'er iets schaduwachtig is in 't vierde gebodt; 't woozdt Ceremonieel, gelijk ik getoont heb pag. 12, 13, woozdt daar breecht genoomen / vooz veranderlyk / en enkel positief / gelijk 't Spanhemius nam. Tot volle onderrichting en montstopping van Vlak, wyzen wy hem na het 17, 20, 23, 24, 26 Kapittelen van 't eerste boek van ons Dispuut, alwaar hy onze beelbuidige betwijzen vooz de Moralicept / en tegen de Ceremonieelheid van de Sabbath / en van 't vierde gebodt zal vinden; gelijk hy ook de argumenten van zijn nieuwe Meesters overbloedig zal opgelost zien / als hy het 18, 19, 21, 22 Kapittel van 't zelve boek zal leezen.

§. 58. Nu gaat Vlak zijn dwaalingen verder uitdrukkken in twee dingen. Voor eerst; als hy zegt; de heyliging van den dag is niet anders dan rust van daaglijks werk, geen werk doen, is die dag heyligen, maar werk doen is dien ontheiligen pag. 83. daar op gaat hy vooz te zeggen / dat de Priesters offerende op den Sabbathdag, en doende / wat daar toe behoort / deden tegen 't gebod van den Sabbath / en datse dien ontheiligden, pag. 86, 156; ja verder / hy oordeelt en zegt / dat Christus werkende op den Sabbath / en zeggende / neemt uw beddeken op, en wandelt, den Sabbath ontheiligde pag. 101; wie en schrijft 'er niet van! zo trekt d'een dwaalingjd' ander; als men de waarheid heeft begonnen te verlaaten / vervalt men verder en verder; van dit laatste van Christus zijn onthepliging van den Sabbath / zal ik woeten uitstellen te spreken / tot dat wy handelen over Vlakslyeben. Aangaande het eerste zal ik hem twee dingen zeggen. 1. Gomarus; dien hy dikwoyls vooz zich eiteert / zoude hem beter hebben kunnen leeren: want dezelve verklaarende „ het heyligen van den Sabbath zegt / dat dit het vooznaamste is in dat gebodt / en „ dat het na 't gebuyk der Schriftuur betekent / iet van een getmeen gebuyk af te „ zonderen tot een heylig; en dat deze heyliging gelegen is in twee dingen / eerst in „ een religieuse onderhouding van den Sabbath ofte heylige ruste / waar door „ men uit eerbied van dit bekent gebodt af houdt van 't werk van menschelyke „ bezigheden / om Gode den Wet-gever gehoorzaamheid te plegen / Jer. 17: v. 24. „ het andere lidt is / de heyliging van die rust tot publyk oeffening van Godsdienst „ Ec. ziet verder zijn woozden uit-getrokken / in de Historie pag. 265, 266. Nu
't is

't is Gomarus, van welken zelfs Heidanus zegt / 't is die hoog-vermaarde Godgeleerde, die in 't uitleggen van de Schrift in onze eeuw weinige zijns gelijke gehad heeft (*Consider. 2 Deel pag. 140*) en van welken Vlak boven aldus geroemt heeft / ieder prijst even zeer de groote geleertheit en vaste nauwkeurige gedachten van de vermaarde Gomarus *pag. 27*. Daarom heeft hy deze en veele andere goede verklaaringen dan niet van hem geleert / en vervalt in dezen en in veel andere punten tot schandelijke nieuwigheden; zo dat ik op hem mach passen / 't geen Voetius tegen Bursleyde / in opzicht van Gomarus *Lacryma Crocod. pag. 27*. och of gy een Vaster Theologie met zedigheid gevoegt uit de Theses en Schriften van den hoogsten Theologant (dien gy aanhaalt, geleert had) noit zoudt gy zo schandelijk aangestoten, en gevallen hebben; en dewijl hy meint / dat Calvin hem in 't stuk van den Sabbath zo gunstig is / zo mast hy immers dat van hem geleert hebben / 't geen hy over Gen. 2. zegt / Godt en heeft den mensch niet alleen geboden den zevenden dag ledig te zijn, als of hy in de ledigheid behagen nam; maar op dat zy van alle andere bezigheden ontledigt, te vryer haar gedachten tot den Schepper zouden begeven. 2. Godt had het offeren / en het verdubbelen van de offeranden op den Sabbath geboden als een dienst / die op den Sabbath / eu om dat het Sabbath was / gepleegt most worden / en aangenaam zoude zijn. Num. 28: v. 9; en in tegendeel heeft Godt zo weinig de Priesters / als iemand anders uitgenoomen / als hy verbodt den Sabbath te onthepligen met eenig werk / zeggende / wie den Sabbath onthepligt, zal zekerlijk gedoodt worden; want een ieder ziele, die op den Sabbath eenig werk doet (geen mensch uitgenoomen) die ziele zal uitgeroeyt worden uit het midden haarer volkeren; wie op den Sabbathdag arbeydt doet, zal zekerlijk gedoodt worden; dat dan de kinderen Israels den Sabbath houden; *Exod. 31: v. 14, 15, 16*; derhalven moet het werk van Godts dienst / gelijk de werken der liefde en barmhertigheid / uitgenoomen zijn / als zijnde rechte hepligingen van den Sabbath; anders zal Godt tegen hem zelven gebieden / ja contradictoire dingen gebieden / te werken / en niet te werken / te hepligen den Sabbath / en te onthepligen den Sabbath; hoe kan men ongerijmder dingen bedenken! Het woordt der Joodsche Rabbinen / in Vlaks zin genoomen / dat 'er in den Tempel geen Sabbath is, quam boozt uit haar onbestandt; daarom strekt het tot geen bewijs; ontrent den text Math. 12: v. 5. / had Vlak kunnen licht krijgen / had hy Calvin, Paræus, en andere uitleggers na-gesien / zo dat hy in zyn misverstandt niet zoude gesterkt zijn geweest; maar ik wijze hem nu na het 33 Kapittel van het eerste boek van het Disput, alwaar hy breekt bewezen zal zien / dat het vierde gebodt ook Godsdienst eyscht / en niet alleen rust; met de beantwoording van de tegenwerpingen der partpen; en de text Math. 12: 5. zal hy verklaart vinden *pag. 333*; waar hy ik nu de verklaaring zal boegen van de gene / die Poli Annotatien in 't Engelsch vervolgt en volmaakt hebben / naamlyk; de zin is, alle daaden van dienstwerk zijn niet ongeoorloft op den Sabbath-dag; de Priesters offeren na de Wet Num. 28: v. 9. offeranden, en zy doen veel andere daaden, als daar is befnijden, en veel andere dingen, die na uwen zin een onthepliging van den Sabbath zouden zijn, nochtans beschuldigt gy haar niet, ook zijns niet te beschuldigen, om dat Godt dezelve toeliet, en belaste.

§. 59. Ten tweden, Vlak boegt 'er en andere dwaling hy; dat naamlyk Godt in 't vierde gebodt geen Godsdienst oeffening geboden heeft / geen publyke of private Godsdienst / geen saamen-komst tot dezelve / ja geen tyd daar toe bepaalt heeft; hy staat wel toe / dat de Jooden by vervolg van tyd daar na haar byeenkomsten in de Synagogen hebben gehouden; maar hy vindt niet door wiens order,

ca

en wanneer 't begonnen heeft; de *Text* Levit. 23. v. 3. 4. bewijst hem geen saamenroeping tot Godtsdienst / dat is een algemeene misvatting in zijn oogen; Ey lieve zegt hy / als spottende / waar zouden in de Woestijn, die heylige Vergaderinge zijn gehouden? waaren daar zo veel Tenten, daar men als in Synagogen konde by-een komen? of zoude de Tabernakel de groote Vergadering kunnen bevatten? meent men, dat men doe het Sabbath-offer konde waar neemen? daar men zelfs de Besnijdenis na most laten? of kon men Moses Wetboek uitleggen, eer het beschreven was? of Davids Psalmen van den Sabbath zingen, eer die gedicht waaren? Burman, zegt hy / heeft net aangemerkt over Levit. 23. dat daar gezien wierdt op de uitroeping van heylig dag; Coccejus toont, dat niemant der Oude heeft gemeint, dat Godt tijdt tot zijn dienst bepaalt heeft met het vierde gebodt; daar van daan schijnt te komen, zegt hy / dat de nalaatigheid van de oeffening van Godtsdienst noit is bestraft geworden, als zijnde meer geoorloft, na Christus woordt, dan bevolen. pag. 86-91. Ziet de volle wederlegging hier van in het Dispuut, pag. 388. &c.

§. 60. Ook spreekt Vlak iets van de strengte rust, den Jooden opgelegd, en onder de straffe des doods; maar, zegt hy / men is het eens, dat nu de Christenen tot zulken nauwen rust niet verplicht zijn, als de Jooden; maar (segt hy / niet zonder smaading) de Broeders aan de Browniste zijde zeggen, dit heeft alleen plaats gehadt in de Woestijne, als uit Christus praktijk blijkt, pag. 84. 90. Het is een dispuut / of den Jooden zulken strengte rust is geboden / datse in een zin / gelijk sommige het neemen / geen vyer mochten aanstooten, niet uit haar plaats gaan, geen spijs bereyden, &c. andere oordeelen / en mijn bedunkens beter / dat de texten / die daar van spreken / heel wel en meer over-een komende met andere texten der Schzift / kunnen verklaart worden / zonder zulken strengten rust den Jooden boven de Christenen op te leggen; en zo mein ik / dat de werken van liefde en barmhertigheid alzo wel den Jooden als den Christenen op den Sabbath geoorloft waaren; ziet de oplossing van de tegenwerpingen / die men voor die Joodsche strengheid voorbringt / in het laatste Kapittel van mijn Dispuut. Waar genoomen / daar was een strengheid in die ruste / naer de kindertucht van 't Oude Testament den Jooden opgelegd; dit most vast staan / dat het vierde gebodt ons Christenen gebiedt een dag van de week te rusten. doch dewijl Vlak dit loochent / en meent dat de rust Ceremonieel was / en zo afgeschafft / waarom spreekt hy dan van de strengheid van die rust / als afgeschafft? Voetius sprak zo tegen Burs; Gy zegt, de rust is afgeschafft, zo wel als dien bepaalden zevenden dag; zo raakt het ons dan niet; daar na voegt gy 'er by, dat de gestrengheit van de rust is afgeschafft, uit *Danaus*, en *Perkins*; de zaak zelfs is de rust, of aflatting van dienstbaar werk, de wijze van de zaak is de strengheid van de zaak; indien de wijze maar is afgeschafft, zo blijft de zaak zelf; maar indien de zaak zelf is afgeschafft; wat helpt het, te bezelen aangaande de wijze; dewijl 'er geen aandoening of wijze is van 't geen niet en is. *Lacryma Crocod.* pag. 35. Van de verdraging van de Post-Acta heb ik te vooren gesproken; en ik herhaal het niet.

§. 61. Vlak besluit deze stelling met eenige afgezochte woorden van Voetius, waar door hy den Lezer een verkeerden indruk geeft; laat de Lezer oordeelen / of hier getrouwigheid en oprechtheid blijkt; Hy woude gern zijn Lezer wijs maaken / dat 'er wat schaduwachsig is in 't vierde gebodt; en hy brengt deze woorden van Voetius tot bevestiging der waarheid; pag. 97. stelt hyze in 't Latijn / en in de Nareden pag. 110 stelt hyze ook in 't Duytsch. Voetius zegt *part. 3. pag. 124 6*, andere zeggen, dat 'er wat Moreel en wat Ceremonieel, of voorbeeldig in is geweest; en dit gevoelen kan niemandt tegenspreken, dan een Judaiseerende. Wat Lezer

zoude

zoude hier uit niet verstaan/ dat Voetius verwerpt een iegelijk/die tegenspreekt/ dat-
ter wat voorbeeldig en schaduwachtig is in 't vierde gebodt; en dat dan gewis Voe-
tius zelfs dat toestemt? maar verre is het 'er van daan: want de woorden die 'er
even op volgen/ geven te kennen/ dat Voetius het verstaat van iets veranderlyks/
naamlyk den laastten dag der weeke; denwelken niemant voorspreekt dan een Ju-
daiseerende. Aldus luden Voetii woorden te dier plaats. De vrage is, of den ou-
den Sabbath een Ceremonie, of eygentlijk gefeydt voorbeeldt geweest zy? *Antw.*
Dat zeggen de Papisten ordinaar, ad 2. 2. qu. 122. art. 4. & Suarez loc. cit. En zy wil-
len, datse Christi rust in 't Graf heeft afgebeeldt; Onder de onze zijn 'er, die willen,
datse heel voorbeeldig is, zo dat 'er niets Moreel in zy, dan in opzicht van 't geslacht,
gelijk dat is in de heele Ceremoniele Wet: Andere zeggen, dat 'er iets Moreel in is ge-
weest, en iets Ceremonieel, of voorbeeldig, 't welk nu afgeschafft is, te weten de ruste
van de zevende dag van de Schepping; En tegen dit gevoelen kan niemant spreken,
dan een Judaifeerende, indien men maar (let / deze woorden heeft Vlak achter-gelaa-
ten) het Ceremonieele of voorbeeldige wydt neeme, naamlyk voor veranderlyk, dat komt, en
gaat, of passeert, (ambulatorium) en voor een byzondere omstandigheid, die alleen tot den
byzonderen staat van dat volk behoort.

§. 62. Ik ga nu voorby / dat Vlak eenige Moreele leeringen en besluyten gaat
trekken uit de gelegenheid van het vierde gebodt / pag. 94. 95. want zo kan men
uit de heele Ceremoniele Wet Moreele conclusien/ toepassingen/ en leerstukken trek-
ken/ 't welk de Geleerden (gelijk wy terstondt uit Voetius woorden) noemen Moreel
in opzicht van 't geslacht, doch dit hindert niet / of het gebodt kan t'eenemaal Cere-
monieel en afgeschafft zijn, en dat Vlak zo geboort van 't vierde gebodt / zullen wy nu
terstont over zyn zesde stelling toonen.

§. 63. Vlaks zelve Stelling is van de afschaffing van de Joodsche Sabbath /
pag. 97. Dit is, zegt Voetius, het gevoelen van het oude en tegenwoordig algemeen
Christendom, van het welke zo wie afgegaan zijn (gelijk de Ebioniten, Cerinthianen,
Nazareën, Apollinaristen) werden Judaifeerende en Sabbatarissen genoemd. *Dispp.*
Selest. part. 3. pag. 1232. Van die afschaffing van den Saterdag-Sabbath heb ik
breedt gesproken in het Dispuut, in 't 1. en 2. Kap. van 't eerste Boek. Nu zoude het
schijnen / als of Vlak maar zoude spreken van de afschaffing van die dag; maar
neen / hy zoekt de Ceremonieelheid van 't vierde gebodt te beschermen en te bewij-
zen; hy wil toonen/ dat dit gebodt ophoudt/ en de Christenen niet en raakt/ even ge-
lijk Heidanus, Coccejus en Burman; Den H. Geest leert ons, zegt hy / dat de Sabbath
van de zelve aart is als plaatse, spijsen, offeren, en datse daarom ons niet en raakt,
pag. 100, wederom zegt hy pag. 101. 102. in 't Nieuwe Testament wordt noit van
Christus of zyn Apostelen van een bevel, gelijk het vierde gebodt, gerept: alle mondt
wordt gestopt door Paulus Rom. 14. v. 5. . . . Die hier een exceptie maakt, beschul-
digt Paulus van onvoorzichtigheid, van den toom ruim te geven, zonder eenige waar-
schouwing te gebruyken, wegens 't waarneemen van een dag der weeke, uit kracht
van 't vierde gebodt, en pag. 103. Paulus maakt Col. 2. 16. 17. geen uitzondering van
de wekelijkse Sabbath, of eenige dag uit kracht van 't vierde gebodt, by de Christenen
waar te neemen, die hier dan willen excipieeren, willen al weder wijzer en voorzich-
tiger zijn dan Paulus; door de Sabbathen wordt alleen de Weekelyksche gemeent.
Dit alles geeft ons klaar te kennen / dat Vlak volkomen met Burman en d'andere
accoordeert/ die 't vierde gebodt heel Ceremonieel houden/ en loochenen / dat het ons
Christenen verbindt tot het houden van eenigen weekelyksche dag. Wy hebben bo-
ven gehooft / dat hy beschermde / dat het vierde gebodt alleen den laastten dag der
weeke

weeke geboodt; ook zeyde hy / dat het geen Godsdienst / maar alleen rust geboodt; Daarenboven / dat 'er wat schaduwachtig in was; eyndelyk zegt hy nu / dat en die Sabbath en die ruste nu afgeschast is / en dat 'er uit kracht van 't vierde gebodt / geen dag over-blyft weckelyk te onderhouden; in summa / 't heele vierde gebodt is afgeschast / en is heel Ceremonieel / 't verbindt de Christenen niet tot eenigen dag; alle onze antwoorden op de texten Col. 2. Gal. 4. en Rom. 14. zyn in zyn oogten zodanige uitvluchten, door welker aanmerking hy zonderling in deze gedachten gesterkt wordt, ziende, zegt hy / datmen zich hier zo aan alle zijden verlegen vindt pag. 105. Daarom spreekt Vlak dan niet recht uit / en zegt / 't vierde gebodt raakt ons niet meer dan andere Ceremonieele en schaduwachtige; 't is afgeschast / 't is geheel Ceremonieel / 't verbindt de Christenen niet; andere spreken rechter uit; en Vlak gevoelt even gelijk zp: Maar neen / voor de klespi-wetende en eenvoudige wil hy dat zo niet recht uit verklaaren; 't mocht stooten; hy maakt de mynen van een die de vrede maakt; de menschen zullen te lichter zyn redenen en gevoelens aannemen / als hy die woorden wat in-bindt; maar dit is geen oprechtigheid en eenvoudigheid; hy neemt alles weg / wat 't vierde gebodt na de letter gebiede; en evenwel houdt hy de woorden in / 't vierde gebodt is afgeschast / 't is heel Ceremonieel; 't is waar / hy zegt wel in de volgende zevende stelling / dat wy uit kracht van 't vierde gebodt gehouden zyn, den geestelijken Sabbath te houden, daar de Joodsche Sabbath een schaduw van was; maar even daar mede geeft hy te kennen / dat het gebodt enkel Ceremonieel is; want dien geestelijken Sabbath moet men alle dag houden.

§. 64. Alle Vlaks schynredenen / die diene zouden tegen de verbintenis van 't vierde gebodt / om een van zeven dagen te houden / en tot bewijs van desselfs afschaffing en niet verbintenis onder 't N. Test. heb ik in mijn Disput breed opgelost / en tot volle mondtstopping heb ik de drie bekende texten uit het N. Test. Rom. 14: v. 5. Gal. 4: v. 9, 10. Col. 2: v. 16, 17, en de text uit het O. Test. Exod. 31: v. 14, 15, 16, 17. verklaart / en beschermt; ook had ik in mijn kortz Methode en Bestieringen, die ik in 't jaar 1682 heb uitgegeven / op die tegenwerpingen breed geantwoordt / en Vlak heeft het gezien / maar hy wacht zich wel / van iets daar op te antwoorden; doch hy kan 'er wel mede spotten / gelijk blykt in zyn Nareden p. 99. Hy brengt ook de text Matth. 24: v. 20. en antwoordest 'er iets op; maar indien hy ons Disput zal nazien / pag. 339. &c. zal hy bevinden / dat wy uit die text een groot argument voor een Sabbath onder 't N. Test. deduceren / en verdedigen tegen alle haare exceptien.

§. 65. Als nu Vlak spreekt van de afschaffing van de Joodsche Sabbath / zoekt hy zyn prozjt te doen / met de zondige gewoonte van zonnige Christenen na de tijden der Apostelen / die beyde den Sabbath / dat is de Saterdag / en des Heeren dag vieren; hy zegt / de Joodsche Sabbath is zeer lang by de Christenen geviert. pag. 106, hy strekt het uit tot vijf of zes hondert jaaren, pag. 153. hy zegt datse meest overal geviert is pag. 106, en datse die vryelyk geviert hebben, en dat in dezen is gebleken de Christen vryheid pag. 106, 109, 153. ook zegt hy / dat het de taal der ouden was, na het vieren van den Sabbath, den dag des Heeren te vieren, en dat de afschaffing van de Joodsche Sabbath zeer langzaam is geschiedt; tot datmen (zegt hy / gemeent heeft, het zelve te moeten tegengaan, pag. 6, 7. en pag. 115. na dat men zo lang twee dagen geviert had, heeft men het eyndelyk by een gelaten, en verder. Dat des Heeren Dag al vroeg boven andere dagen zelfs boven den Sabbath den voorrang heeft gekregen, blykende zulks uit het verskil over 't Paasch-houden pag. 8.

En van de Apostelen zegt hy / datse in haaren tijdt overal geduurig den Saterdags Sabbath hebben waar genoomen . en dat de Christenen zulks gezien hadden, doch dat men om zich van de Jooden te onderscheyden, ook om de opstanding, den eersten dag der weeke daar heeft by gedaan, en die allenz geprefereert pag. 153; nu uit die onderhouding van de Joodsche Sabbath zo langen tijdt beslyt hy dan / tot tweemaal pag. 109, 153. datmen niet oordeelde / dat 't vierde gebod verbond tot een dag van de week, noch ook / dat 'er een instelling der Apostelen was van des Heeren Dag. Tot onderrichting en wederlegging van Vlak, zal ik hier eens voor al de gansche zaak van dit houden van de Joodsche Sabbath open leggen / op dat ik het hier na / en byzonder ook over zijn Nareden, niet behoefte te herhaalen.

§. 66. Ik zegge dan hier over / het nabolgende. Voor eerst daar was geen grondt / en geen verbintenis / dat de Christenen zouden den Joodschen Sabbath houden na Christi Opstanding; ja daar was een contrarie verbintenis / om de onderhouding de selfs te laten vaaren: want de tijdt was nu al uitgelopen / van de duuring van de Sabbath / 't was des Heeren wille / dat die onderhouding na Christi opstanding zoude ophouden; Christi doot en opstanding uit het Grat (daar door de dag des Heeren N B als ingewijdt is) heeft ons verlost en bevrijdt van 't waarneemen van de Joodsche Sabbath, zegt Vlak pag. 106.

§. 67. Ten anderen. Des Heeren Dag door Christi opstanding als ingelopen / en in de grondt van Christus ingestelt / en gehepligt / om den Sabbath der Christenen te zijn / is niet alleen van Christus en zijn Apostelen al terstondt tot heylige vergaderingen besteedt / ook op den Piurterdag door Christus met de uitstorting van zijn geest / en bekeering van duypzenden grootelijks vereert / gezegent en verhoogt / maar voorts door de Apostelen / onsepsbaarlijk door den Geest Godts bestiert / in alle de Christen kerken ingestelt / en geordonneert / om wekelijks gepert te worden van de Christenen / in plaats van den Joodschen Sabbath / zonder dat haar vryheydt gelaaten is / de laatste en de eerste dag te byeren; dewyl 't gebodt gebiedt zes dagen te arbeiden / en den zevenden te rusten; dit is 't geen wy breedt betwezen hebben in ons Dispuut / Kap. 3 / 4 / 5 / 6. Ec. van 't tweede boek / en daarom presupponeren wy het.

§. 68. Ten darden. Het blykt wel / dat de Christenen ten tijde der Apostelen / haar H. saamenkomsten hebben gehouden op den eersten dag der weeke / Hand. 20; v. 7. 1 Cor. 16: v. 2. Openb. 1: 10. maar 't blykt niet / en 't kan noit betwezen worden / uit Godts Woordt / dat de Christenen particuliere vergaderingen houdende / hebben saamen gekomen op den Joodschen Sabbath; de texten die Vlak by brengt pag. 106, 130, 134. geven 't geensins te kennen / Hand. 13; v. 14, 42, 44. Hand. 16: vers. 13. Hand. 17; v. 2. Hand. 18: v. 4, 11; alleen heeft het wat schyn / dat wy vinden Hand. 13; v. 42, 44, dat de Heidenen, die op den Sabbath mede in de Synagoge der Jooden waren / van Paulus / na dat hy gewredikt had / verzochten / dat tegen den Sabbath haar de zelve woorden mochten gesproken worden, en dat op den volgende Sabbath de gansche Stadt by na te samen quam, om het woordt Godts te hooren; maar men moet weten / gelijk het blykt uit de context / dat die Heidenen waren Joden-genooten / immers zulke die het Heydendom verlaaten hadden / Godt byeesden / en quamen / om in de kennisse van de ware Godt door de Jooden onderweezen te worden; zo dat het noch geen Christenen waren / en 't was geen vergadering van Christenen / zy kenden noch de gelegentheidt van 's Heeren Dag niet.

§. 69. Ten vierden. Paulus en de andere Apostelen hebben wel op den Joodschen Sabbath in de Synagogen getweest / en gewredikt / maar zy hebben dien dag

dag niet gebperrt als heylig / maar zy namen alleen de bequaame gelegenheit waar / als de Jooden by-een waren / om haar het Evangelium te prediken / gelijk zy op de Feestdagen / Winteren en Paasschen wel gedaan hebben / hoewel zy niet de minste devotie en hoogachting hadden booz de Feestdagen ; Men zoude niet mogen zeggen / dat een Christen-Leeraar / zo hy in Turkyen op den Wyrdag in haar Vergaderingen quam / om haar de ware Keligie te leeren / den Wyrdag byerde / zo wel als des Heeren Dag / also was het hier ook.

§. 70. Ten vijfden, 'Tis zeker / dat na de tijden der Apostelen verscheyde Christen Kerken / byzonder de Oosterse / op den Joodschen Sabbath h. Vergaderingen hebben gehouden : maar het is ook zeker / dat zommige Kerken / gelijk de Roomsche / en Alerandrinische / op den zelven geen Vergaderingen hebben gehouden ; en op eenen Sabbath in 't jaar / naamlijk die booz Paasschen gaat / quamen zy nergens te samen.

§. 71. Ten zesden : Te rechtzinnige Christenen / die op den Saterdag ook heylige Vergaderingen hielden / hebben den zelven niet als een heylige afgezonderde dag in heylige oefeningen gebperrt / maar zy hebben op den zelven gewerkt / gelijk op andere werk-dagen / 't welk zy niet deden op 's Heeren-Dag ; zo spzakt den eersten en oudsten van de Oudrvaders / Ignatius ; Laat ons niet langer den Joodschen Sabbath houden in ledigheid en luyheid, want daar is geschreven, dat hy, die niet en wil werken, niet en zal eeten, en in 't zweet uwes aangezichts zult gy uw' broodt eeten : zo gebiedt hy dan / op dien dag te arbeypden / derhalven wil hy niet datse zal doorgebracht worden als een heylige dag in oefeningen van godzaligheid / Epist. ad Magnesian. Vedelius in zijn Exercitatie over Ignatii Brieven / zegt cap. 6. Ignatius verbiedt de rust of ledigheid op den Sabbath, en wilde datse dien dag in arbeydt zouden besteeden, zonder rust, of onderlaating van arbeydt, indien men het anders doet, zo noemt hy het een Joodsch Sabbath-houden. Dit zal terstont meer bevestigd worden door de woorden van 't Synode van Laodicea, dewelke als een verklaring geven van de woorden van Ignatius.

§. 72. Ten zevenden, Het waaren de Ebioniten (een soort van Ketterz / die opgestaan waaren / wanneer noch eenige Apostelen in 't leven waren) gevolgt van de Cerinthianen, Nazareers, en Apollinaristen, dewelke hielden en leerden / dat men den Joodschen Sabbath most heylig onderhouden / rusten dan van arbeydt / en byeren die in heylige oefeningen / hoewel zy ook te gelijk des Heeren dag hielden ; doch dat zy wegens haar houden van den Sabbath op zulkten wijze / booz Ketterz verklaart, zyn / toont Epiphanius ; van zulkten slach van menschen schijnt geweest te zyn dien Schryver / die valscheelyk de naam van Clemens draagt / dewelke zegt lib. 8. Confit. cap. 39. Laat de knechts vijf dagen werken, maar op den Sabbath-dag en 's Heeren-dag rusten, wegens de leere der godzaligheid.

§. 73. Ten achtsten, Om dat bevonden wierdt / dat zommige onder den Christen naam / den Joodschen Sabbath byerden / zo wel / en naast den 's Heeren-dag / rustende op die beyde van werken / zo heeft het Concilie van Laodicea, 't welk gehouden is in 't jaar 319. andere zeggen 314. en zo dan in het vierde jaar van de Regeering van Constantinus, het navolgende beslupt gemaakt / Can. 29 De Christenen behooren niet te Judaifeeren, en op den Sabbath (verstaat den Joodschen) ledig te gaan, maar op den zelven te werken, stellende des Heeren Dag boven den zelven, en rustende op dien van arbeydt, indien zy kunnen, als Christenen. En zo iemant zal bevonden worden te Judaifeeren, zo laat hem verbannen zyn van Christus, *Anathema*. Hier gebiedt het Concilie / op den Joodschen Sabbath te werken / en het gebiedt 's Heeren Dag te pferereeren boven den Joodschen Sabbath / en op den zelven geen

geen werk te doen; die Juidaijeert wordt verbloekt verklaart. Dezen Canon wordt van Osiander, *Epitome Hist. Eccles. Centur. 4. pag. 352.* aldus verklaart / dat is, zegt Osiander, de Christenen behooren den Saterdag geen heylig-dag te houden, en te werken op den 's Heeren Dag, gelijk de Jooden doen, maar te werken op den Saterdag, en te rusten van daaglijks werk op den 's Heeren Dag, op datse zich na de Jooden niet en voegen. Dit Concilie spreekt / gelijk wy Ignatius hoorde spreken; evenwel heeft dat Concilie ook desen 16 Canon, dat men behoort op den Sabbath (den Joodschen) de Euangelien met d'andere Schriften te leezen; waar van Voetius zegt / Ik weet niet, met wat voorzichtigheid 't Concilie van Laodicea dat beslooten heeft; waarom meer op dien dag publike saamen-komsten, en publike oeffeningen, dan op eenigen anderen dag: want zulken voorbereiding heeft een schijn van symbolizeering, of conformeering met den Joodschen Sabbath, *Dispp. part. 3. pag. 1275.*

§. 74. Ten negenden, Al waren 'er by haar-lieden Vergaderingen op den Joodschen Sabbath / en al wierdt 'er gepraekt / zo was doch het volk niet genoodzaakt door eenige kerkelijke Wet / om op dien dag in de Vergadering te komen / gelijk wel op des Heeren Dag / en als zy 'er al gekomen waren / moesten zy na de Godtdienst weder aan haar werk gaan.

§. 75. Eyndelijk, Al werdt 'er op den Joodschen Sabbath gepredikt / zo wierdt toch in verscheyde kerken des Heeren Avondmaal op den zelfden niet uit-gedeylt; ook waren veel kerken op den zelfden niet byzolyk / hielden geen maaltijden / maar vasteden / naamlyk de Westersche kerken; en hier uit kan men beslypen / dat het van een byzinde uit Clemens is ingeslonkt / 't geen men nu leest in den Bries van Ignatius aan de Philadelphensen . . . zo iemant op 's Heeren-dag of op den Sabbathdag vast, uitgenomen een die voor Paaschen gaat, die is een Moordenaar van Christus. Gomarus heeft dit opgemerkt / Defens. invest: cap. 10. en Rivet stemt het toe in Append.

§. 76. Tot bewijs van 't geen ik nu gestelt heb aangaande den Joodschen Sabbath / dient niet alleen / 't geen ik in de Historie pag. 12. aangehaalt heb van Walaus, zeggende / wy loochenen, dat de Saterdags Sabbath onder de Christenen een onthouding had van ordinaare werken, &c. maar byzonder 't geen Dr. Young heeft in dat geleerde Boek genaamt Dies Dominica. 't welk vlak op het aanraaden van Hoornbeek heeft overgezet (ongetwyffelt zijnde toen noch eens met zijn meester) en hy had de Kerk meer dienst gedaan / zo hy dat in plaats van dit recht-strydige Schryft had uit-gegeven; Dezen zeer geleerden Schryver / die de Oudvaders over dit stuk zeer wel doozocht had / heeft het navolgende / *lib 1. cap. 3. pag. 12.* &c. Vooreerst, wy zeggen, dat 'er uit-genoomen des Heeren Dag, geen wekelijksche dag by de heele Kerk, die naast aan de Apostelen was, heylig is geweest. Na het overliden der Apostelen, zeggen Socrates, Sozomenus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, en zo 'er noch andere zijn, dat de Kerk op elken Sabbath-dag Godtsdienst deedt in een publike by-een-komst; maar hy en zal de waarheid niet benadeelen, die zeggen zal, dat nochtans den Sabbath (der Jooden) noch voor heylig is gehouden, noch den 's Heeren Dag even gelijk: wie zoude den Sabbath-dag heylig noemen, daar men in de H. Schrift niemendal leest van desselfs instelling of onderhouding in de Christen Kerk, gelijk van 's Heeren Dag? maar wy zullen hier na door Godts genade toonen, dat 's Heeren Dag van de Apostelen (zijnde met een extraordinaare macht voorzien, en door de ingeving van den H. Geest bewogen) is ingestelt; ja laat iemant aanwijzen die kan, (N.B.) dat de Christenen in de eeuwe der Apostelen op de Sabbath-dagen zijn saamen gekomen; 't welk wy nochtans uit de Schrift wel weten, datse op 's Heeren Dagen gedaan hebben; Maar ik ontken niet, dat de Christenen

stenen na de doodt der Apostelen, (hoewel zy den Sabbath niet voor heylig hielden) op de Sabbathen zijn saamen gekomen; en die saamenkomsten waren byzonder in gebruyk by de Oosterfche 't is buyten verschil dat de Oosterfche en andere Christenen op den Sabbath dag toen vergaderingen hebben gehouden; hoewel 't niet wel blijkt uit de Schrijvers van die eeuw, wat redenen haar byzonderlijk daar toe aangezet hebben. Nochtans hielden zy den Sabbath niet voor heylig; dat blijkt uit het onderscheydt van de Oosterfche en Westersche Kerk in den Sabbath te houden; terwijl de Oosterfche op den Sabbath vrolijk maaltijdt hielden, hebben de meefte onder de Westersche gevaft. Dit van de vastende op den Sabbath, geeft te kennen, datse dezelve voor geen Feestdag of heylige dag, op welken men niet vasten most (na de gewoonte van de Kerk, gelijk *Augustinus Epist.* 86. en andere Autheuren getuigen) erkent hebben; nochtans wordt van alle toegestaan, dat 's Heeren Dag toen voor heylig is gehouden. *Ten anderen*, den Sabbath is onder de Christenen overal zo plechtelijk niet van de Kerk gehouden, als 's Heeren Dag. Want zy hielden op de Sabbathen geen vergaderingen op de zelve wijze, als op 's Heeren dagen; dat zal blijken uit eenige dingen, die wy van die beyde dagen uit de Oudvaders aanmerken. *Voor eerst*. Het geen van de History-schrijvers en andere verhaalt wordt van de onderhouding van den Sabbath, om vergaderingen te houden, was niet overal by alle Kerken in gebruyk: want in de Kerk van Romen en *Alexandrien* was de gewoonte niet, van op den Sabbath samen te komen; gelijk *Sozomenus* getuigt. *Hist. lib. 7. cap. 19.* en in de andere Kerken is het daar na in ongebruyk gekomen. *Athanasius* roemt *Homil. de femente*) dat hy *noit de Sabbathen* (te weeten op de wijze der Jooden) heeft aangeraakt. *Tertullianus* zegt, *de Idolol. cap. 14.* dat den Christenen de Sabbathen en de Vyerdagen, die Gode wel eer lief waren) vreem waren. De Nazareers, den Sabbath onderhoudende, worden van Kettery gebrandmerkt, door *Epiphanius lib. 1. num. 30.* Insgelijks de Ebioniten; indien het der Christenen gebruyk of werk was geweest, de Sabbathen te vieren, waarom zouden de Catholijken het houden van den Sabbath in de Kettery quaadt gekeurt hebben, 't welk nochtans volkomen zeker is, datse meermaal gedaan hebben; maar over al hebben de Christenen haaren 's Heeren Dag gevyert, zonder dat brandmerk van Kettery of enige misdaat. *Ten anderen*, waar men op de Sabbathen vergaderde, quam men niet wekelijks op alle de wederkeerende Sabbathen samen: want de publijke byeenkomsten mosten op eenen Sabbath onderlaaten worden, indien men de *Apost. Constitut. lib. 4. cap. 19.* mach gelovenen, welke die Sabbath zy, word daar verklaart, te weten *den Sabbath in de groote week*; zo mede *August. ad Cas. Epist. 86.* maar wy leezen niet, dat by de ouden iets gestatueert is van de vergaderingen der Kerke op 's Heeren Dag na te laaten. *Ten darden*, in de Steden, die vol volks zijn, waar men zonder zijn dingen te beschadigen, konde tegenwoordig zijn in 't leezen en verklaren der Schrift, wierden dikwils vergaderingen gehouden; daarom besluyt het Synode van *Laodicea, Can. 16.* dat de *Euangelien op den Sabbath moeten gelezen worden*; maar overal wierden in de vergaderingen alle de Godsdienstige oefeningen niet betracht, dewelke op 's Heeren Dag niet na gelaaten wierden. *Augustinus*, zegt elders, (*Epist. 118*) alleen op 's Heeren Dag geniet men 't Lichaam en Bloedt des Heeren. *Socrates* verhaalt, dat de *Alexandriners en Romeinen, op den Sabbathdag de verborgentheden niet celebreeen.* *Hist. lib. 5. Cap. 22.* Chrysofthomus aanhoudende by de rijke Heeren van de Dorpen, datse daar Kerken zouden bouwen, *Homil. 18. in Act.* onderscheydt de vergaderingen op de andere dagen gehouden, van die, dewelke op 's Heeren Dag gehouden wierden; op die (zegt hy) wierden *Synaxes* verzamelingen, *gebeden en lofzangen* gehouden; op deze geschiedde de oblatie (*Prospchorà*) op ieder 's Heeren Dag; en uit dien hoofde noemt Chrysofthomus den 's Heeren Dag, den dag

des

des broodts. Athanasius wederlegt de lastering tegen hem (*Apol. 2.*) van dat hy de kelk gebrooken had, om dat het de tijd niet en was, van de H. verborgentheden te bedienen; 't was des Heeren Dag niet; zegt hy; waar uit dan blijkt, dat 's Heeren Avondmaal op 's Heeren dagen is bedient; anders zoude het bewijs, waar mede Athanasius hem zelve zuiverde, van geen gewicht zijn geweest? Al quam men dan op den Sabbath saamen; zo vyerden zy doch dezelve niet over al, even gelijk als 's Heeren Dag, op welken zy alle de verborgentheden van de Religie celebreen. *Ten vierden.* Het Volks verbintenis om op de Sabbathen samen te komen, was vry; het stont haar vry, om na haar welgevallen tegenwoordig te zijn of niet; dat is, zy waren niet verbonden door eenige noodzaaklijkheit van een Wet, om op dien dag saamen te komen: want de Sabbatariffen, willende dat men noodzaaklijk de onderhouding van den zevenden dag zoude houden, zijn van de heele Christen Kerk van Kettery in dezen deele veroordeelt; . . . Maar op 's Heeren dagen waren zy gehouden in de publike vergaderingen te zijn; en haar afwezen van dezelve op 's Heeren Dag voor eenen tijd, most gestraft worden, volgens 't vonnis van 't eerste Concilie van Elviren (in Spaanjen) *Can. 21. item Conc. Trull: Can. 80, Conc. Sard. Can. 11.* en nochtans waar worden ergens *Canones* gemaakt, om te straffen, die op de Sabbathen niet in de vergaderingen waren? hoewel de Oudtvaders meermaal bestraft hebben, de gene, die zelden op de Sabbathen en andere dagen quamen, om het woordt te hooren. *Ten vijfden.* Al konden zy op de Sabbathen samen komen, om Godts H. Wordt te hooren, zo mochten zy nochtans niet ledig zijn, als de vergaderingen van dien dag ten eynde waren; maar daar wierdt Anathema verkondigt tegen de gene, die op dien dag niet en werkten. *Concil. Laod. Can. 29.* Den zaaligen Ignatius raadet, in zijn brief aan de *Magnesiaanen*, dat men den Sabbath niet tot rust, maar tot arbeydt besteden zoude; daarom heeft den Sabbath geen onthouding van werk gehad; zo zegt Athanas. *de semente, Ambros. Epist. 72,* 't welk wy niet leezen geordonneert te zijn, aangaande den 's Heeren dag (op welken men niet mocht werken.) En dit zy gezeid van de voorrechten van 's Heeren Dag boven de Sabbath, waar door wy bevonden hebben, dat den Sabbathdag niet voor heylig is gehouden van de Kerk (dat is, dat de ouden den zelve niet van 't gemeen gebruyk en werk afgezonderd hebben, noch dien Gode geheel in heylige rust toegeweyt hebben, op dat daar op alleen de Godsdiensten, en 't geen tot het geestelijk leven behoort, zoude geoeffent worden; ook dat de vergaderingen op dien dag niet te vergelijken zijn, by de vergaderingen op 's Heeren Dag gehouden; 't welk eens voor al te bepalen, voorwaar ons van groot aanbelang was.

§. 77. Dit heb ik zo breedt moeten uit-haalen / om te toonen / hoe verkeerdelyk onzen Vlak zyn leezet onderricht / en dewyl hy in zyn Nareden tegen my / in zyn onwetentheit en bitterheit / mijn historisch verhaal in dezen van valsheit wil beschuldigen / waar van noch hier na. Hier moet ik nu den Leezet aanwijzen / waar in / 't geen ik uit Vlak §. 65. verhaalt heb / tegen de waarheit strijdt; naamlyk
 1. Dat is onwaar / dat hy zeyde / dat de afschaffing van den Joodschen Sabbath zeer langzaam is geschiedt, daar zy al geschiedt was eben na Christi Opstanding;
 2. 't is onwaar / dat Christenen ten tijde der Apostelen / haar vergaderiden oit gehouden hebben op den Joodschen Sabbath.
 3. 't is onwaar / dat de Christen Kerken / na de tyden der Apostelen beyde die dagen, den laatsten en den eersten dag / gevyert hebben, en dat vijf of zes hondert jaaren lang: want den Saterdags Sabbath is noit van de rechtzinnige Christenen gebeyert / en onderhouden als / en
 nevens

nevens 's Heeren Dag: want zy werkten en moesten werken op den Saterdag / en niet rusten / daar zy op 's Heeren Dag niet mochten werken; zy wierden door ketter's verklaart door de heele kerk / die zeyden / men moet den Saterdags-Sabbath zo wel als 's Heeren Dag byeren; en zy wierden verbloekt en verbannen verklaart / die op den zelven haar werk nalieten; in verscheyde kerken waren geen saamenkomsten met allen / op de Saterdag / en daarze waren / was niemant door een Wet gehouden / op den zelven in de Vergadering te komen; waar in tegendeel zy wierden gecensureert / die twee drie 's Heeren Dagen achter een niet in de Vergadering quamen. Hoe derst Vlak dan zeggen / beyde die dagen zijn zo lang gevyert; eben als of iemant zeyde / dat tot Amsterdam, Utrecht en elders / vijf dagen worden gevyert / of ook tot Dordrecht, alle de zeven dagen / om dat op de zelve gepreeke woort. 4 't Is ook onwaarheit / dat de Christen kerk / houdende zo verre den Saterdags-Sabbath / datse Vergaderingen hielden op den zelve / daar in haar Christelijke Vryheid heeft getoont; in tegendeel zy zondigden daat in / zy leyden een last en bezwaarnis op de Christenen, geliyk Vlak zelfs belijdt / pag. 109: 't was een symbolizeeren met de Jooden, geliyk Voetius zeyde / als 't Synode van Laodicea besloot / dat men op den Saterdag zoude de Euangelien en andere H. Schriften leezen, dat is / prediken. 5. Het is onwaar / dat de Christenen over al hadden gezien / dat de Apostelen den Joodschen Sabbath geduurig in haar tijdt hebben waargenoomen; daar zy den 's Heeren Dag met de Christenen geduurig gepert hebben / en alleen om de Jooden te onderrichten en te overtuigen / op de Joodsche Sabbath in de Synagogen gingen.

§. 78. Hier het boven-gezeyde blijkt / hoe slecht het bewijs is van Vlak, tegen de instelling van 's Heeren Dag door Christus of de Apostelen / zeggende / hoe waar't dan mogelijk geweest, dat zo lang den Joodschen Sabbath nevens den Dag des Heeren waar staande gebleven? waarom dan zo lang beyde de dagen gevyert? dit weet ik 'er niet mede over-een te brengen; niets is hier zo krachtig tegen, als dit; Wat apparentie, dat zulks zoude zijn geschiedt, zo hier af geweest ware een instelling der Apostelen, of een verbindend gebruyk, geliyk hy spreekt pag. 109. 153. Was 'er daarom geen instelling van 's Heeren Dag / om dat de Christenen in veel plaatsen / op den Saterdag (als tot een voorbereydung tot 's Heeren Dag) ook Vergadering hielden en preekten / hoewel zy andersins den dag niet werkten doorbrachten / en niemant door een Wet gehouden was meer op Saterdag als op Donderdag / wanneer men ook placht te prediken / in de Vergadering te komen? maakte een predikatie en saamen-komst op den Saterdag / dien dag des Heeren Dag geliyk? is dat een dag byeren / op welken men ter kerken gaat / en men werkt voor en na? zo moet men disputeeren. Maar weet Vlak ook niet / dat al in de tweede eeuw verscheyde dingen in de Christen kerk zijn gekomen / die tegen God's woort / tegen 't Apostolisch exempel / en tegen haar ordinantie waren? wat was dan dat feestdag-houden op Paaschen en Pinxteren? dat vasten eenigen tijdt voor Paaschen / het solemneel gedachtenis houden van de Martelaaren in Vergaderingen en op jaerlykche dagen? het bidden naer 't Oosten? ook voor de dooden? 't Doozhooft tekenen met een kruys by allerley voorbal? Hy leeze eens de Worstelende Kerk van Ridderus, achter zyn Apollos.

§. 79. Vlaks zevende Stelling van den Sabbath is / dat men uit kracht van 't vierde gebodt de geestelyke Sabbath moet betrachten, daar de Joodsche een schaduw van was, pag. 110. Maar wy loochenen / dat den Joodschen Sabbath een eegentlyke schaduw was van een geestelyke Sabbath; en de geestelyke Sabbath moet alle

dagen gehouden worden / zo als Coccejus die verklaart ; Dit (zegt Vlak) is het voornaamste van het vierde gebodt, 't oogmerk en de beduydenis deszelfs, de geest en ziel daar van, 't Moralifimum, en het altijd-duurende van 't gebodt ; zo spreekt hy meester Coccejus na / pag. 110. 111, zo wilt men by de eenboudige schijnen / dat men noch wat Moreel erkent in 't vierde gebodt ; Doch men kan op zulken wijze spreken van 't gebodt van de Besnijdenis / van dooz den Priester tot Godt te gaan / van Passcha te houden ; want 't gebodt van de Besnijdenis zach op onze geestelijke besnijdenis / haar gaan dooz den Priester zag op ons gaan dooz Christus den Hoogen-Priester tot den Vader ; haar Paasch-houden / op ons geestelijk Passcha houden met ongezuurde hzooden van oprechthgheid ; zal men dan kunnen zeggen / 't gebodt van de Besnijdenis / van Passcha houden / van dooz den Priester tot Godt te gaan / van biddende na den Tempel te zien / is niet afgeschast ? 't is niet heel Ceremonieel / 't verbindt de Christenen noch ; wie en ziet niet / dat dit bedrog is ? dewyl men van de aller-ceremonieelste geboden noch leeringen booz de Christenen kan trekken / tot plichten / daar die schaduwcn op zagen ; en in die zin kan men zeggen / dat niet een jota of tittel van de Ceremonieele Wet van Mozes zal vergaan ; 't welck Vlak hier inbrengt. Nu tot verder wederlegging zal Vlak binden in het Dispuut pag. 375. &c. daar wy toonen / dat den Geestelijken Sabbath niet en is de moreele substantie van het vierde gebodt. Nochtans stellen wy zo zeer als iemand / dat men op den weekelijken Christelijken Sabbath geestelijk moet Sabbath houden / in Godt en Christus onze ruste zoeken / gelijk wy in de Practijk des Sabbaths dat leeren / pag. 11. 16. Wat aangaat de zin van de texten / die Vlak hier verkeerdelijk uitlegt / en toepast / Jef. 56. 58. 66. die is te haalen uit ons Dispuut in vele plaatsen.

§. 80. De achtste of laatste Stelling, waar niede Vlak alle zijn boovrige dwaalingen / booz de oogen van de eenboudige / een goede verwo wil geben / is / dat wy noch verbonden blijven uit de Analogie van 't vierde gebodt, om ten minsten wekelijks een dag te besteden tot Godtsdiense, en rust daar toe noodig, pag. 114. Hier staan dan de nabolgende dingen aan te merken : Eerst, hy zegt / dat de letter van 't vierde gebodt zulks niet en eyscht, en 't geen de letter eyscht uitwendig, dat raakt de Jooden en niet ons, pag. 115. Hy wil dan zeggen / 't vierde gebodt eyscht geen dag van zeben / uit kracht van dat gebodt moeten wy wekelijks geenen dag houden / dat gebodt in de letter raakte heel de Jooden / en niet ons ; is dit van geen beinzery / te kennen te geben / dat 'er uit het vierde gebodt een verbintenis vloeyt tot de onderhouding van een dag wekelijks ? Hoe kan hy toonen / dat men aan zulken analogie of gelijkfozmigheid met het vierde gebodt verbonden is / daar Godt het gebodt zelf zoude afgeschast en wech-genomen hebben / gelijk de Pieutwe Maanen / en Feestdagen ? indien men in dezen de analogie niet moet volgen / waarom hier ? Of hy moet toestaan dat den zevende dag in 't vierde gebodt Moreel is / en zoo ons verbindt / of men mach zo weinig de Jooden in die verdeling volgen / als in een maandelijksche dag / of jaarlijksche Feestdagen te stellen. Hier zullen de woorden van zijn meester Voetius hem kunnen verlichten ; aldus vzaagde hy / *Dispp. select. part. 3. pag. 1255.* Of de gene, die de Moraliteyt van de wekelijksche Sabbath loochenen, zonder tegenspreeking, of een stilzwijgend gevoelen van de moreele noodzaaklijkheid, kunnen bepaalen, dat ons Christenen een dag van zeven is de zekere en genogzaame tijdt, en derhalven, dat wy verbonden zijn om Godt na te volgen, die in het O. Test; den zevenden dag gestelt heeft ? *Antw.* Neen ; want aldus behouden zy niet alleen 't vierde gebodt in opzicht van 't geslacht (dat 'er een tijdt tot den Godtsdienst afgezonderd worde) maar in de soort en bepaaldelijk, wat aangaat die zelvige proportie en

tie en verdeling van tijdt; Gewis uit haar Hypothefen heeft men liever moeten dringen, dat de Christenen aller verft mochten afgaan van de Ceremonieele en voorbeeldige verdeling van tijdt, op datse zelfs niet in de minste schijn mochten schijnen tot dezelve bepaaling van de tijdt met de Jooden te vervallen; even gelijk zy vryelijk verkiezende uit alle de dagen (na haar gevoelen) immers den Saterdag zouden voorby gaan, op datse van de Synagoge zoude verschillen; het zelve zouden zy doen in de verdeling en ordineering van de dankdagen, indien zy zodanige zouden instellen, op datse niet in de minste schijn mochten schijnen, de nieuwe maanen der Joden weder in te brengen. Vlak hoewel hy Voetii woorden niet aanhaalt / zegt / dat 'er de contradictie niet in is, die Voetius hier in meint te zien, pag. 115; maar hy gelieve zijn woorden eens nader te overwegen / misschien zal hy 'er in beginnen te zien / dat andere met zijn Meester daar in zien.

§. 81. Ten anderen. Vlak zoekt de redenen op / waarom de Kerk het by eenen dag wekelijks liet; zeggende / Na datmen zo lang twee dagen gevyert had, heeft men het eyndelijk by een gelaaten; de gronden en redenen schijnen my toe, geweest te zijn. 1. 't vierde gebodt. 2. Godts exempel, de ar in vermelt. 3. 't exempel der Joodsche Kerk, haar rust dan besteedende tot oefening van Godsdienst. 4. dat van Christus is goet gevonden, en gevolgt; zulks de Christenen geen minder yver wilden toonen tot hun Godsdienst; waar van daan ook schijnt overgebleven 't onderhouden van de hoogtijden Paasschen, Pinxter &c. pag. 115. Hier op zeg ik; 1. Noit heeft de Christen Kerk goet gebonden twee dagen te byeren / laatende het eyndelijk by een; gelijk ik klaar getoont heb. 2. Men most ons niet zeggen / wat schijnt de reden geweest te zijn / by de oude Christenen; maar op wat grondt wy verbonden zijn een dag 's wekelijks te houden / 3. Hebben de oude Christenen een dag wekelijks gehouden / uit een verbindende kracht van 't vierde gebodt / en van Godts exempel in 't gebodt; zeer wel / dat is ons gevoelen; maar verbindt ons de letter van 't vierde gebodt niet; eyscht die het niet van de Christenen / zo verbint ook Godts exempel haar niet; dus stelt Vlak niet zeker. 4. Heeft Christus en zijn Apostelen goet gebonden / het doen van de Joodsche Kerk voor Christi doot; geen wonder / 't gebodt was daar; hebben zy het ook goet gebonden na Christi opstanding / zo was 'er dan een instelling van 's Heeren Dag door haar goet binden; want zy bonden niet goet / dat den laatsten dag zoude in gebruik blijven; en indien zy 't goet bonden conform 't vierde gebodt / zo hebben wy onze wensch. 5. Heeft de Christen Kerk een dag wekelijks uit die grondt / daar zy haar Feestdagen van daan heeft / zo had zy dan niet meer grondt / om des Heeren Dag wekelijks te stellen / dan de Feestdagen jaarlyks; tot beyde had zy het exempel van de Joodsche Kerk; maar dat exempel was in vele dingen niet te volgen / als een regel / als blijkt uit Gal. 4: v. 9, 10. Col. 2: v. 16, 17, 20.

§. 82. Ten darden. Vlak brengt generale gronden / van het houden van een dag wekelijks. 1. Dat zonder die tijdt de Godsdienst niet eerlijk noch ordentelijk zoude kunnen geschieden. 2. Dat het volk moet onderweezen worden van Godt haar Schepper. 3. Daar is een geestelijke en eeuwige Sabbath. 4. de publyke Godsdienst, en onderlinge byeenkomst moet niet onderlaaten worden; daar toe is tijdt, en genoegzaame tijdt nodig; deze heeft men gemeent te zijn, als men bleef by een ordinaire dag uit de week pag. 115; 116. Het is zeker / daar moet publyke Godsdienst en saamenkomsten zijn / en daar toe is tijdt van noode; maar wat verbindt ons tot het houden van een dag wekelijks? men heeft gemeent, zegt hy / dat de tijdt genoegzaam nodig was, als men bleef by een ordinaren dag in de week. Ik

vraage / was men verbonden / een dag van zeven te kiezen / als zijnde nodig / en alleen genoegzaam / of niet? indien men ja zo verbonden was; zo gebodt dan 't vierde gebodt zulk's te doen; dies gebodt het vierde gebodt een van zeven; 't welke hy steeds loochent / en geloochent heeft; indien neen? zo is hier geen verbintenis / maar enkel welgevallen van menschen.

§. 83. Ten vierden. Vlak zegt / de verkiezing van een zevende dag uit de week, kan men tot het vierde gebodt brengen; openlijke Godsdienst moet 'er zijn. die eyscht tijdt, of dat nu tot het eerste of tweede of vierde gebodt gebracht wordt; is van kleyn belang. Voor my, ik breng het geern met de Catechismus tot het vierde gebodt, als 't welk ons leert, zes dagen arbeiden. pag. 116. **Wij zeggen;** De vraage is nu niet / waar de Godsdienst moet toegelicht worden / maar waar de onderhouden van een zevende dag moet toegelicht worden. 2. Indien tot het vierde gebode / de vraage is / of men oordeelt / dat het daar of daar onder geboden is? indien niet / gelijk zijn gevoelen is / waarom wordt het daar toe dan gelicht? 3. Bzengt hy het tot 't vierde gebodt met de Catechismus / zo moet hy dan met de Catechismus toestaan / dat het vierde gebodt ons dat gebiedt; want zo spreekt de Catechismus / en daar op antwoordt zy; maar hy loochent / dat het vierde gebodt gebiedt / een zevende dag in de week in Godsdienst en rust door te brengen; zo is het dan maar beinzep en on-oprechtigheid. 4. Leert en gebiedt ons het vierde gebodt / zes dagen te arbeiden / en legt ons dat noch op? zo moeten wy dan uit kracht van 't vierde gebodt / geen vyf / geen zeven / geen tien dagen achter een werken / maar alleen zes dagen / zo gebiedt het dan den zebenden te rusten; dit is 't geen wy willen; zo stoot hy zijn voorige zeggen om verre.

§. 84. Ten vyfden. Vlak geeft noch een grondt; zeggende / het vierde gebodt ziet op de rust der ziele; geen beter middel daar toe, als 't waarneemen van de tijdt des gestelden Godsdienst is; zo doet men dan niet qualijk, als men die daar toe brengt, volgens den regel; daar een deugt geboden wordt, daar worden ook geboden de middelen en oorzaken tot de zelve. pag. 117. Zeer wel; laat ons concluderen; de geestelijke Sabbath / de rust der ziele moet men houden / en na u zeggen / ziet 't vierde gebodt daar op; nu het onderhouden van een zevende dag, in de week is daar toe een middel; ergo is dat middel van een dag van zeven te houden / wekelijks / in 't vierde gebodt geboden / volgens den regel / dien gy goetd kent; daar een deugt geboden wordt / daar worden ook de middelen tot de zelve geboden; zo bevestigt men / (hoewel tegen zijn hert en meining) ons gevoelen / 't welk men anders bestrijdt; 't zelve doet hy in de twee volgende redenen.

§. 85. Ten zesden. Vlak gaat voort / en zegt / 't vierde gebodt eyscht de zevende dag in 't byzonder, zo begrijpt het dan een van zeven: want die zevende dag is een van zeven, 't is een dag van de kring der week; eyscht nu het vierde gebodt het heiligen van de Geestelijke Sabbath, het eyscht 'er dan ook de nodige tijdt toe pag. 117. Ziet daae een nieuwe belijdenis / en getuigenis der waarheid; de wyl 't vierde gebodt de zevende in 't byzonder eyscht / zo begrijpt ze dan een van zeven / en dat is een grond / waarom wy een van zeven moeten houden; zo heeft dan 't gebodt 't allen tijde / en nu ook noch / een dag van zeven (immer implicite, gelijk van Hengel zepde / ingewikkelt en ingetwonden) vereyscht; want het begrijpt zo veel; dit is 't geen wy zeggen / en hy zo hardt geloochent heeft. Nu 't vierde gebodt, eyscht ook de nodige tijdt tot de geestelijke Sabbath; zegt hy; wel die nodige tijdt is een van de week / die in 't gebieden van de zevende dag begrepen was; zo moeten de Christenen dan / een dag wekelijks houden / uit kracht van 't vierde gebodt; en dus hebben wy dat wy willen: Noch eens /

§. 86. Ten

§. 86. Ten zevenden, 't Bevel, de oord, ja de vloek, van in 't zweet zijns aanschijs zijn brood te eeten, blijft als noch te betrachten, zegt Vlak; Godt heeft in 't Oude Testament rust en verquikking vergunt, die ons en de onze en 't Vee noodig is; en hy wil niet, dat wy aardtscher, of onbarmhertiger zullen zijn dan de Jooden, pag. 117. Ergo, (want zo moet hy beslupten) Godt gebiedt ons ook noch een dag van zeven te rusten / en dan aan onse Dienstheden en Vee rust te geven / en Godt te dienen op die dag / also wel als de Jooden; Terhalven Godt gebiedt dooz 't vierde gebodt noch alle menschen / zo in 't Nieuwe als in 't Oude Testament / een van zeven dagen te rusten; treslyk! zo komt de waarheid uit een / dieze bestrydt.

§. 87. Nu volgt het beslupt: Ik zie dat niet, zegt hy / dat 'er over de zedelijkheid eenig geschil over blijft. Dewyl al deze redenen en gronden zodanig zijn, gemakkelijk kan men dan 't zelve spreken, gelijkmen 't zelve gevoelt; alle erkennen, dat men daar toe verbonden is door Godlyke verbintenis, of geboden, die alle op Godlyke uitkomsten. Ik zie niet; dat men hier over moet, mach, of kan twisten. pag. 117. 138. zo spreekt men booz de eenboudige; doch verkeerdelyk: want 1. Blyft 'er geen verschil overig? kan men alle gemaklyk 't zelve spreken? waartin spreekt Vlak dan zelsz zo tegen / en disputeert en twist tegen ons? Hoe kan hy het booz den Heere verantwoorden? wy zeggen / 't vierde gebodt gebiedt ons Christenen een van zeven dagen tot een Sabbath te onderhouden / en hy loochent het / en disputeert 'er zo lang tegen; is dit geen beinzep? blijft het geschil dan niet? 2. Wy zoeken de eppen grondt van een Godlyke verbintenis booz de Conscientie / niet om Godtsdienst te plegen / maar om een heelen zebenden dag wekelijks te moeten rusten en hepligen; zo 't vierde gebodt die Godlyke verbintenis niet bevat / en oplegt; waar staat het dan elders in Godts woordt? of staat hy toe / dat het vierde gebodt noch van ons eyscht een gezondigt / mer daar tegen te disputeeren. 3. Meynt hy / dat 't gebodt van de Doozgangers in Kerk en Staat zodanig is / dat het op een Godlyk gebodt uitkomt; hy is bedrogen; want onze conscientie legt niet onmiddelyk onder 't gebodt van menschen; 't Pausdom stelt de geboden van de Kerk naast Godts geboden / en wil / dat 't volk een Godlyke verbintenis zal erkennen in de Kerk's geboden / en deze twee als Godlyke gehoozsaamen; wy niet; hy exempel; Daar is een gebodt van de Doozgangers in Kerk en Politie / van de ffeestdagen te houden; is hier een Godlyke verbintenis? komt dat op een Godlyk gebodt uit? ja strydt het daar niet direct tegen? Gal. 4. v. 9. 10. Col. 2. v. 16. 17. 20. 23.

§. 88. Tan woude Vlak geern afwerpen onze tegenwoerping / van dat uit haar gevoelen volgt / dat 'er dan maar negen geboden zyn; hy zegt / 't is niet te verdragen, dat men voorgeeft, dat men zo doende van de tien maar negen geboden maakt; want de zulke behouden 't geestelyke van 't vierde gebodt, en stellen de Dag des Heeren daar van een gedeelte en middel, en brengen zo veel algemeene gronden by, om de conscientien te verbinden: Coccejus zegt over Rom. 10. §. 113. Wy verminken de Decalogus niet (dat zy verre) maar wy leeren, dat men in plaats van de schaduw de waarheid moet oefenen uit het vierde gebodt! Maar die zijn hier eer te beschuldigen, die het vierde gebodt kracht en geweld doen, die na haar eygen stelling de helft van 't vierde gebodt wech neemen, die geen geestelyke Sabbath erkennen, pag. 118. 119. Hoe lange zal men beinsen en dekelz gebuyken! 1. Als men 't vierde gebodt geheel Cerimonieel stelt / neemt men dan geen gebodt wech / zo dat 'er maar negen Morrele geboden blyben die ons verbinden? heeft Vlak niet gezegt / dat dit gebodt alleen den laasten der week gebodt / en ruste op den zelven / en niet meer? en heeft hy 'er niet

hy gezegt / dat en dien dag / en die rust den Jooden engeen was / en nu afgeschafft is : waar is nu dan 't vierde gebodt / om ons te verbinden ? is dit niet hardt / dat men een gebodt van de Geuwig duurende Wet los maakt / en de menschen alzo leert ? Matth. 5. v. 19. maar nu / 2. is dit van eenige kracht / dat men zegt / wy behouden 't geestelijke van 't gebodt, in plaats van de schaduwe de waarheid ? is 't niet eben of men zepde / wy houden noch 't gebodt van de Besnijdenis / van 't Passcha / van dooz den Priester met onse Offerhanden tot Godt te gaan : want wy behouden 't geestelijke daar van ? kan niet elk voelen en tasten / dat men niet oprecht / ja bespottelijk handelt ? 3. Die algemeene gronden om de Conscientien te verbinden / die boven gehoort zijn / of bewyzen niet / dat men een zebende dag moet houden / of men moet met ons zeggen / dat 't vierde gebodt verbindt tot een van zeven / 't welke men loochent. 4. Ja komt niet Vlak zelfs genogzaam uit / volgende zijn meesters / zeggende / pag. 130. Lieve doch, waar heeft Godt gezeydt, dat alle de Tien Woorden van de zelve Moreelheid en verbinten is ? Ja waar zoude dat kunnen gezegt worden na waarheid der zaak ? Het tegendeel is overvloedig boven getoont. Dat is 't geen wy zeggen ; en waarom dan geloochent ? 5. 't Is de onbeschaamtheid zelf / dat wy 't vierde gebodt geheel of ten halve wechneemen ; dit heb ik breedt getoont ; ik wijze dan den Lezer na mijn Historie pag. 322. &c. en byzonder na het Dispuut pag. 271. &c. en daar zal hy overvloedig beweezen zien / dat Barman, Heidanus, en Coccejus, in welker voetstappen Vlak nu wandelt / geen tien / maar alleen negen geboden stellen / die ons verbinden / wat zy ook zeggen / om het te verbeinzen : ook zal hy daar getoont vinden / dat wy geenjins 't vierde gebodt wechneemen.

§. 89. Verder zegt Vlak ; al dat Boha, Sociniaans, en Wederdoopersch, en Labadistich, is ydel ; of andere wederom riepen, 't is Joodsch, 't is Brownistich, 't is Robinsons, die dit eerst heeft op-geworpen ; is dat broederlijks ? is dat na de liefde wandelen ? wy zijn 't in de zaak ten principale eens, laat ons doch het zelve spreken ; ende laat hier over niet langer twisting zijn, wat het vierde gebodt en desselfs zedelijkheid aangaat, want wy zijn mannen Broeders, pag. 121. Of haar gevoelen ober 't vierde gebodt Sociniaans en Wederdoopers is / zullen wy hier na noch hooren ; Dat het onze Brownistich is / heeft hy menigmaal in dit boek gezegt ; en Robinson heeft hy het byzonder / als een voortzetter onder ons / toegeschreven ; en hier zegt hy / dat Robinson dat eerst heeft opgeworpen, te weten / dat 'er anders maar negen Moreele geboden zullen zijn ; dit heeft hy uit Heidanus, die aldus tegen Hoornbeek schreef in zijn tweede Considerat. pag. 203. Deze Pyl eerst van M. Robinson onachtzaamlijk genoch wechgeworpen, en van eenige opgeraapt, is nu ter tijdt geworden het voornaame Wapentuig in deze materie, zo dat byaldien iemant derf zeggen, dat het vierde gebodt niet gelijk als d'andere geboden Moreel is, die moet voor een schender van den Decalogus doorgaan, als niet meer overlatende als negen geboden, en dienvolgens geen Decalogum, maar een Ennealogon alleen stellende. Waar op Hoornbeek antwoordde in zijn Zondag Rustdag pag. 126. Deze Pyl is het Argument genomen van de natuur der Tien Geboden, dat 'er zijn tien moreele geboden, en niet negen, derhalven 't vierde gebodt niet gezeyd mach worden, afgeschafft te weezen, of vernietigt. Antw. Of deze Pyl eerst geschooten zy van Mr. Robinson, zouden wy zo zeker niet kunnen zeggen ; het zy zo ; voorwaar zy is wel geschooten, en niet onachtzaamlijk tegen die, welke 't vierde gebodt aan kant willen doen. En gebruykt niet *Walens* het zelve Argument, als hy op dit gebodt brengt de plaats Jac. 2. v. 10. Die in eenen overtreedt, is in allen schuldig. En Nicolaas Arnoldus, om van andere niet te spreekē, tegen de Socinianen ? En zo veele als 'er disputeeren tegen de vernietiging van het tweede,

twede, of vierde gebodt? Maar het heeft ook zijn reden, dat *Robinson* dit argument gebruykte, dewijl hy 'er kende, en zy haar namaals in de Engelsche Kerk meer hebben geopenbaart, die dit niet voor *ongerijmt* aanzagen, te zeggen, dat wy nu niet meer tien, maar negen geboden zouden hebben; Hoedanige dewijle zich noch noit in onze Kerken hadden geopenbaart, wat wonder, indien dit argument van de onze noch zo niet en was gebruykt; welk op de eerste roering van zulken opinie, van zelfs in de hand komt; en derhalven zeer wijselijk de jongste *Synode ter Goude*, dit in de eerste plaats heeft nodig geacht, tot verklarung van haar meening, daar by te voegen, *dat 'er zijn tien morbele geboden. Wanneer dan Vlak ons / en de waarheid openlijk den oozlog aandoet / 't vierde gebodt in zijn substantie loochent / en wech neemt / en niet wil erkennen / dat het ons verbindt / om een dag wekelijks in Godsdienst en rust van ander werk daar te brengen / en even in dit boek zeer tegen ons twist / aangaande de zedelijkheid van 't vierde gebodt; zo blykt dat het maar beinzery is / en een doekselken vooz 't bloeden / als hy van vrede spreekt; laat hem en andere nalaaten / de geduurige verbintenis van 't vierde gebodt tot een van zeven dagen te bestrijden; dan is de scrijft daar over ten eynde; maar anders mogen en zullen wy niet nalaaten te spreken vooz zulken substantieelen en fondamenteele wet / waar op de praktijk der Godzaligheid zo zeer berust / en daar 't hert en gebolg van den Godsdienst in legt; zo dat / gelijk Hoornbeek zegt / 't vierde gebodt ten aanzien van de betrachtung des Godsdiensts, wel genoemd mach worden de ziel van d'andere geboden. Nader Beweering pag. 134.*

III. A F D E E L I N G.

D. V L A K S Stellingen van den Dag des Heeren.

§. 90. *Vlaks* eerste stelling van 's Heeren Dag is / datse zo gewoonlijk genoemd wordt / in navolging van Johannes *Openb. 1. v. 10*, en met die benaaming van den Joodschen Sabbath onderscheyden, en met eenen adem zegt hy / dat men ze gemeenlijk Zondag noemt; en hy geeft terstondt de *Brownisten* een strek / datse het al te hoog op genomen hebben, dat men des Heeren Dag Zondag noemde, en datse hierom te veel waters hebben vuyl gemaakt; nochtans erkent hy al met eenen / dat het een zuurdeeffem is van het Heidendom, en dat die gewoonte van de onze niet gepreezen wordt pag. 123, 124. wy weten / dat onze partjen niet alleen meermaal 's Heeren Dag Zondag noemen / maar datse ook wel smaalen op die gene / die den zelven zo niet willen noemen / ja datse het een dispuut hebben gemaakt / of men den zelven wel behoorde Sabbathdag of Rustdag te noemen; wy weten wat haar beweegt / en wat zy bevoegen; wy hebben daarom in ons Dispuut, pag. 621 &c. met veel redenen bewezen / dat men onzen 's Heeren-Dag wel Sabbathdag of rustdag mach noemen / gelijk ook onze *Catechismus* die noemt / en 't *Synode Nationaal* van Dordrecht sess. 14: ja niet alleen laetere schryvers / maar ook eenige *Oudvaders* / hoewel zelden / noemen onzen 's Heeren Dag Sabbath; gelijk ik toone in de *Historie* pag. 18, 20. Om dat zomwinge *Leeraars* in Zeelandt niet wilden 's Heeren Dag Zondag noemen / so sprak *Jacobus Bars* daar schammer tegen in zijn geveinsde Weeklage pag. 194. Waar tegen *Voetius* aantekent / dat zy dien liever willen Sabbath of Rustdag, of 's Heeren Dag noemen, dan Zondag, dat doen zy met groote Autheuren, dat is met alle Synodale Acten, Politijke besluyten, en Theologische

logische Schrijvers, by welke gy ooit zult zondag vinden, dan misschien by wege van uitlegging, of na een anders zin en gebruyk, gelijk by *Justinus Martijr* te zien is; zeggende, *op den dag, die der zonne-dag genoemd wordt*; De Neerlandtsche Catechismus noemtze den Sabbath Vra. 103. *Lacryma Crocodili absterfa pag. 53.*

§. 91. Zijn Tweede stelling is / dat 's Heeren Dag van de tijden der Apostelen / of altydt in de eerste kerken is onderhouden / pag. 130. hy zegt niet ingestelt / maar onderhouden; en wat aangaat die onderhouding / daar van zegt hy het navolgende; dat des Heeren dag van ouds af onder de vyer-dagen is geweest; dat wy van de onderhouding desselfs leezen, *Hand. 20. v. 7.* en van een ordonnantie op de zelve, *1 Cor. 16. v. 2*; dat de Christenen inzonderheit op den Joodschen Sabbath saamen quamen, als mede op haar Feesten van Paaschen en Pinxter, daar naderhandt zijn bygekomen Kerstijdt, Hemelvaartsdag, den dag der befnijdenis, of Nieuw Jaar; dat in de handelingen der Apostelen geen blijk altoos is van eenige instelling of oeffening van 's Heeren Dag, van Christus opstanding af; dat doorgaans vermeldt wordt haar waarneemen van den Sabbath in de Synagoge, en nooit meer als eens van de eerste dag der weeke; dat 'er een zwakke waarschijnlijkheid is, in de onderhouding van de Dag des Heeren van de tijden der Apostelen af, en dat Voetius zo veel belijdt, voorts dat het ongefundeerde gissingen zijn, 't geen wy tot bewijs brengen, van dat des Heeren Dag van Christus of zijn Apostelen is / pag. 131-135. Wy merken hier op aan. 1. Dat Vlak met onwaarheid te kennen geeft / dat de Apostelen en Christenen / zijnde tot een kerk saamen gestelt / haar byeenkomsten ordinaar hebben gehouden op den Joodschen Sabbath / of op de Feesten van Paaschen; 't is wat anders / dat de Apostelen op die tijden in de Synagogen gingen / of in den tempel om de Christelyke Religie by de Jooden meer dit voorz te zetten; Dit heb ik boven opgeklaart / §. 67, 68, 69. 2. Dat Vlak absoluut loochent een instelling van des Heeren Dag door Christus / of door de Apostelen / ja dat hy ter nauwer noodt erkent / dat Paulus eenen 's Heeren dag gehouden heeft / *Hand. 20. v. 7.* hy vindt noch klem noch nadruk in onze betwijzen / 't zijn al gissingen / weinig blijk of geen altoos. 3. Dat Vlak alle zijn schijnredenen en losse bedenkingen / tegen de instelling en het Godlyk recht van 's Heeren Dag / zal vinden in ons Dispuut; en onze argumenten uit *Joh. 20. v. 20, 26.* *Hand. 20. v. 7.* *1 Cor. 16. v. 2.* *Openb. 1. v. 10,* *Hand. 2. v. 1.* *Ec. beschermt / tegen al wat zijn Meesters daar tegen met al haer verstandt hebben weten in te brengen / in het tweede boek Kap. 2, 3, 4, 5. Ec. 't is dan pdel / dat hy hier zo wat bydeert / met exceptien / en dat hy wat meesterlyk praat; hy moet onze argumenten aantasten; doch daar toe heeft hy noch hert / noch bequaamheid; 4. Het dunkt hem onbesonnen, dat ik gezegt heb / bewijs my, dat de Apostelen *Hand. 2. v. 1.* by een waren, alleen om de Pinxter, en niet om des Heeren Dags wille pag. 135. ja dat zal hy ooit betwijzen; want dewyl de Heere Jesus met zijn discipelen al te vooren den eersten dag had waargenomen / en zy uit zijn doen en spreken met haar / aangaande de dingen van zijn Koninkrijk / (daar dit van de verandering van den dag des Godsdienst / en der weekelyksche ruste een van was) zijn wille hebben geweeten / zo oordeelen wy / dat also Pinxteren / altydt op den eersten dag quam / zy ook op den Pinxterdag te meer zijn saamen gekomen / om datse was de eerste dag der weeke / en des Heeren Dag. 5. Vlak hzengt Voetii bekenenis verkeerdelijk by / aangaande de zwakheid van ons bewijs uit het exempel der Apostelen: pag. 135; want dit zijn Voetii woorden ter plaatse / die Vlak aantwijft / *Disp. Select. part. 3. pag. 1259. Prob. 19.* De Vraag is, wat vaste reden daar kan bygebragt worden, waarom 't exempel der Apostelen in de onderhouding*

ding van den eersten dag der weeke alle Christen Kerken verbindt, gelijk mede in de verkiezing der Predikanten, in de order der Ouderlingen, Diaken, Leeraaren &c, en haar exempel in de liefde maaltijden, heylige kus, Diaconessen, indompeling in den Doop, de wijze van Propheteeren 1 Cor. 14. niet en verbindt? *Antw.* Wy meinen, dat dit het onderscheydt is, om dat deze dingen met passen op allerley Kerken, maar op deze of die onder 't kruys, op die tijdt, in zulken Volk en plaats in zulken getal van toehoorders; maar die andere dingen kunnen op alle passen. **Waar is hier Voetn belijdenis van de zwakheid van de reden?**

§. 92. Vlaks darde stelling is / dat de onderhouding van 's Heeren Dag is van een algemeene godlijke verbintenis pag. 136. Dit is weder wat op prouken / 't geen d'eenboudige andersins mocht ergeren: want hebbende in de voorgaande stelling geloofcent de godlijke instelling / en Apostolische onderhouding en ordonneering van 's Heeren Dag / most hy nu recht-uit gezegt hebben / dat des Heeren Dag is dooz een gewoonte / en daar na dooz een byge menschelijke ordinantie in de kerk gehouden / en derhalven datse geen verbintenis op de Conscientien legt / immers geen godlijke / en niet meer dan de onderhouding van de Ffeestdagen; maar neen / hy gebuykt preterten / en zoekt zich te verbergen; en wil bewijzen / dat 'er is een godlijke verbintenis, uit kracht van welke de Conscientien verbonden zijn, tot de onderhouding van 's Heeren Dag; en dat die verbintenis vloeit uit Godlijke bevelen pag. 137. **er hier stelt hy eerst beel onderscheydingen van Godts bevelen / en wat al booz een godlijke verbintenis is te houden; 't komt op de toepassing aan; waar van nu volgt.**

§. 93. Vijf bewijzen brenge hy van de godlijkheid van de verbintenis tot het houden van 's Heeren Dag. Het eerste is / daar zijn gemeene bevelen Godts, van de uitterlijke Godsdienst te oefenen pag 138: **Doch deze verbinden niet / om wekelijks een geheele dag Godsdienst te oefenen; zulken godlijken verbintenis zoeken wy; en dan moet er noch een godlijk bevel zyn / van dat wy den eersten dag der weeke moeten gebuurig waarneemen / en niet een dag / die wy byzwillig kiezen; maar zegt Vlak, de tijdt moet ons genoegzaam zyn tot nodig onderwijs; en daar toe is de oefening van 's Heeren Dag zeer goet gevonden; zo is zy dan niet genoegzaam / of 't moet een dag van de week zyn; en derhalven is men uit kracht van Godts gebodt / 't vierde der Wet / verbonden een dag van zeven te houden; dat is ons gevoelen / van Vlak en de zijne bestreden / zo neemt hy dan de godlijke verbintenis weg.**

§. 94. Zijn tweede bewijs van de godlijke verbintenis neemt hy van het bevel der voorgangers, gestijft met de bevelen der Hooge machten, 139. **maar kerk-geboden / en Overhepdt's geboden / brenge dooz zich geen godlijke verbintenis op de conscientien; byzonder niet in 't stuk van Godsdienst; wie gevoelt een godlijke verbintenis uit het opleggen van de Nicuwe-jaars-dag / of eenige andere Ffeestdagen? dewyl die van menschen maar zyn opgelegt / en zy mochten / ja 'k zegge ook / zy mosten dat gelaaten hebben; 't is ons verboden / onze Conscientien aan menschelijke geboden te onderwerpen / en te worden dienstknechten van menschen, Math. 15. Col. 2: v. 20, 22, 1 Cor. 7: v. 23. maar zegt Vlak, 't bevel is redelijk, en 't openbaart zich zo aan de Conscientien pag. 139. **waarom is 't meer redelijk een van zeven dan een van vijf of zes / of acht of tien dagen te onderhouden? gelwys dit wisten wy niet / en 't quam zo niet op onze conscientien / ten ware dooz het vierde gebodt; nu dewyl de verbintenis komt van 't vierde gebodt op ieder's Conscientie / zo moet men dan als noch erkennen / dat 't vierde gebodt de Christenen verbindt / om een****

van zeven dagen/ wekelijks te heyligen en te rusten. Dit loochent Vlak, en hy stelt dat Godt dat heele gebodt / van een zebende / en die zebende te rusten en te heyligen/ afgeschast heeft ; zo heeft Godt dan in 't Nieuwe Testament de bandt van de conscientien wech-genoomen ; hoe kunnen of durben de Menschenen dan die wederom opleggen ?

§. 95. Zijn derde bewijs is uit 't vierde gebodt, en desselfs oeffening , door Christus voor goetd gekeurt , pag. 139. 140. Dit hebben wy boven op zijn achtste Stelling van den Sabbath al onderzocht; hier is maar een repetitie van het zelbe; of hy moet met ons stellen/ dat 't vierde gebodt van ons vereyscht/ dat wy een dag van zeven in Godtsdienst geven / na ses dagen werkens ; of daar is geen Godlyke verbintenis vooz ons uit te trekken/ tot een zebende/ veel min tot deze zebende/ die wy nu hebben/ dewylze na Vlaks oordeel maar enckelyk uit een gewoonte is gevloeyt.

§. 96. Zijn vierde Bewijs is uit de Analogie en over-een komt van 't vierde gebodt den Jooden gegeven ; zy hebben een zebende dag gehouden / Ergo wy niet minder / pag. 140. 141. Maar 1. waarom zoude de Kerk meer volgen moeten de analogie van de wekelijksche Sabbath der Jooden / die Vlak heel Ceremonieel / en afgeschast stelt / Col. 2. v. 16. 17. en niet de analogie van haar Nieuwe Maanen/ en andere jaarlyksche Feestdagen / ja ook van de Sabbath-Jaren ? Alle die leerden ons dooz analogie, dat de Christenen moeten tyden hebben om Godt te dienen / en Godt erkennen vooz de souberaine Heer van alle haar tyd / niet min dan de Jooden. 2. Vlak heeft boven staande gehouden / dat 't vierde gebodt maar rust gebodt op dien laatste dag/ dat het niet vereyschte Godsdienst/ en saamenkomsten tot Godsdienst/ ja hy loochent / dat de Israëlitien wel eer plachten op den Sabbath saamen te komen ; zo most 'er dan maar analogie van enkel rust/ en die 't enegaar Ceremonieel/ in opmerking komen ? wat Godlyke verbintenis komt hier uit ?

§. 97. Zijn vijfde of laatste bewijs, is / dat Christus het zo besliert heeft / dat die dag eyndelijk over al strak is aangenoomen , pag. 141. Maar Godts voorzienigheidt is niet den regel / om Godts zin en wil daar uit te oordeelen / maar Godts woordt ; 't blykt in de Feestdagen / die uit inzichten van na-yver tegen de Heidenen en Jooden, zijn gekooren, zegt Vlak pag. 131. Hy doet 'er by / dat 'er over de onderhouding van die dag Godts zegen gekomen is. Doch dat is geen wonder ; want het is een dag van zyn eygen Instelling ; hy en zegent zo geen menschen bonden/ als zyn Insettingen. Dit is al wat Vlak weet by te brengen ; heeft hy nu niet fray de Godlyke verbintenis van 's Heeren Dag bewezen / terwyl hyze vooz een menschelijke instelling / ja vooz een enkele oude gewoonte houdt / ingekomen zonder last/ en zonder 't exempel der Apostelen ? Doch tot verder opklaaring / dat men noodzaaklyk de Apostelen moet erkennen vooz de ordonneerders van 's Heeren Dag / zal ik hier de woorden van Hoornbeek, en Leidekker by-brengen. Aldus schreef de eerste. Of de Apostelen hebben dien eersten dag der weeke zonderling voor heilig gehouden, op die wijze, op welke de Christelijke Kerke die gehonden heeft, op dat men daar op recht stelle 't Fundament van die waarlijk Catholijke gewoonte ; of laat 'er een ander Fundament gegeven worden, waar uit die Christelijke practijk afgehaalt werde ; of laat 'er eyndelijk gezegt worden, dat 'er geen Fundament is geweest ; 't welk niet alleen hardt is, maar ook een beschuldigen is van die eerste, wie men ook mochte zeggen, dat het geweest zijn in de Kerk, die op geen Fundament, en geen exempel der Apostelen dat gene in-gevoert hebben, 't welk voorts van alle, algemeenlyk, niet zonder een gevoelen van noodzaaklykheidt en Godtsdienstigheid, is onderhouden geweest ; behalven dat, byaldien wy 't begin van de onderhouding

van

van 's Heeren Dag afscheuren van de tijdt ende practijk der Apostelen, wy zullen moeten zeggen, ('t welk wy zelfs niet kunnen denken) wanneer, of door wie, of by wat occasie die onderhouding van 's Heeren Dag van die weinige begonnen, en terstondt de toestemming van alle verworven heeft, ja wat gy ook bybrengt, even veylig zal men het mogen zeggen van de Apostelen, en van haaren tijdt, als van de latere. En indien zy begonnen heeft by het leven der Apostelen, en by haar tijdt, in de welke ook weynig jaaren daar aan, de benaaming van 's Heeren Dag in gemeen-gebruik is geweest, zoo zal het voorwaar veel beter zijn, dat men dien dag af brengt van de Apostelen tot het gebruik des volks, dan van 't gebruik des volks tot de Apostelen; doch indien iemandt een ander en beter Fundament kent, benevens de Apostelen, en 't geen wy gezegt hebben, laat het voort-gebracht worden; 't welk zo lang het niet en geschiedt, zo laat ons Argument die plaats hebben, die het zelfs by de Papiſten vindt. *Theol. Pract. lib. 9. cap. 20. pag. 340.* De tweede / naamlijk / de Heer Professor *Leidcker*, zegt / De Authoriteyt der Apostelen is genoch, om daar op de Godlijke Instelling van den Dag des Heeren in 't Nieuwe Testament te bouwen: want wy supponeeren, dat de Apostelen zulks gedaan hebben, door onfeylbaare ingeving van Godts Geest, waar door zy haar Schriften geschreven hebben, welke ook in plaats van een expres gebodt geweest is. En voorwaar, de afftelling van den precifen zevenden dag heeft door Godlijke Authoriteyt moeten geschieden; Ergo, ten minsten is se niet geschiedt van de Kerk, maar van Christo, of de H. Apostelen in zijn naam. Door die zelve Authoriteyt gevoelen wy den Dag des Heeren in die plaats gestelt te zijn, en niet van de Kerk; Het is zeker, dat die dag in de dagen der Apostelen alreede is onderhouden, en in alle Gemeinten. Is dit wel een waarſchijnlijke zaak, dat die eerst ingestelde Kerk eenstemmiglijk dien dag zoude hebben waargenomen op haar eygen oordeel? onder de oogen der Apostelen? en in haar leven? zonder de Apostelen daar in haar raadt en oordeel verwacht te hebben? Is het wel bedenckelijk, dat niet de Apostelen zulks gedaan zouden hebben, doese over alles in de Gemeinten ordre stelden? Dat zy zelfs dien dag zouden geobserveert hebben op het oordeel van de Kerke? Is 't wel bedenckelijk, dat de Kerk in de plaats van den Sabbath, den Dag des Heeren zoude gestelt hebben te onderhouden, en die macht aan haar genoomen, terwijl de Apostelen noch in 't leven waren? En zonder welcher oordeel zy in zulken gewichtigen zaak niet doen mochten? En buyten twijffel niet en durfden! Waar komt het dan van daan, dat het de gemeine practijk is geweest, van alle Kerken, dien dag te onderhouden? Zijn daar op die Gemeinten zonder de Apostelen vergadert geweest? Zedige Verdediging, pag. 364. 365.

§. 98. Nu wil Vlak noch toonen / dat 'er een eenigheidt is onder de Leeraars der Gereformeerde Kerk in dezen; pag. 141. Hoe kan het wezen; d'eene stellen een Godlijke verbintenis / waar door men uit kracht en eyfch van het vierde gebodt een dag van zeven woekelijks moet onderhouden / en daer-en-boven een Godlijke verbintenis van 's Heeren Dag / als van Godt ingestelt of geordineert / 't zy door Christus onmiddelijki / 't zy door de Apostelen en door zijn Geest; De andere loochenen het alle beyde vlak uit / en Vlak houdt het met de laatste party; en dezen komt ons noch zeggen / daar is eenigheidt onder de Gereformeerde Leeraars in dezen; maakt niet zijn bestrijden van ons gevoclen / door dit Boek / het contrarj voor all' de Wereldt bekend? Ewentwel men moet hem hooren / hoe hy de eenigheidt toont.

§. 99. Zijn eerste bewijs van die eenigheidt / aangaande de Godlijke verbintenis van 's Heeren Dag te moeten houden / is / dat alle Leeraars de Post-Acta aannemen, alwaar het Moreele van 't vierde gebodt, in den derden regel geapliceert, ziet

op den dag des Heeren, daar de vierde, vijfde en zesde regel af spreken; die alle moeten zulken godlijken verbintenis erkennen pag. 142. Maar indien den darden regel ziet op 's Heeren Dag / luydende aldus / het moreele in 't vierde gebodt is, dat een zekere en gezette dag den Godsdienst zy toe geeygent, en daar toe zo veel rust, als tot de Godsdienst en heylige overdenking desselvs van noode is; (verstaande dan dooz een gezette dag, een dag wekelijks / niet maandelijks / te meer / om datse op des Heeren dag ziet / zo zegtze dan / dat het Moreel is een van zeven dagen te houden; dit loochent Vlak, en zegt / 't moreele is een geestelijke ruste; wat godlijke verbintenis bekennt hy dan / dooz die regel aan te nemen / dewijl de geestelijke rust alle dag gehouden moet worden?

§. 100. Zijn tweede bewijs is / dewijl alle de Leeraars, die de vraag van de Catechismus met haar antwoordt schriftmatig oordeelen, moeten erkennen, dat het vierde gebodt aldaar gepast wordt op de onderhouding van den dag des Heeren pag. 142. Maar dewijl de Catechismus 't vierde gebodt past / en te rechte past / op de onderhouding van 's Heeren Dag / zo volgt / dat 't geen 't vierde gebodt gebiedt na de letter / 't zelve dat gebiedt te doen op 's Heeren Dag; en derhalven moeten wy uit kracht van 't vierde gebodt onzen 's Heeren dag wekelijks houden met Godsdienst en rust; zo dat het vierde gebodt / al is nu de byzondere dag verandert / in zijn volle kracht blijft in opzicht van ons / gelijk het die had onder 't O. Test; dit loochent Vlak, en alle die hy volgt; merkende dan wel / dat hy met dit zeggen gevangen zoude worden / komt hy'er met een uitblucht by / zeggende / wy moeten niet alleen, by de letter van de Catechismus blijven, maar by de zin van *Ursinus*, zijn eygen woorden verklaarende; pag. 142. en wederom pag. 143. men hoordt de antwoordt, gepast op de Vraag van 't vierde gebodt, in geen andere of verder zin te neemen, als die by *Ursinus* verklaart wordt; zo mede in zijn *Nareden* pag. 71. Weinig weet Vlak, hoe *Ursini* verklaaringen vooz den dag gekomen zijn; hy stierf in 't jaar 1583 / en hadde noit eenige verklaaringen van de Catechismus geschreven / of uitgegeven in zijn leven: want David Paræus die de zelve by een gebacht heeft in 't jaar 1591 / en daar na vermeerderd uitgegeven heeft in 't jaar 1598. zegt in de voorreden, dat de Catechetische verklaaringen van *Ursinus* zelf noit geschreven, noch gedichteert, veel min uitgegeven zijn; maar datse in de Catechetische repetitien van veele jaaren, meesten tijd ter loops uitgedrukt, en van de vlytigste discipelen ter loops, ja ook somtijds steels-gewijze (want hy wilde, dat men alles in 't hert en niet op 't papier zoude schrijven) opgeschreven, en eyndelijk op verscheyde wijze van verscheyde nee samengebracht geweest; en van de Heidelbergse Catechismus / zegt de Wit. (in zijn Catechese over den titel) De voornaamste Scribenten van dezelve zijn geweest *Ursinus* en *Olevianus*. Na datse nu van de voornaamste Theologanten van den *Palts* daar toe te samen geroepen, was overzien, ende voor goet gekent, zo wierdse in 't jaar 1563 in January te *Heidelberg* in druk uitgegeven, ende uit de Hoogduytsche Copye in de Neerlandtsche spraak in het zelve jaar te *Heidelberg* over gezet, ende gedrukt; acht jaaren daar na is zy by de Neerlandtsche Kerken, zuchtende onder de grouwlijke tyrannien van den bloeddorfigen *Duc d'Alba*, door autoriteyt des Nationalen Embdischen Synodi 1571. en volgens anno 1578 in *Synodo Nationali* te *Dordrecht*, en zo in 't gemein aangenoomen. Nu uit dit verhaal is baarblijkelijk / dat onze kerk de Heidelbergse Catechismus aanneemende / de Hitleggingen van *Ursinus*, noch de Catechismus na den zin van *Ursini* verklaaringen niet aan nam; want die waren noch in de werelt niet / ook was die niet alleen dooz *Ursinus*, maar ook *Olevianus*, en licht ook andere geschreven; en onze

onze Kerk nam ook de byzheid / om zelfs ontrent die Vraag 103 wat te veranderen / gelijk ik boven §. 12 heb aangetekent. Onze Kerk heeft dan de letter van de Catechismus goetd gekeurt / zonder te zien na iemants zin / die ze mocht ingestelt hebben; hoewel wy ook dit in de verklaaringen van Urlinus, dooz Paræus samen gestelt / binden / dat hy oordeelt / dat de Apostelen den Sabbath van den zevenden dag verandert hebben, en dat hy verre verschilt van onze partpen / gelijk wy toonen in onze Historie pag. 75. 76. Immerz die Catechismus is het formulier van eenigheid / 't welk alle Neeraars van Nederlandt moeten ondertekenen; Doch de partpen / en onder die dan ook onzen Vlak, gaan tegen dit aangenoomen formulier aan.

§. 101. Om by deze gelegenheid wat nader te toonen / dat onze partpen tegen de Catechismus stryden en aanloopen / zal ik hier verhaalen de woorden van Dr. Ryssenius; dezelve zegt in zyn Opgelhelderde oude rechtzinnige waarheid aldus / pag. 128. De Catechismus zeggende, dat het vierde gebodt ons Christenen verbindt, dat wy inzonderheid op den Sabbath, dat is op den Rustdag, tot ter gemeente Godts naarstelyk komen, om Godts Woordt te hooren, &c. die stelt daar mede dit alles vast. 1. Dat het vierde gebodt, zo het daar legt, niet en is afgeschafft, maar den Christenen verbindt, en belast, zes dagen zult gy arbeiden: maar den zevenden rusten: want zy vraagt, wat gebiedt Godt in 't vierde gebodt? En antwoordt, dat ik dat doe. 2. Dat het gebodt ook belast op dien dag vergadering, en openbaare oeffening van Godsdienst te houden: want zy zegt, dat het Gebodt ons belast, dan Godts Woordt te Prediken en hooren, Sacramenten bedienen, Godt opentlijk aan te roepen. 3. Dat dan alle dagen niet even gelijk zijn, dat is, even weinig tot den Godtsdienst afgezonderd, maar dat byzonderlijk den Rustdag daar toe geheyligt is, inzonderheid op den Sabbath, of Rustdag. 4. Dat het vierde gebodt niet alleen raakt den Joodschen Sabbath, maar dat men ook uit kracht van 't vierde gebodt den Zondag onderhoudt: want het vierde gebodt, zegt de Catechismus, belast ons Christenen, dat wy onzen bekenden Rustdag waar neemen, en dan Godt opentlijk dienen. 5. Dat dan den geheelen Inhoudt des gebodts niet en is die uitterlijke Joodsche ruste, 24 uren lang, als onze mannen willen: want zy zegt, dat het gebodt ons belast, dat men dan Godts Woordt moet hooren, &c. 6. Dat dan ook het vierde gebodt niet geheel Ceremonieel is, als de mannen praaten; maar dat het ons moreele zaaken belast, Godts Woordt te Prediken, hooren, Sacramenten bedienen. 7. Dat het den Jooden geen ander voorbeeldt is geweest, als nu aan ons: want indien de Catechismus al een afbeelding stelde, zo stelt zy het afgebeelde daar in, dat ik door zyn Geest in mijn werken laate, en also den eeuwigen Sabbath aanvange; het welk, en doe ter tijdt en nu plaats heeft: maar de Catechismus stelt dit in der daadt als een deel des gebodts, een deel der heyligmaking, die door de uitterlijke Godsdienst door ons gewrocht moet worden. 8. Dat dan ook den Sabbath uit kracht van die afbeelding niet afgeschafft is: want, zegt ze, het verbindt ons noch tot dat alles, zo wel als doe ter tijdt. 9. Dat het geen superstitie of by geloof is, den Zondag vast te stellen tot den openbaaren Godsdienst, als Bekker meint, Nodig antwoordt pag. 110. En diergelijke dingen meer kunnen uit de Catechismus gehaalt worden, waar tegen deze mannen met uitgestreken halze aanloopen.

§. 102. Deze dingen zijn zeer opmerkelyk tot overtuiging der partpen / 'k hoop zy zullen ook dooz Vlak zo zyn; 't welk te meer zal wezen / als wy zien wat Allinga, een partp van Ryssenius, daer tegen zegt / en het antwoordt van den Doctor daar op. Aldus staat 'er in de Doodtsuypen van de Coccejaanen en Cartesiaanen, pag. 129, Alleen zegt Allinga, de Catechismus vraagt niet, wat gebiedt Godt in de

*in de letter van 't vierde gebod, maar wat gebiedt Godt in 't vierde gebod? Ik daag (zegt van Rijssen) alle menschen van eenig verstandt, of iemandt oit rampzaliger uitvlucht geleezen of gehoord heeft? Het gene Godt in de letter verbiedt, verbiedt hy dat niet in 't gebod? En het geen hy in 't gebod verbiedt, verbiedt hy dat niet door de letter? Ik meine immer ja; dewijl de letter alleen het middel is, waar door de Heere zijn goetvinden te kennen geeft; Dat hy dan gebiedt in 't gebod, dat gebiedt de Heere door de letter. 2. Maar laat het zo zijn, dat Godt het niet gebiedt door de letter, maar in het gebod; blijven dan niet alle die Stellingen, die ik bebbe getoont, dat uit het zeggen van de Catechismus vloeeyen, directelik strijdende tegen uwe maximen? Wat voordeel doet gy rampzalige Schryver dan met uwe zinnelooze exceptie? Hier by hoeg ik dat ter zelver plaats volgt: *Allinga zeyd; Doch den Dokter moft bewyzen, dat ons alles verbindt, wat in die Wet staat.* Daar hy zelfs (zegt van Rijssen) moft bewyzen, dat het alles ons niet verbindt. Maar echter een woordt: 1. Die gansche Wet is ons gegeven; zo verbindt ons dan alles, wat daar in staat. 2. De text zegt, dat hy vervloekt is, *die een van de minste geboden ontbindt; Math. 5. v. 19.* zoo verbindt het ons dan. 3. De Apostel telt de geboden van de Wet op, en zegt; *Zo daar eenig ander gebod is, Rom. 13. v. 9.* zo verstaat hy dan, dat die ons alle verbinden. 4. De Catechismus verhandelt alle de geboden, als den Christenen aangaande, en vraagt, *Waarom Godt ons die zo accuraat en scherpe lijk doet prediken?* (ons nu doen prediken, is ons doen prediken, als ons verbindende) *daar die doch niemandt onderhouden kan; zo verstaat zy dan dat die ons geheel verbindt.* 5. Anders kan iemandt zo licht een uitvlucht maaken over een ander gebod, als over het vierde.*

§. 103. Vlak gaat voort / zoekende blyken van de eenigheit der Leeraars aangaande de Godlyke verbintenis van de onderhouding van 's Heeren Dag; en zegt / De Professoren *Heidanus* en *Coccejus*, in haaren Brief aan de Synodus van Gouda, (die men met aandacht moet nazien) zeggen, 't vierde gebod moet zijn plaats niet verliezen uit de tien; zy neemen 't Moreele van den Sabbath aan na de verklaring van de Catechismus, van de *Post. Acta*, ende van *Thysius*; eyndelik zy zeggen, dat de Dag des Heeren niet mach noch kan in een andere dag verandert worden, pag. 144. Wy hebben boven §. 22-34. dien Brief met aandacht nagezien / en zenden dien Vlak toe / met eenige aantekeningen voorzien / op dat hyze nader overwege / en 'k hoop hy zal beginnen te zien / dat haar verklaring gansch niet voldoende is / als men die by haar schryften vergelykt; haar spreken van de Catechismus zal noch meer licht krygen dooz de eben voorgaande negen gebolgen / die *Ryssenius* trok uit die Vraage 103. Alleen van het laatste / datse zeggen / dat men 's Heeren Dag niet mach noch kan veranderen, heb ik niet gesproken; ick zegge dan / indien 't waar was (gelijk het niet en is) dat de kerk dooz een gewoonte byzelyk zonder raadt of exempel van de Apostelen den 's Heeren Dag gestelt hebben / en verhooren te onderhouden / daar is niet de minste reden / waarom de kerk die niet zoude kunnen veranderen / gelijk *Rivet* rondt uit zegt / dat 's Heeren Dag absolutelyk aangemerkt / kan verandert / en op een anderen dag overgebracht worden / en zo staat het ook *Primerose* toe / gelijk ik toone van beyde in het *Disput* pag. 562. 602. hoewel zy niet willen / dat men die veranderen zal: Doch indien die dag maar zy dooz een byze willekeur der menschen / zo mocht men zeggen / dat het nuttig en stichtelyk zoude zijn / dat 's Heeren Dag verandert wierde: want dan zoude effectivelyk blyken / dat de kerk haar byzheid had behouden / en dat die ordinantie niet noodzaaklyk was / maar aan de kerks byzheid stondt: zo sprak *Voetius* tegen *Burs.* Byaldien de Wederdoopers en *Socinianen*, door de daadt zelfs, van den gezetten dag te veranderen, haar vryheid

toon-

toonden en beschermden, wat zouden zy daar in vremdts doen van de practijk der Apostelen, gelijk gy de zelve beschrijft, pag. 174? De natuur van de waare vryheid vereyscht niet alleen een vrye consciencie, maar ook een vrye daadt, inzonderheit als 'er gevaar is, dat de consciencie der kleyn-wetende allengskens door een geduurige binding van de daadt tot d'een of d'andere kant, zich een verbintenis inbeelde, *Lacryma Crocod.* pag. 38. 51. 52. **diergelijke woorden uit zijn Polit. Eccles. part. 1 pag. 269. haale ik aan in het Dispuut pag. 602; en ziet ook boven §. 80. noch diergelijke.**

§. 104. **Om de eenigheid te vinden hzengt Vlak noch Burmans getuigenis/ dewelk zegt / Dat de onderhouding van 's Heeren Dag hem van God geboden was door tusschen-komen van de bepaaling van de Kerk, pag. 145. ondertusschen zegt Burman wel uitdruklijk; dat de onderhouding van 's Heeren Dag niet ontstaan was, noch aangenoomen is door en uit Godlijke Authoriteyt, maar door een gewoonte en ordonantie van de Kerk, en op 't oordeel en exempel van de eerste Kerk, Bericht van den Sabbath, pag. 96. en Synops. Tom. 1. lib. 4. cap. 17. §. 18; Is 'er geen Godlijke Authoriteyt / en is hier enkel menschelijchheid / zo is 't Godt niet toe te schryven; zo binden wy hier geen Godlijke verbintenis / die op de Conscientien zoude werken; of laat getoont worden / waar de Kerk die macht gekregen heeft / om op haar eygen oordeel een wecklijkschen dag in te stellen / na dat Godt de wecklijksche dag van Godtsdienst afgestelt had / na haar oordeel; in tegendeel wy hebben elders hzeedt getoont / dat de Kerk ooit Authoriteyt / noch macht noch wijsheit gehad heeft / om de solennele tijdt des Godtsdienst te bepaalen / en dat God alleen 't recht toekomt / om die te bepalen; behalven dat ooit getoont zal worden / dat indien men de Apostelen en Apostolische Kerk uit-neemt / d'algemeene of een byzondere Kerk 's Heeren Dag eerst ingestelt heeft / maar 't zal enkel een oude gewoonte zijn / ziet het Dispuut 1. Boek Kap. 6. en 7. en 2. Boek Kap. 13. en 24.**

§. 105. **Spndlyk hzengt Vlak eenige woorden uit Loodenstein, Voetius en Hoornbeek; maar geen van de zelve erkent / dat het is waarlyk een Godlijke verbintenis / die de partpen stellen / terwyl zy zeggen / dat 's Heeren Dag uit enkel menschelijke Authoriteyt voortkomt; en dat is nochtans / 't geen Vlak wil bewijzen; Lodensteins woorden in zyn Onderzoek, en Laatste Gedachten, geben alleen te kennen / dat gepresupponeert / dat het is een Godlijke verbintenis / en dat het zyn geboden die op Godlijke uit komen / die de partpen dzingen by haar geboelen / zy dan waarlyk als om een niet / en zonder reden een Sabbaths-krijg tegen ons aanbaerden / wanneer zy zich kanten tegen ons / die op Godts gebodt en verbindende Authoriteyt de onderhouding van 's Heeren Dag aandzingen; voorts betuigde Lodenstein, dat de partpen over-gingen in het leger der vyanden / de Papisten / houdende 's Heeren Dag maar voor een Traditie / en instelling en gewoonte der Kerk / gelijk wy uit zyn woorden toonen in de Historie pag. 156. 157.**

§. 106. **Wat Voetius belangt / die heeft altydt de verbintenis van 't vierde gebodt tot een van zeven in 't Nieuwe Testament vast gestelt / en gehouden voor de grondt / waar op de Chrystenen haar Conscientien verbonden mosten houden / tot de onderhouding van 's Heeren Dag: ook hieldt hy vast / dat niet alleen de afschaffing en verandering van den Joodschen Sabbath geschiedt is, door Godlijk en niet door Kerkelijk recht; maar ook / dat 's Heeren Dag niet en is door enckele Traditie, maar uit de Schrift; gelijk te lezen is Disp. Select. part. 3. pag. 1133. en wy hebben boven §. 91. zyn woorden aangehaalt / waar in hy toont / dat 'er een vaste reden is te geven van de verbintenis van 't exempel der Apostelen / om den eersten dag der wecke te houden; Nochtans is dat ook zeker uit zyn schryften / dat hy niet volkomentlyk vast**

vast stondt omtrent den oorsprong van 's Heeren Dag/ hoevel hy beledt/ te neigen tot 't gevoelen / van dat 's Heeren Dag van de Apostelen/ en zo van godlyke instelling was / en dat de contrarie redenen hem niet konden overhalen; Dooz's toont hy / dat hy wel zoude draagen de genen / die de instelling van 's Heeren dag haalden van de Kerk / als zy ondertussen zeer op de Praktijk van de hepliging van 's Heeren Dag aandrongen / mit's (en dit is wel op te merken) datse de verdeeling der dagen / van zes dagen tot werken / en een tot rusten en Godsdienst / haalden uit kracht van 't vierde gebodt der wet: want dan stelden zy noch een godlyke verbintenis vooz de Conscientien / om een van zeven dagen te houden; maar deze woordt van Vlak en alle de hedensdaagsche Sabbathstrijders geloochent / ja die verdeeling haalen zy ook uit het byge welbehagen van de Kerk / dewyl zy niet willen / dat het moreele van het vierde gebodt / 't welk beyde in 't O. en N. Test. verbindt / is / een van zeven dagen te houden; 't geen ik daar van Voetius zegge / zal ik betoonen met zyn eygen woorden / en dat te lieber / om dat Vlak dezelve niet volkomenlyk / en niet getrouwelyk verhaalt; gelijk blyken zal. Aldus spreekt hy in zyn Disp. van den 24 May 1656, Dispp. Select. part. 4. pag. 760. Het gemeene of immers het meer gemeene gevoelen is, dat de ordineering of aanwijzing (*designatio*) van een dag van zeven, is van Godlyk Moreel recht; zo gevoelen *Beza, fr. Junius, Piscator, Paraus, Kuchlinus, Perkinsus, Wittakerus, Deodatus, Festus Hommius* in de Catechetische Tatelen, &c. Eenige andere gevoelen, dat die verdeeling in het N. Test. behouden is aan de vryheid en willekeur van Kerkelijken en Politijken; hoedanige by na zijn, of schijnen te zijn *Calvinus, Danaus, Ursinus, Rivetus* &c. De Papiſten schrijven de bepaaling van alle Feesten en tijden aan haar Kerk toe, en zy onderwerpen de Conscientien aan die bepaaling; wy gevoelen met de eerste, dat die verdeeling schriftuurlyk, en van godlyk recht is, en zo oordeelen wy, dat best het Sociniaans argument voor de verandering van de Wet door Christus een nieuwe Wetgever, wech genoomen wordt (**Dit alles / 't welk beel licht geeft aan 't volgende / heeft Vlak over geslagen; nu volgt**) Wat aangaat den eersten dag der weeke, die wy 's Heeren Dag noemen, wordt gevraagd, of die uit den weeklykschen cirkel zy geordonneert, of aangewezen van Christus onmiddelyk, of van de leere of praktijk en exempel van de Apostelen in 't N. Test., en by gevolge, of zy van godlyk onveranderlyk recht zy; dan of zy van een vrye en tijdelijke Apostolische onderhouding zy, dewelke alle Kerken altydt en overal niet zoude verbinden? ik om de waarheid te zeggen, zoude in dit verschil nauwlyks iemand tegen spreken, indien hy maar NB de verdeeling uit kracht van 't vierde gebodt van de Wet der tien geboden toe laate, en hy niet en dryve, dat de Christelyke Sabbath van den eersten dag ter weeke tot op een anderen dag overgebracht moet worden; Nogtans en zie ik niet (**merk / alle deze woorden heeft Vlak uitgelaaten**) dat de rechtzinnigheid of praktijk der Godzaligheid eenig nadeel krijgt, indien ik neige na het eerste gevoelen; maar inzonderheid (wat gevoelen iemand ook verkiest, *quamcunque sententiam quis elegerit*) oordeele ik, dat wy alle over de praktyk des Sabbaths bekommert moeten zijn, op dat alle afgeleydt van de Sabbath-schendingen, in Godsdienstige oefeningen mogen beezig zijn; in plaats van de laatste woorden / zegt Vlak, Voetius geeft vryheid van gevoelen, behoudens alleen de praktyk van dien dag; 't welk niet na waarheid gezegt is / gelijk de Heezer uit de woorden ziet; wat Vlak verder uit Voetius citeert / geeft niet te kennen / dat hy oordeelde / dat de partpen een godlyke verbintenis stellen; ziet mijn Historie pag. 129 &c.

§. 107. Wat Hoornbeek aangaat / die zeyde wel deze woorden in zyn 's Heeren Dags

Dags heyliging pag. 451. dit behooren alle te zeggen, die vrede en heyligheid lief hebben, dat wy uit kracht, immers uit Analogie van 't vierde gebodt verpligt zijn, onzen dag, die nu in plaats is van den ouden Joodschen Sabbath, te rusten van ons werk, om dien Gode te heyligen; en hy zach op die gene / die met Walæus gevoelden en spraken; maar als hy de schriften van Heidanus en Coccejus gezien heeft / waar in gestelt woꝝdt / dat maar alleen rust geboden is in 't vierde gebodt / en dat die enkel Ceremonieel was / en dat beyde de laatste dag / en die rust / (zynde al wat zy zeggen / in de letter van 't vierde gebodt bevat te zijn) zijn afgeschafft / en zo in der daadt het heele vierde gebodt afgeschafft / en dat 'er niets voꝝr de Christenen ober blyft / dan een geestelyke alle dags Sabbath; zo heeft hy geoordeelt / dat de hedensdaagsche bestrijders van den Sabbath / geen godlyke verbintenig leggen op de Conscientien der menschen / maar datse door haar leere de weg baanen tot lossigheid; het zal nodig zijn / dat ik hier eenige van zijn woꝝrden voꝝt brenge / op dat de lezer zie / hoe weinig Hoornbeek voldaan was met de verbintenig / die de partypen stellen ontrent de onderhouding van den dag des Heeren; aldus sprekent hy in zijn Nader Beweering pag. 29, 30. Alzo heb ik doe geschreven. wanneer ik niet en dachte, dat iemand onder ons die party zoude kiezen, welke onze Leeraars altydt in de Sociniaanen en anderen hadden bestraft, ende wederleidt, van 't vierde gebodt uit te schrappen, en de Conscientien hier van te ontbinden; derhalven die zaak zijnde verandert, en ik bedrogen in mijn meining, &c. De Kerk heeft altydt gehad, en moet hebben, een Sabbath of Rustdag tot byzondere betrachtting van den Godsdienst, welke nergens anders kan van daan werden gehaalt, als uit het vierde gebodt, welk alleen van een Rust-dag sprekent, en uit zijn verbindende kracht op ons, op allen; vervolgens in dien aanzien is 't vierde gebodt moreel of zeden-pligtig; ten zy men de noodzaaklyke onderhouding van den rustdag ergens anders uit kan haalen, dan uit het vierde gebodt, 't welk ik niet en zie. En pag. 14, De Godsdienst hangt aen Godts gebodt, die ook een byzonderen dag daar toe wilt geheyligt hebben; maar wanneer deze zaak daar toe zal gebracht zijn, datse los is gemaakt in de Conscientie, en de menschen zullen meenen, door Godts Wet daar aan niet gebonden te zijn in Conscientie, zal 't voorts zeer haast los worden in praktijk en leven; niet dat men een zaak de Conscientie moet opleggen, die Godt heeft vry gelaaten, en niet geboden: maar dat men een gebodt Godts en de Conscientie daar over los makende, te zien heeft, wat zwarigheid en ongebondenheid daer uit staat te verwachen in het leven; Godts gebodt leggen wy tot een fundament in de eerste plaets, en daar van brengen wy 't de menschen op haar Conscientie, om van Conscientie te komen tot praktijk. **Wederom** pag. 146. wy hebben aangewezen, hoe die gene, welke het vierde gebodt uit de Wet los maken, en volgens dien de Conscientien in de onderhouding van het zelve, den weg baanen tot profaniteyt (P. 26. de woꝝrden / waar mede Hoornbeek dat toonde / staan pag. 117-120, en pag. 135, 140, en ik hebse in het Disput geciteert pag. 348, 349; en slaase daarom hier ober. Doet hier by pag. 181, 182. van die Nader Beweering; daar hy zegt; gy wilt in dezen Godts gebodt voorby gaan, ende leunt alleen op menscheijke traditie ende gewoonte: wel een iegelijk zy in zijn gemoedt ten vollen verzekert, Rom, 14: v. 5, wy zijn in het onze verzekert van Godts gebodt en wil, en daar na trachten wy ons te gedragen, ziet toe, hoe gy, ontbindende het gebodt van de Conscientie, en de Conscientie van 't gebodt, de zaak van de heyliging des Rustdags zult vast houden, en kunnen hardt aan dringen; daar wy in tegendeel zien, ende bevinden, en de natuur der zaake leert, dat het vierde gebodt geannulleert, ende de menschen vervol-

gens ontbonden zijnde van hare onderhouding, veele lolligheden en profanaties overal door breeken; waar aan ik geen deel en schuldt oit wil hebben, en my voor Godt en de menschen ontschuldige, en my altijd genoeg zal verdedigen dit mijn tegenwoordig schrijven; wederom pag. 121, laat ons toe, den dag des Heeren te houden, in Conscientie uit Godts gebodt; belijft het u, die niet anders te onderhouden dan uit kracht van een Kerkelijke traditie, en gewoonte, om ergernis te mijden, niet als of gy door Godts gebodt daar toe waart gehouden, alleen uit 't gebodt der menschen, om deze te gehoorzamen; maar wy ook, om Gode; laat ons trachten den een den anderen voor te gaan in neerfste en heylige onderhouding van de zaak.

§. 108. Nocht zoekt Vlak een vooroordeel in den Leezet tegen ons gevoelen te werpen / met te zeggen / dat wy onzekere bewijsredenen gebruyken, en dat wy de zwakheit onzer bewijzen moeten bekennen, pag. 136, 147. en daar toe brengt hy / (behalven Voetii wankeeling ontrent de oorsprong van 's Heeren Dag / waar van wy overbloedig genoeg gesproken hebben) dat Hoornbeek belijdt / dat 'er geen expresse en formeele instelling is van 's Heeren Dag in de Schrift; pag. 149. Maar top loochenen dit / dat wy in onzen oogten eenige onzekere bewijsredenen gebruyken / en dat wy de zwakheit onzer bewijzen erkennen; 't is wat anders / dat 'er een of d'ander Leeraar geen kracht genoeg mocht zien / in 't een of het ander bewijs / maar elk gebruykt zulke bewijzen / die hy oordeelt zeker te gaan; Wy hebben in ons Dispuut meenigte redenen gebruykt voor 't godlyk regt en instelling van 's Heeren Dag / die de onze oordeelen / (en ik zie ook niet anders) krachtig / ja demonstratief te zijn; en die ook al den aanval van de hoofden van die party / zo in Engelandt als in Neerlandt / niet heeft kunnen los maken; laat Vlak, zo hy 't nodig vindt / en vertrouwen van zo veel bequaamheit heeft / dezelve eens trachten te ontzenuwen. Wat aangaat Hoornbeeks belijdenis / 't schijnt dat Vlak zyn woorden niet wel vat; ik zal hem dan zyn Meesters stem eens nadruklyk en duplelyk doen hooren; aldus spreekt hy in zyn Nader Beweering pag. 132. Ik en zegge niet, dat men geen instelling van des Heeren Dag kan voort brengen, noch van Christus, noch van de Apostelen, maar geen formeele instelling, dat is met zo veel solemneele woorden, en pag. 145. Hoedanig onze argumenten zijn, die wy voortgebracht hebben voor de godlyke Authoriteyt van des Heeren Dag, als onzen Christelijken Rustdag, zo uit den inhoudt van 't vierde gebodt, als de Apostolische schriften, laten wy godvruchtige en verstandige oordeelen, niet die; welke door ydele pallien, en vooroordeelen gedreven, niet bequaam zijn, omze na hehooren te overweegen, voor al zulke niet, die voor haer opinien nauwlyks een argument weten te maken, 't welk niet en mist in zyn form, ik laete staen in de materie: en wederom in zyn Zondag Rustdag pag. 104. Om te bewijzen, dat het niet altijd noodzaaklyk is in een zaak, die van godlyk recht ende authoriteyt is, voort te brengen een expresse ende formeele instelling met zo veel woorden, genoeg zijnde, dat 'er is een generaal gebodt, waer uit zulks volgt, en daar op eenig godlyk exempel, bracht ik voorden kinderdoop, die noodzaaklyk, en van godlyk recht is, nochtans niet met zo veel woorden geboden in de H. Schrift, doch genoegzaam daar in vervat, en met veele redenen daar op gefondeert, en pag. 114, 115. De onderhouding van des Heeren Dag, alhoewel zy niet en heeft een formeele instelling voor haar met zo veel woorden, hebbende nochtans het fundament in de Praktyk, schriften en recommandatie der Apostelen, ende hare onderhouding gefondeert, op 't geen in 't vierde gebodt, zegaende de heyliging van den tijdt ende dag tot den Godsdienst, geschre-

geschreven is, wordt van ons erkent te zijn van Godlijk gezach ende kracht. Men heeft op andere plaatfen lang en zeer gedisputeert over 't houden van Kerkelijke Vergaderingen en Synoden; nergens staat geboden, gy zult Synoden houden, nochtans word wederzijds erkent de orde van Synoden in de Kerken-regeering te zijn *Juri divini*, uit Godlijk Recht en Authoriteyt; Ende zodanige dingen zouden meer kunnen bygebracht worden, van Godlijk recht, alleen om datse op de Schriftuur, in schriftuurlijke exempelen ende redenen zijn gefondeert, schoon niet hebbende eenige formeele ende eygene instelling met zo veel woorden, als wel andere dingen van dien aart; **Wederom elders spreekt Hoornbeek aldus:** Iets wordt op tweeley wijze ingestelt, of met uitdruklijke woorden, of door de practijk, met reden ondersteunt, en om na te volgen voorgestelt. *Blondellus* zegt, de *Episcopis & Presbyteris* pag. 383. *Want al verschillen de Godlyke of menschelyke Exempelen van geboden, zo bevatten doch die alle de kracht van een gebodt, die om na te volgen voorgestelt zijn, en niet een naakte Wet, maar een Wet met de practijk eenigfins bekleedt, vertoonen.* Nu dat het exempel der Apostelen, in den eersten dag der weeke te onderhouden, tot navolging is voorgestelt geweest, blijkt daar uit, om dat alle de Christenen over al dat nagevolgt hebben; waarom ook niemandt zegt, dat des Heeren Dag niet al van de Apostelen af in de Christen Kerk is onderhouden, *Theol. pract. lib. 9. cap. 20. pag. 341.* **Waarom zoude Voetius tegen Burs,** waar is toch een uitdruklijk gebodt in 't Nieuwe Testament van Ouderlingen en Diaconen te stellen, van kinderen te doopen, van 't gebruyk en misbruyk van het lot, van de geoorloefde overwinft? Ziet dat gy de weg niet en baant voor Wederdoopers, en Socinianen; als of geen gebodt ons verbodt, dan dat uitdruklijk in de Boeken van 't Nieuwe Testament voorgestelt wordt *Lacryma Crocodili absterse* pag. 51. **Wy hebben ook in ons Disput. d't haeret genoege tegen Primerose brantwoort/** pag. 577 588.

§. 109. **Waarom gaat Vlak voort / en excipieert wat tegen de terten / die wy door 's Heeren Dag bybrengen / maar 't is overlordig in ons Disput. uit brantwoort / en verdedigt / zelfs dat Argument / 't welk wy maaken uit Psal. 118. v. 24. hoewel het van veel van de onze niet gebuypt wordt / en schijnt van de allerwaakste te zijn; menen wy zo diepdelijk en ijsaer bevestigte te hebben / ook tegen Primeroses excipitien / dat wy het geens d'andern magen plaats geven / ziet het Disput. pag. 554. &c. 452. 86. Doch Vlak zegt / en dat is al dat hy 'er toe doet / hy zegt / 't is te verre gezocht pag. 109. 't is een groot misverstandt; want 't ziet op de geheele tijdt van 't Nieuwe Testament. pag. 151. Doch dit bekent hy; Indien men een Instelling vorde van des Heeren Dag, zo zoud ik licht kunnen te egeven, dat Psal. 118. daar op zoude zien en passen. **Wel wy vinden veel blyken en betuyzen van een Instelling / gelijk onze andere Argumenten te kennen geven; doch onze Vlak wil deze Godlyke Instelling noch speciaalder hebben / en met sommige woorden; en om dat Christus en de Apostelen zo niet gesproken hebben / zegt hy van ons / gewiselyk die zo hevig en geduurig dryven, schijnen yveriger dan Christus en de Apostelen, die men met zulk doen haar verzuym schijnt te verwyten, pag. 150. Indien zulken smaaden / ('t welk hy hem gewoont is) was disputeeren / men zoude van veele onder de Disputanten mogen stellen / die geen Syllogismus in zyn byan kunnen maaken / en geen goede styl of methode in haar schryven kunnen houden / maar als een verwarde Chaos alles aan-een-hangen, als of zy geen Redeneer-kunst ont geleert hadden; Laat Vlak hier bedencken / dat hoewel hy misseghen een instelling van 's Heeren Dag geloost / door de Kerk geschiet / hy nochtans / zo weinig als Heidanus of Coccejus een expresse kerkelyke Instelling kan voorbrengen: 't welk Hoornbeek aanmerkt / zeggende / Daar men van ons eyschte voor de onderhonding van des Heeren Dag, een expies be-****

vel, wy achtende dat in dezen ons genoch behoorde te zijn, te hebben haar exempel, 't welk zelf die van contrarie Opinie ons toestaan, hebben wy in tegendeel haar geurgeert, dat zy niet kunnen voortbrengen een expresse Kerkelijke Instelling van dien dag; dewijl men behoort bereyd te zijn, zodauige Argumenten te geven voor zijn zyde, als men eyscht van een ander; zo zeyden wy doen, dat men by de Kerk niet en konde aanwijzen, wat Kerk, in wat tijdt, by wat occasie of fundament, die dag eerst was ingestelt of begonnen; te meer als ons wordt toegegeven, dat men al by der Apostelen tijde, en van de Apostelen zelve deze onderhouding had gehadt, waar op ons met zo veel woorden wordt toegestaan, dat zy hier in niet kunnen voldoen. *Nader Beweering, pag. 90.*

§. 110. Nu Vlak wil een proef geven / van dat hy krachtig disputeren kan / en dat tegen de Godlyke Instelling en verbintenis van 's Heeren Dag; en hy brengt vier Argumenten. Het eerste is gecommen van 't lang, vijf of zes hondert jaaren onderhouden van beyde, den Sabbath en 's Heeren Dag; daar is, zegt hy / niets, dat hier tegen zoo krachtig is, pag. 153. Ik zeg in tegendeel / niets krachteloozer / dewijl den Saterdag-Sabbath wierdt gehouden als een werkdag / en 's Heeren-Dag als een heylige dag; gelijk ik dat boven getoont heb §. 71. 72. 73. 77. 78. ziet ook / wat wy hier op geantwoorzd hebben in het Dispuut pag. 476. 579. en in de Historie pag. 10. &c: Het tweede, is genomen van de twist der Asiatische Kerken met de Westersche, waar van de eerste wilden Pascha houden op den 14. der Maandt, de laatste op 's Heeren Dag, pag. 153. In tegendeel / dewijl beyde erkenden en hielden 's Heeren Dag / en de Westersche kerk / om niet Joods te schynen / 't Pascha wilde op 's Heeren Dag overgebracht hebben / zo geeft dat klaar genoch te kennen / dat haar een Godlyke Autoriteit verbondt tot 's Heeren Dag. Het derde neemt hy van 't houden van Paaschen en Pinxteren, overal en altijd, en met zulken yver waargenoomen, zonder eenige Goddelijke Instelling, alleen in navolging van Jooden, en uit Christelijke inzichten, en schoon men zo veel waarfchouwingen daar tegen gebruykt, pag. 154. Dit is aldus geargumenteert / menschelijke inzettingen en Joodsche Ceremonieele Feestdagen / zijn wel yberig over al / ja van der Apostelen tijden af / ook tegen veel waarfchouwingen (ja tegen Christi en der Apostelen bevel Matth. 15. v. 3. 6. 9. 13. en Col. 2. v. 16. 17. 20. 21. 22. 23.) onderhouden; zo is 'er dan geen Godlyke instelling van 's Heeren Dag van doen geweest / om die te doen onderhouden / ziet ons antwoorzd in het Dispuut pag. 580. Het vierde neemt hy van Vast en Dank-dagen, die de Overheid bepaalt, de tijdt van 't Avondmaal te houden, de uur van 't prediken, dat by de Kerk bepaalt wordt, alle alleen poiten van order; geen Christen zal die tegenspreken, pag. 154. Doch Vlak moet gedencken / dat hy zegt pag. 170. Vastendagen en Dankdagen werden na voorval van de Godlyke voorzienigheid gestelt, en de algemeene gronden daar van zijn in Godts woordt; zo dat daar over een Godlyke verbintenis komt uit Godts bevel / gelijk Joel. 1. v. 14; en wat belangt zaaken van order / die niet konden bepaalt worden / van wegen dat de gelegentheden veel veranderen / en daarom aan de Opzienders der kerke gelaaften zijn / die men in dezen wegens Godts gebodt moet gehoorzaamen; het is daar wat anders mede / als met een zaak van groot gewicht in de Religie / die konde en moeste bepaalt worden; Hier toe dienen Hoornbeeks woorden in zijn Nader Beweering, pag. 119. 120. Alhoewel wy dat wel weeten, dat verscheyde dingen alleen door ordre en gebodt der menschen, van Kerk of Politie, konnen worden onderhouden, die niet hebben eenig gebodt Godts; zo en kan doch van de onderhouding des Rustdags het zelve niet worden gezeyd, als zoude hier anders niet zijn dan een stil gebruyk, en

zo Kerkelijke als Polityke ordonnanty, de zaak voorts niet goet, noch noodzaaklijk uit Godts gebod, dewijl in dezen niet alleen 't vijfde gebod, als zy spreken, maar ook het vierde in zijn substantie en moraliteyt moet onderhouden worden; welke moraliteyt is, te hebben een zekere en gezette dag, den Godsdienst toe geeigent, en daar toe nodige en bequaame rust. Zo dat wy in 't onderhouden des Rustdags in ons gemoedt moeten zien, wel voornaamlijk op het vierde, en niet alleen op 't vijfde gebod: waarom ook deze zaak van 't onderhouden van den Rustdag, by alle Kerkelijke en Theologifche Schriften, gebracht wordt tot het vierde gebod, niet tot een ander: Waar uit noodzaaklijk volgt, dat het is een ding te onderhouden uit kracht van dat gebod, en welk hier van daen, van Godt naamlijk, en niet van menschen, noch van menschelijk gebruyk of ordonnantie, ontfangt zijn kracht en waerdye: want is het een zaak, niet goet in zijn zelve, en niet uit Godts gebod, maar alleen door menschelijke institutie, zo is 't dan in de handt van menschen, dien dag anders te stellen, en gestelt te veranderen.

§. 111. En nu meent Vlak genoeg bewezen te hebben, dat men eens is in de Praktijk, tot onderhouding van den Dag des Heeren, wat aengaet een godlijke verbintenis, ook voortvloeyende uit kracht en Analogy van 't vierde gebod; en zo blijkt, meint hy / dat men zeer liefdeloos te werk gaat, als men de gemeente zoekt in te boezemen, dat de godlijke verbintenis wordt bestreden, en dat de Sabbathbetrijding te tellen is onder Neerlants landt-verwoestende zonden, de godvruchtigheid van uitstekende mannen verdacht makende; anders, zegt hy / sprak Voetius *part. 3. pag. 1242* (pag 154-155.) *Derre is het 'er van daan / dat men hier eens zoude zyn: want hy loochent vlak uit / dat 't vierde gebod een zevende dag aan ons gebiedt na zes werkdagen / en dat 's Heeren Dag van godlijke instelling is; en Heidanus zegt / men ziet, op wat slechte gronden men de godlijke Authoriteyt van des Zondags onderhouding timmert, en met wat voozen en lossen knoop men die vast gaet binden, en aenhangig maken aen 't vierde gebod. Considerat. 1. Deel. pag. 63. en wederom pag. 121, 122.* 't zy dat deze dag door een gebruyk der Apostelen ('t welk nogtans zo klaar niet en blijkt) 't zy door aanneming van de Kerk is ingevoerd, en aangenomen, dat en kan hem geen godlijk regt of autorizatie geven, om te wezen een godlijken dag, aan welkers onderhouding de Conscientien verbonden zijn, als aan een gebodt Godts; zo en kunnen wy ook niet zien, dat de Christenen uit kracht des vierden gebodts tot onderhouding van dezen dag zouden verbonden zijn, al 't verschil valt, of men des Heeren Dag moet houden uit kracht van godlijk recht en autoriteyt, en Conscienty halven, of alleen om ordre en stichting wil . . . 't staat noch onder ons open, of men dien dag houden moet uit kracht van 't vierde gebod, en door een godlijk recht en autoriteyt, en dien volgens van Conscientie weegen; Hoe erkennen wy den eenpaarig een godlijke verbintenis tot de onderhouding van 's Heeren Dag / ook uit kracht van 't vierde gebod? in tegendeel alle godlijke verbintenis wordt weg genomen van onze partjen. En zo blijkt dan / of het liefdeloos is te werk gegaan, en of het een laster is / gelijk Vlak het uitzukt pag. 136, als wy zeggen / dat de godlijke verbintenis van 't vierde gebod / en van 's Heeren Dag wordt bestreden; zegt Heidanus daar even niet / dat men niet van Conscienty wegen des Heeren Dag moet houden, noch door een godlijk recht; en dat men de onderhouding van 's Heeren Dag maar met een lossen en voozen knoop gaat vast binden, en aenhangig maken aen 't vierde gebod? zegt Vlak niet met de andere / dat 't vierde gebodt alleen rust / en dat op den Saterdag geboodt / en niet een zevende dag / die ook de Christenen verbindt? is dit geen godlijke verbintenis bestrijden /

en zo de weg baanen tot Sabbath-schendingen? want gelijk Lodensteyn zeyde / nauwlijks wordt van deze leer in een plaats gerept, of de ontheyliging breekt oogenschijnlijk door (hoe men de profanatie ook bepaale) als of men 't water opening gaf, *zedig onderzoek pag. 351*; En meint Vlak, dat daar gewis / na de erkentenis van alle / de Sabbath-schendingen zijn landverwoestende zonden / de Sabbath bestendingen minder zonden zijn / byzonder na dat het licht zo groot geworden is in dezen? nochtans gelooven wy / dat Godvruchtige mannen de ontstichting niet booz hebben / en dat haar zonde uit ontweetenheid in dezen haar zal vergeven worden / en wy houden de zulkie niet suspect; en accordeeren aldus wel niet Voetius, hoewel wy niet hem van andere anders oordeelen / naamlijk / die de Christelijke vryheid voorwendende, de Vleeschelijke ongebondenheit en ruyme Conscientien schijnen te dienen, en van Sabbath-schendingen zijn gekomen tot anti-Sabbatarische gedachten en schrijven; *Dispp. Select. part. 3. pag. 1242.* Doch dit zacht Ylak voorby; niet zoekende in Voetii schriften / dan deksels.

§. 112. Cyndeljk zegt Vlak, 't blijkt hoe wylt dat men af is van het drijven der Sociniaanen en Wederdoopers, die in 't vierde gebodt geen Christus, geen schaduw, geen eeuwige rust erkennen pag. 155. Hoe derst men zo tegen 't licht / en tegen zijn beter weten spreken! De Racoufche Catechismus zegt / Christus heeft geenfins ingestelt, dat wy den dag, dien wy des Heeren Dag noemen, in de plaats van den Sabbath zouden houden. Smalcus zegt / dit gebodt is Ceremonieel; 300 spreekt ook Volkelius; welke laatste ook dit uitdrukkelijk zegt / daar zijn 'er die meinen (let hier spreekt hy tegen onze Lierks gevoelen) dat Godt den 's Heeren Dag, dat is den Zondag, in de plaats des Sabbaths heeft ingestelt, welk voor een doolijg is te achten, dewyl men nergens eenig gebodt daar van en vindt. Hoewel men by zekere giflingen kan afneemen, dat de Dag des Heeren al van der Apostelen tijden af in de Christelijke Kerke geveert is geweest: Want behalven dat wy lezen, dat de gelovigen haar samen-komsten gehouden hebben, op den eersten dag na den Sabbath, welken Johannes zo 't schijnt des Heeren Dag noemt, zo kan men geen tijd noemen na de Apostelen, daer in de Kerk dien Dag heeft begonnen te hooren, die oude gewoonte al in zwang zijt de ten tijde der Apostelen, schijnt geenfins te moeten veracht worden, niet datse door haar zelve van wegen Religie verbindt, maer om dat men in zulke zaken den aanstoot des naasten moer mijden, en iets aan de gewoonte, zijnde in haer zelve niet quaadt, maer eenighfins nuttig, toegeven; *Henric. Altingius zegt; Explic. Catech. pag. 369.* dat de Sociniaanen leeren, dat Christus niet en heeft geconstitueert dat wy den dag, des Heerengedenkt, in de plaats van den Sabbath zouden waarneemen, maer dat haer onderhouding in de Christelijke vryheid legt. *Coccejus zegt.* Dat de Sociniaanen zeggen, dat den Sabbath aan de Jooden geboden Ceremonieel was, dat hebben zy gemejn met Paulus, en met alle Christenen. *Indag. Sabbathi pag. 127.* En durft Vlak noch verklaaren / dat zy wylt af zijn van de Sociaanen? laat hem lezen 't geen wy daar van zeggen / en uitrekenen in het Dispuyt pag. 347 &c. 568. en in de Historie pag. 158 &c. 343 &c. op dat hy erkenne / dat wy haar in dezen geen ongelijk doen.

§. 113. Vlaks vierde stelling is / dat 's Heeren Dag moet geheylicht worden met openbare en byzondere oefeningen pag. 156. Hier merk ik vijf dingen in 't geen hy hier over zegt. Eerst. hy rekent het een onnodig verschil, of de Godsdienstige oefeningen te brengen zijn tot het tweede of vierde gebodt pag. 157. 158. Doch wy oordeelen dat het nuttiglijk bepaalt werde / gelijk het in der waarheid is / datse tot tot het tweede gebodt behooren / onder andere ook / dewyl daar uit klaar blykt / dat

dat Moreele geboden ook wel kunnen af hangen van Godts byze welbehagen ; en dewyl men anders 't vierde gebodt niet wel bebat ; waar van ik gesproken heb in de Historie pag. 317. 318.

§. 114. Ten anderen Vlak wil / dat men een zekere bescheydenheid en vryheid moet toelaaten over de opentlijke oeffeningen van 's Heeren Dag . en dat men moet opzicht neemen op 't geen men kan , en vermacht . pag. 158. Dit willen wy wel ten goede dupden / en hebben ook zelfs diergelyk gezegt / in de Practijk des Sabbaths , pag. 13 ; mits dat men het niet te verre trekke : want wy weten / dat Heidanus , Capellus , en Burman , en andere / de losfigheid onvoorzichtig de voet gegeven hebben / mer de menscheit bypheid te geven / om maar op den Sabbath zo veel te doen / als haar aandacht en krachten toelaaten / die ordinaar maar kleyn zijn / gelyk wy getoont hebben in ons Dispuut pag. 639. &c. ook leert ons de ondervinding / hoe de luyden / die van dat nieuwe gevoelen worden / zeer gereedt zijn / om op 's Heeren Dag een deel van de publyke en pryvate Oeffeningen na te laaten / dewylze haar te lastig vallen / en zy zyn daar al by gerufft / en beschuldigen zich niet.

§. 115. Ten derden , Vlak zegt / dat de H. Oeffeningen geen meer heyligheid of aangenaamheid by Godt krygen , door dien zy op 's Heeren Dag geschieden , pag. 158. Dit moet gezondelyk verstaan worden : want dit houden wy vast / dat die Godts dienst doet op 's Heeren Dag / twee geboden te gelyk moet nakomen / een van Godts dienst te betrachten / 't welk alstndt tydt verpicht / een ander / van dien dag daar toe uit conscientie van Godts gebodt waar te neemen / welken God haben de andere zes daar toe verhooren en geboden heeft ; dit laatste erkent Vlak niet / ende daarom ziet hy geen meer aangenaamheid / in 's Woensdags Godt te dienen / dan op 's Heeren Dag.

§. 116. Ten vierden , Hy zegt / de Leeraars moeten ernstig en krachtig des Heeren Dag aanbeveelen , pag. 159. Doch dit kan Vlak niet wel doen / wanneer hy de boven genoemde ongegronde Stellingen voorschoudt in zyn jaarlyksche Catechismus-Predikation over deze stoffe / gelyk hy in 't eynd van zyn Voorreden zegt / dat hy doet : want zal men krachtig de heyliging aandringen / men moet dan 't fondament niet om verre stoeten / en de Conscientien van 't gebodt los maaken / gelyk hy / met Heidanus en andere / doet ; Te vergeefs (zegt Hoornbeek) roepen wy uit tegen de ontheyliging van den Sabbath , en wekken wy de menschen op tot een Godtsdienstige onderhouding , indien zy door geen Godlijk gebodt daar toe verbonden zyn ? of wy zouden ons belaccheijck maaken , en een reden voeren over dit subjeet , die niet wel saamenhangt , *Theol. Pract. part. 2. pag. 353.* Gy recommandeert somtijds (zegt Voetius tegen Burs.) de Godtsdienstige onderhouding of practijk van de Sabbath , maar door uwe verwarde en gemtricceerde bepalingen van de rust , van de gestrengheid , van de vryheit &c. stelt gy de losse menschen overvloedelyk exceptien en excusen ter handt brengt toch klare bevelen , en vaste redenen uit het Nieuwe Testament voort , op dat de menschen van de noodzaaklyke en conscientieuse (en niet een vrye) onderhouding van de Christelyke Sabbath in haar conscientie overtuygt worden , *Lacrymæ Crocod. pag. 36. 50.* De woorden van den Professor Leidekker zyn hier opmerkelyk in zyn *Zedige Verdediging* , pag. 366. 367. Wy gevoelen , dat men in onze schriften en predikation tot onderhouding van onzen Sabbath en Dag des Heeren , aandringen moet uit kracht van 't vierde gebodt , en Godlyke instellingen , welke alleen onze Conscientien tot gehoorzaamheid kunnen verbinden , en waar uit alleen vloeyt , dat de Dag des Heeren te ontheiligen , den mensch schuldig maakt aan de straffe Godts en zyn oordeel. Het is voorwaar een zwakke verbintenis , die my tot onderhouding
van

van dien dag, en solemneele Godtsdienst op den zelven te oeffenen, en by te woonen, zal verbinden, het believen van de Kerk, haar exempel, en gewoonte; het zal een zwakke reden weezen, in onze predikation tot onderhouding van des Heeren Dag aan te dringen, *Het heeft de Kerk also behaagt*; Wat kracht zal ik hebben, om een sehender van den Dag des Heeren, en verlaater van des Heeren Tempel en woordt, te bestraffen, zo ik hem alleen maar zeggen zal, dat hy die dag weigert waar te neemen tot den Godtsdienst, die de Kerk waar te neemen also goedt gevonden geeft?

§. 117. Ten vijfden, *Vlak loochent / dat de oude Christenen iets leden wegens 't houden van 's Heeren Dag, als of dien dag haar zo lief was, maar dat het was, om dat de Godtsdienstige Oeffeningen van dien dag haar zo waardt waren, pag. 160.* Het zelve zegt hy in zijn Na-reden pag. 54. *dus vreeft hy / dat den 's Heeren Dag / als van Godlyke autoriteyt / die eerste Chzistenen mocht op 't hert gelegen hebben; 't welk in der waarheid zo was: want over dies dags onderhouding gebzaagt zynde van haar richters / antwoorddeden zy / ik ben een Chzisten / ik kan het niet nalaaen; als te keunen gevende / dat de Chzistelykheid vereyschte de onderhouding van des Heeren Christi Dag; nochtans loochenen wy niet / datse ook leden om datse 't saamen vergaderden / om Godtsdienst te oeffenen; want tot beyde was haar genegeitheid / zo datse liever lijdten wilden / dan de vergaderingen tot Godtsdienst na te laaten / of immers den 's Heeren Dag tot de vergaderingen na-laten te gebzynken. Indien het nu waar was / 't geen Vlak boven meermaal stijf bebestigt heeft / dat de Chzistenen overal twee dagen vperden / den Saterdag en 's Heeren Dag / waarom wierden zy dan alleen van haar richters gebzaagt / over haar vperen van 's Heeren Dag? En waarom waren de eygene woorden van 't keizerlyk Placaat dusdanig / gelijk Baronius Ann. 303. num. 35. verhaalt / dat daar in geboden wordt / van de Schriftuur te verbranden, de Tempelen af te breeken, de saamenkomsten van de Christenen op des Heeren Dag gehouden, te verbieden? ziet hier van in mijn Historie pag. 26. en in 't Dispuut pag. 568.*

§. 118. Vlnks vijfde Stelling is / *Dat men tot oeffening van Godtsdienst op 's Heeren Dag van 't dagelijkswerk rusten moet, doch niet na de Joodse strengheid, pag. 160.* hier zeg ik wederom / *gelijk Voetius boven §. 60. laat ons zien / of gy Godts gebodt stelt van de rust / en spreekt dan over de gestrengheid der rust; 't is onnoodig, zegt Vlak, te disputeeren, of dat gebodt, Gy zult geen werk doen, ons noch raakt, zo dat wy uit den hoofde van 'r vierde gebodt, 't werk zouden laaten, pag. 162. zo spreekt hy / dewijl Coccejus en andert dat loochenen / en Vlak zelfs ook de rust van 't vierde gebodt heel Ceremonieel stelt / zelfs hier pag. 161. dus wechneemende 't gebodt Godts / 't welk alleen de ruste gebiedt / maakt men de Conscientien los; boozts stelt Vlak verkeerdelyk / als of hy een onderschepdt ruffchen ons en de Jooden stelde / dat de Chzistelycke vyzheid hier toelaat werken van liefde / tegenwoozdige noodwoendigheit / 't geen tot eerbaarheyt of tot eenige verquikking dient; want de zelve vyzheid hadden de Jooden; ziet het laatste Kapittel van ons Dispuut.*

§. 119. Boozts spreekt Vlak hier van duyzend scrupulen, en van een doolhof van zwarigheden, waar in hy meint, dat zommige zich verwarren, 't welk de Christenen niet en pakt, pag. 160. 163. Hy treedt al in de boetstappen van zijn Doorgangers; doch wy antwoozden / die scrupulen woorden meer gemobeert door de partpen / dan door de gene / die de rust-geboden erkennen. Hoornbeek antwoozdde aldus; Ik en weet ook niet hoe het komt, dat zo veele dutten, ende scrupulen aagaande den Sabbath gemaakt worden, niet by die gene dieze in oprechtheidt onderhouden, maar by andere, en die daar liever over kibbelen en spotten, dan na willen leven; also neemt de

de geest der devotie zodanige vragen van zelf weg, daer zich andere te vergeefs mede quellen; Ten anderen, waerom meer questien gemaakt ontrent de rust, als over de heyliging van die dag, en haer heylige exercitien? is het, om dat hier uit alle questien lichtelijk haar zelve decideeren, en beantwoorden, dewijl de rust is tot heyliging, en deze met een godlijke Majesteit niet en laat questioneeren, maer gebiedt te leven? Vorder, waerom tegen dit gebodt meer gemoveert als tegen andere, of heeft Godt de Heere zulken questieusen gebodt gegeven, vol haaken en oogen, gelijk men spreekt: want al wat hier tegen gecavilleert wordt, is tegen de ruste in het vierde geboden. Wat zwarigheidt is 'er ontrent de werken, dewelke de rust en heyliging van de rust beletten, nu meer te vinden, dan 'er te vooren is geweest? hebben 't dan de Synoden en Kerken qualijk gedecideert van slaafdienstige werken, uitgenomen der liefde, en der noodzaaklijkheid? Wat bekommernissen en bedenkingen vallen nu meer over de Leer, dan in voorige tijden? hoe zwaer valt het een Theologant te decideeren, of wy om onze goederen, naam en faam te conserveeren, als 't de noodt vordert, niet en zouden op den Zondag eenig werk mogen doen, een briefschrijven, reyze doen, &c. Of een Advocaat niet zoude mogen een request concipieeren voor een arme verdrukte Weduwe, op den Zondag, dat 's anderen daags vroeg moet in geleverd worden? of een Apotheker een medicament des Zondags bereyden; 't welk 's maandags vroeg moet genoomen worden? Vragen, die wel dienen aan een Theologische faculteyt, 'k gezwijge van die, gebracht en voor gestelt te worden. *Nader Beweering pag. 162, 163.*

§. 120. Zijn zesde stelling is dat een Christen verplicht is den gehelen dag des Heeren te vieren pag. 164 Vlak meint dat men hier in genoegzaam eens is; doch dat legt zorupin niet; dit weet ik / dat ons laatste Nationale Synode wilde Sess. 14. dat men zoude leeren den geheelen Sabbath te heyligen, 't welk, gelijk Hoornbeek het uit drukt / is hardt aan dringen op de onderhouding van den Rustdag, en zo hardt als iemand immers kan, en zulks uit eysch van 't vierde gebodt; want het is een Sabbathdag, welke moet geheyligt, en geheel geheyligt; en niet geprofaneert worden door andere werken, door alle slaafachtige of daaglijksche werken (gelijk het Synode het nitdrukt) dat is, die in zijn zelve en op andere dagen wel mogen, en moeten geschieden, maar alleen niet op den Sabbathdag, en dit noemt de Synode Sabbathschending. *Nader Beweering pag. 34, 35.* Maat ook weet ik / dat men niet alleen in Engeland maar ook in Holland veel gediscuteert heeft / tegen een heelen dag te moeten in Godsdienst zijn; daarom hebben wy niet alleen betwezen / dat het vierde gebodt een heelen natuurlijken dag eyscht; Disp. 1 Boek. Kap. 36. maar met veel argumenten hebben wy getoont / dat 's Heeren Dag geheelijk in Godsdienst moet door gebracht worden / met oplossing van de tegenwerpingen van Primerose, Heidanus, en andere / Disput 2 Boek Kap. 17. Hier had het Vlak beter gepast / te puzzen 't goede exempel van den ouden Brakel, in zijn huysgesin te leeren by tijds alles gereedt te maken / tegen dat de Sabbath komt / dan hem van ter zyde een streek te geven / en dat op het verhaal van Joffrouw Schurmans, die haar voorige geboelen ontrent den Sabbath verlatende / 't heele vierde gebodt als afgeschafft aanzach / en geen Sabbath dan die men alle dag moet houden / erkende; te meer daar de jonge Brakel zijn vzoome Vaders gezonde Praktijk / publyk verklaart en gerechtvaardigt had.

§. 121. Voorts zegt Vlak, dat men de profaniteyten zo moet tegen gaan, dat men aen d'andere zijde tot geen superstitionen vervalle, hoedanige in de Synode van Zuyd-Hollandt des Jaars 1626. Art. 30. worden aengetekent pag. 166. Ik heb hier

I

baben /

boven / §. 26. iets toe-gezeyd; *¶* Nu zal ik 'er iets by doen uit Hoornbeek; aldus spreekt hy in zijn *Nader Berweering* pag. 157. 158. Ook wist ik, dat in Engelandt gelijk als hier, aangaande de onderhouding van den Sabbath veel geloogen wierdt, en men veel dingen uytgestroyt gehadt, van die hardt drongen op de onderhouding des Rustdags in leer en leven. Waar uit ik neeme, dat men niet alle praatzens, ende Sabbatfische legenden voor-waare moet op neemen, voornaamlijk als die verhaalt worden by zulcke, als der Sabbath en hare onderhouders gezworene partyen zijn, ende een byzondere konst hebben, om met vroomen en vroomigheid aardig op haar wijze te spotten; ik had by *Twissus* geleesen in zijn boek van de Sabbath pag. 162. dat hy een Predikant in Oxford had hooren prediken, van zeker Man die in *Bambury* of daar ontrent zijn been hadde gebrooken, ende zijn Zoon weigerde te gaan om de lee-zetter, dewijl het Zondag was, en als die Predikatie met dat schoon verhaal in druk quam, ende de party hem voor de Richters overtuigde van ongelijk, zeyde alleen, dat hy gepredikt had, gelijk hem verhaalt was, belovende in den tweeden druk het te verbeteren, doch zegt *Twissus*, niet te weten, of die Predikatie oit is herdrukt geworden; Ondertusfchen gaan zulke praatzens voort in woorden, in schriften, zelfs 't welk het leelijkste is van allen, in gepassioneerde Predikationen. In gelijker voege verhaalt hy van Meester *Bolton*, dat hem is na gegeven, dat wanneer iemand op den Sabbathdag was gevallen in het water, hy niet en zoude begeert hebben, dat andere, die daar by waren, toeliepen, om dien te mogen helpen; dit wierdt aan *Twissus* verhaelt, van die het ook wel wilden weten, echter by hem niet gelooft: zo getuigt hy op dezelve plaats, dat hem gebeurt is, en iemand hem achter rugge had na gegeven, als of hy gezeydt hadde, dat David meer had gezondigt met dansen voor de Ark, als in het slapen by Bathseba, of in het dooden van Uria; hoedanige stukskens ik meer zoude kunnen optellen, hier en daar vroomen luyden en Predikanten met volle korven toegeworpen. En wat zal men luyden niet al na geven in onderling gepraet, wanneer men haar woorden niet en ontziet te verdraagen, ook in schriften, waer van men in kleyne boekjens groote en meenigvuldige preuven kan toonen. Ik en wil noch en behoefte ieder een te verschoonen, gelijk of niet altemet iemand zoude spreken, of iet doen in de materie van den Sabbath, dat niet wel en zoude wezen, *quod non pateretur vigidum examen*; maer ook kan ik getuigen, veele dingen gehoort te hebben, die vroomen en conscientieuse luyden van andere loffe, inzonderheit over de nauwer onderhouding van des Heeren Dag, wierden na gegeven, die ik ondervonden heb verdicht, en qualijk op genomen, ofte geduyd geweest te zijn. Hoe veele zijn 'er, die groote en grouwlijke dingen wisten van andere te klappen achter rugge, en in Synoden of vergaderingen, daer die luyden tegenwoordig waren, daer zy het tegen hadden, en haer te woorde daer over wilden stellen, niemant iet sprak, om dat 'er bewijs toe zoude gevordert zijn geweest? *¶* Nu spreekt Hoornbeek noch nader over de supersticien / waar over men klaagde in de Zuyd-Hollandts Synode tot Iselstein in 't jaar 1626. zeggende in zijn *Zondag Rustdag* pag. 129 &c. Want van de Sabbaths-legenden wat valt veel te zeggen? dewijl ik weet, en kan bewijzen, dat veele dingen hier gezeyt en geschreven worden, die in der daedt anders leggen. Doch wederom die hier exorbitieren, wil ik niet voor spreken: maer dat kan op de Wet of op ons niet geweten worden, dat men daerom zich hier tegen in postuur stelt. Immers kan men geen schriften voort brengen, in welke zulke dingen beweert worden. De Synode van *Iselstein* en zegt niet, dat zodanige dingen, als zy verhaalt, van iemand waren geleert, geschreven of gedefendeert; en ik bekenne, die particuliere opinien daar gemelt, noch nergens geleezen te hebben,

ben, maar by die gene, als men zoude achten hier allerscherpst te gaan, wel het tegen-
 deel; weet iemand dat hy 't aanwijze, wy zullen 't geern hooren: Van het Koorn op
 Zondag in te zaamelen, zijn verscheide gevoelens; maar niet, *dat men 't zelve liever*
op 't veldt most laten verrotten ende vergaan; Walaus, die het toelstaat, doet 'er ver-
 scheide bepalingen by, *ad pulsionem & praeventionem famis communis*, om de gemeen-
 en honger te verdrijven en voor te komen, en dat het oordeel over de noodzaaklijk-
 heid en gelegenheid van 't weer, niet gelaaten en worde aan 't goedtduncken van
 ieder Mensch, maar dat hier dient af-gewacht de publijcke Authoriteyt, gelijk
 in de Paltz geschiedt, en in Zwitserlandt. Van de andere wercken, als dat de
 onderhouding des Sabbaths niet en zoude toelaaten, *eenige verlusting en eerlijke ver-*
making, strekkende tot verquikking van den geest, ende lichaam der menschen, ook niet
strjdende tegen eenig gebodt Godts, en op andere tijden wel geoorloft, als mede, dat
 men op den Sabbath, geduurende vier-en-twintig uren, *niet een woordt zoude mogen*
spreeken, tot vordering van zyn daaglyks werk, of beroeping, ja ook niet met een gedachte daar
mede bezig zyn, heb ik nergens geleezen. Echter nochtans heeft de Synode welge-
 daan, zulke particuliere opinien te verwerpen. *Amesius* daar-en-boven zegt, *Geval*
van Conscient. 4. Boek, Kap. 30. §. 3. De gemeene pligten van eerlijkheid, waar door
 de ordinare en zedige vrolijkheid des levens, gekoestert wordt, en de oeffeningen der
 godzaligheid niet verhindert worden, zijn geoorloft en noodig in opzicht van haar
 eynde, en uit haar natuur vry: maar breede toebereydingen, om extraordinare Maal-
 tijden met veel arbeydt aan te richten, kunnen met de behoorlijke rust van dezen dag
 niet bestaan; Een kleine en korte bezigheid, waar door iemand ontrent tijdelijke zaa-
 ken by occasie verkeert, kan zo gericht, en met een godzalige meditatie getempert
 worden, datse de Godtsdiensts pligten niet en verhindere, maar eer helpe; en immers
 zodanigen bezigheid met zulken wijze, trekt het gemoedt niet van den Godtsdienst.
Voetius vraagt *Part. 3. Disp. de Sabbatho pag. 1267.* of ook zelfs de minste gedachte aan
 de zaaiken en bezigheden van deze wereldt ongeoorloft zy, en den Sabbath schende?
Antw. Neen; met *Teeling* in zijn *Noodwendig Vertoog, Voorreden*; en met *Amesius*
 in het *Merg 2. Boek, Kap. 15. §. 42. 43.* Dit heb ik zo breedt uit-geshaalt / om ten
 volken te vertoonen / dat de bekannemissen der Synoden onbillijk zijn gegaan / of
 noch gaan / over de supersticien / en al te groote precisiteyten / daar de Sabbath-be-
 strijders 't volk zo tegen waarschoutwen.

§. 122. Vlaks zevende stelling spreekt van de presentie en boozrechten van 's Hee-
 ren Dag boven de werkdagen; doch al noemt hy 'er zeven / pag. 169. 167. zo laat
 hy doch de booznaamste en eygenste uit / naamlyk / dat Godt zelfs dien ingestelt en
 geordincert heeft. Maar aangaande de Hooftijden of genaamde Feestdagen, onder
 ons noch overgebleven, oordeelt hy dat zonnige/die hy al te driftige yveraars noemt/
 diende aangepreezen den raadt van Ambrosius aan Augustinus, zeggende, als ik te Ro-
 men ben, valte ik op den Sabbath, hier niet doet ook gy also, pag. 170. Indien Vlak dit
 met Augustinus als een Hemels Orakel acht / 't zal my verwonderen: immers 't ac-
 cordeert met het woordt / Si fueris Romae, Romano vivito more. Si fueris alibi, vivito
 sicut ibi; dat is / voegt u na de tijdt / plaats en gezelschap / daar gy komt; hangt de
 huyk na de windt; doet gelijk andere / volgt de menigte. Indien Vlak meint capabel
 te zyn / om te toonen / dat iemand al te driftig gepvert heeft tegen de Feestdagen / hy ne-
 me de zaak dan eens op / daarze Ridderus gelaaten heeft / en hy beantwoorde mijn
 Weegschaal des Heyligdoms ontrent de Feestdagen, tegen Ridderus.

§. 123. Ik heb my verwondert / en mach niet nalaaten het hier eens aan te teke-
 nen / dat Vlak hier pag. 171, en pag. 66. 139. 142. 159. 165. en elders / zynen Lee-
 zer

zet aan-recommandeert het leezen van 't Boek van D. Bekker, zijnde een Catechesatie over de Heidelbergsehe Catechismus / genaamt / der volmaakte vaste spijs; daar hy wel wist / dat het zelve Boek dooz de advijsen van de Theologanten van de Academien van Franeker en Harderwijk, als mede van Gysbertus Voetius, en Andreas Essenius en andere / was geinnyprobeert / als niet dienstig vooz de Kerke en vooz der zelve jeugt / in veele punten / als onder andere / dat Bekker daar zegt / 6. Hoofstf. *Vra.* 43. pag. 57. Dat Godt met Adam voor den val geen Verbondt der werken zoude hebben opgericht. En *Vra.* 44. pag. 58. Dat Godt aan Adam geen eeuwige en Hemelsch leven beloofte had. 8. Hoofstf. *Vra.* 16. pag. 84. Dat Adam was strafbaar om onze zonden. *Vra.* 32. pag. 89. Dat 'er plaats genoch is in de wijde Wereldt, daar ons het tien duyzendste deel niet van bekennt is. 11. Hoofstf. pag. 135. Dat de Boom des Levens geen Sacrament was van de belofte van 't eeuwige leven. 26. Hoofstf. *Vra.* 15. pag. 436. Dat wy 't Ampt van Diaken konden missen. *Vra.* 40. pag. 446. Dat iemand zoude Predikant, Ouderling, en Diaken saamen mogen zijn. *Vra.* 41. Dat een Regent zoude Predikant mogen zijn. *Vra.* 58. pag. 453. Dat de regeering der Kerke door Bisschoppen de oudste en gebruyklijkste was na de tijden der Apostelen. 28. Hoofstf. *Vra.* 47. pag. 521. Dat Job en Paulus betovert zijn geweest. 29. Hoofstf. pag. 566. Dat de Zondag is een menschelijke instelling; tot bescherming van welke laatste stelling hy zegt in zijn Noodige Antwoort, pag. 110. 111. De vast-stelling van den Zondag is in zulken tijdt opgekomen, als de Kerke reedts met veelerley bygeloovigheid bevangen was; Dat men nu dus op den eersten dag der weeke staat, als of 't ware door Godts gebodt; 't is van den beginne also niet geweest; 't en ware Vlak zelfs mede aan de Nieuwigheden vast was / en zich in den lof van zulke Nieuws-dynvers vermaakte; hy en zoude niet aanprijzen zulke Boeken met nieuwigheden bezact.

§. 24. Zijn achste of laatste stelling is / dat alle onderscheydt der dagen wech is; hy boegt 'er hy / alle onderscheydt dat schaduwachtig was, en den Jooden eygen, pag. 172. doch hier uit mogen wy niet besluyten / dat Vlak eenig onderscheydt der dagen in 't Oude Testament erkende / dat niet schaduwachtig was; noch ook dat 'er nu een onderscheydt der dagen is onder 't Nieuwe Testament / naanlijck dooz een bepaaling en bevel Godts; want dat loochent Vlak pag. 172, maar wy hebben 't bzeedt bewezen in het Dispuut, 1. Boek, Kap. 8. Ook loochent Vlak, dat de onderhouding van de solemnele bepaalde tijdt des Godtsdiensts / mede een deel van Godtsdienst is / pag. 173; doch 't is dooz ons uitvoerlijck bewezen in 't Dispuut Kap. 11. 1. Boek, en zelfs toonde ik daar pag. 106. uit Burman en Coccejus, dat zy erkennen / byaldien die tijdt des Godtsdienst van God zelf geboden is / datse dan ook een deel van Godtsdienst is. zo dat blijkt / dat Vlak het heel eens is met Coccejus en Burman, in 't loochenen van alle onderscheydt der dagen.

§. 125. Mit al 't gezepde en betwezene maaken wy dit besluyt / dat Vlak (contra-rie zijn voorgeben en belofte) noch waarheid / noch bzeede / noch Chystelijck bzeheid / en nauwkeurige Godtsdienstige op een rechte wijze betracht heeft; want hy heeft al de zelve dwaalingen beschermt / die Heidanus, Coccejus en Burman, verdedigt hebben; hy heeft den Sabbath wechgenoomen / eerst uit het Paradijs / ten tweeden uit de Wet der Tien Geboden / ten derden uit het Nieuwe Testament; Maar wy (gelijck Hoornbeek zegt in zijn Nader-Beweering, pag. 172.) trachten den Sabbath zijn plaats te behouden, in 't Paradijs, de Wet, en het Euangelium, tegen diese daar willen uitstooten, en geen Sabbath erkennen in 't Paradijs, van 't begin des Wereldts, *Gen.* 2. v. 3. ingestelt, noch in de Wet des vierden gebodts meer te blijven, nochte in 't Nieuwe Testament des Dag des Heeren te zijn gefondeert.

§. 126. Wat

§. 126. Wat is dan de weg tot Vrede? Dat zal ik Vlak, en andere die deze weg niet en toonen te kennen / koztelijk en klaarlijk aanwijzen. Eerst doet twee dingen. 1. Begeef u zelven tot blytge en geestelijke onderhouding van den Christelijken Sabbath. 2. Zoekt de hepliging van den Sabbath in andere te voorderen / en de Sabbathschending ernstig tegen te staan / in uw standt-plaats / 't zy als Vader des Huisgezins / of als Opziender der Kerke. Ten anderen, wacht u van te zeggen / of te leeren / een van deze vier dingen. 1. Dat het vierde gebod enkel rust gebodt op dien laatsten dag der week / en geen Godsdienst. 2. Dat wy niet gebonden zyn tot rust op een zevende dag / uit kracht van 't vierde gebodt. 3. Dat het vierde gebodt heel schaduwachtig is / en na de letter afgeschast / en den Christenen niet verbindende: 4. Dat de onderhouding van 's Heeren Dag een enkele oude gewoonte / en een menschelijke instelling of ordonnantie is. Ten darden, dzukt dit de Christenen in / zo veele onder uw opzicht zyn. 1. Dat het vierde gebod ons Christenen zo raakt / dat wy uit kracht van 't zelve een dag wekelijks van ons gemeen werk moeten afzonderen / en Gode ten dienste toeweyen. 2. Dat wy door een godlyke Autoriteyt verbonden zyn / om 's Heeren Dag wekelijks te onderhouden. 3. Dat wy dien 's Heeren Dag geheel in Godsdienst als een Sabbath-dag of Rustdag moeten doorbrengen / rustende dan van alle slaafachtige of daaglyksche werken / uitgenomen die de liefde en tegenwoordige noodzaaklykheid vereyscht / mitsgaders van alle zodanige recreatien die den Godsdienst van dien dag verhinderen. Dit is de rechte weg tot vrede; doch vindt zich iemant bezwaart / niet kunnende alles met ons zeggen en leeren / zo hy nochtans niet contrary leert / en ondertussen den Dag des Heeren Conscientieuslyk houdt / en aen-dringt desselfs onderhouding / noch zal 'er geen twist zyn / en de Heere zal te zyn-ner tydt verder ontdekking geven / volgens 't woortd Pauli *Philipp. 3: v. 15, 16.* Indien gy iet andersins gevoelt, ook dat zal u Godt openbaren; doch daar wy toe gekomen zyn, laet ons daar in na den zelve regel wandelen; laet ons 't zelve gevoelen. Het was Voetii woortd tot Burs; wanneer men in de Praktijk zal over een komen, dan zal 'er over de Theorie zo grooten zwarigheid niet zyn; Godt zal zyn waarkeid aen de gene, die den dag ernstig heyligen, ook hier ontdekken. *Lacrymæ Crocod. pag. 37.*

§. 127. Doch indien iemant wil blijven twisten tegen ons over 't stuk des Sabbath's / tegen dien zullen wy dit zeggen. Wy beschermen deze twee dingen / en zullen se noit laten gaan / 1. Dat wy uit kracht van 't vierde gebod een zevende dag moeten heyligen en rusten. 2. Dat wy uit een godlyk recht / instelling / en Autoriteyt schuldig zyn / den eersten dag der week / 's Heeren Dag / als een Sabbath geheel te heyligen; indien wy dwaalen / 't is blykelyk / de dwaling is kleyn / en van geen gebaar / dewyl wy de Christenen nergens toe verbinden / als tot een Godsdienstige en Conscientieuzen onderhouding van den 's Heeren Dag / 't welk de partpen niet derben tegenspreken / maar ook op haar wyze dzingen: Maar zo wie contrary leert / naamlyk. 1. Dat wy uit kracht van 't vierde gebodt onder 't P. Test. niet gehouden zyn tot een dag van zeven / om dien te rusten en te heyligen. 2. Dat 's Heeren Dag niet door Godlyke Autoriteyt in gestelt is; indien het een dwaalend geboelen is (gelyk wy verzekert zyn / dat het is) zo is 't een groote / gebaarlyke en zeer schadelijke dwaling / als strekkende tot groote oneer van Godt de Wetgever / en tot voordering van de lossigheid des levens onder de behyders / hoe-wel wyzen 't oogmerk van die 't leert; En zo zal ik dan tot beslypt gebruyken die woortden van de Professor Hoornbeek, zeggende / in den twist der Disputen wordt

van d'eene party gedwaelt, het zy dan welke wy die ook stellen: want de waarheid, die een en eenvoudig is, kan aan beyde kanten niet gelijk staan; indien nu d'andere hier dwaalen, zo dwalen zy voorwaer gevaarlijker en veel zwaarder; voor zo veel zy en een groot gebodt verkreupelen, daar 'er geen grooter is, dan dit en het twede, en geen dat met meer argumenten bebolwerkt is, en oorzaak geven van 't zelve te verruymen en te overtreden, door de menschen af te trekken van heylige werken, en oeffeningen tot andere en slimmer betrachtungen; maar indien aan deze onze kant de dwaling sleet, zo wordt 'er ook wel gezondigt of gedwaelt, maar alleen in een bewijs, 't welk wy te vergeefs by brengen, uit het vierde gebodt, al of het tot ons gehoorde, doch niet even zo in de zaak van 't rusten of heyligen op dien dag, dewelke ieder Christen vlytig wil onderhouden, en datse onderhouden moeten worden, gelasten de ordinantien van alle Kerken, en de Polityke Wetten, die doorgaans ook het godlijk gebodt by brengen; dat is; gy gebruykt tot de zelvige zaak een menschelijk bewijs, wy ook een godlijk, *elk zy in zyn gemoedt ten vollen verzekert, die den dag waar neemt, die neemt hem waar den Heere. Theol. Pract. lib. 9. cap. 20. pag. 354.*

IV. AFDEELING.

D. VLAKS Nareden, en Aanmerkingen.

§. 128. Na dat wy aldus onze Aanmerkingen hebben gegeven over Vlaks Historie der Geschillen / en onze wederlegging van zyn stellingen van den Sabbath en Dag des Heeren / komen wy nu tot zyn Nareden, en Aanmerkingen, die hy over mijn boek heeft willen opstellen; en hoewel hy hier breedt is / zo zullen wy doch kort kunnen en moeten zyn. 1. Dewyl hier meermaal is een herhaal van 't zelve / dat wy boven al in zyn boek wederlegt hebben. 2. Dewyl hy hier een Dispuut inbringt / over 't gevoelen der Oud-Vaders ontrent den Sabbath / citeerende hier / wat Coccejus voer hem in 't breede uit de Oud-Vaders had opgesteld / waar over Hoornbeek hem geantwoordt heeft in 't korte / 't welk niet te pas komt / noch dient tot 't geen ik uit de Oudvaders toone. 3. Dewyl hy ook eenige aanmerkingen stelt over mijn Dispuut / zonder dat hy een enig verschil of argument voer-neemt te bestrijden / werpende slechts wat op 't papier / dat hem goet dunkt.

§. 129. Vlak begint zo scherp als hy kan / zeggende in zyn brief pag. 1 / deze dzy dingen. 1. Dat in mijn Dispuut is een volkomen verzameling van alle schijn-redenen, die de minste toets der waarheid niet kunnen uitstaan, en dat op zulken welzandt het gebouw van mijn Praktijk rust. 2. Dat ik alle Confessien, Synoden, Oud-Vaders, Leeraers, in 't byzonder eenige, die ongemeen wel verdient hebben, breng op een Schavot. 3. Dat ik de onnozele waarheid geweldig verkrachte, allermest in mijn Historie. Dewyl dit maar enkel lasteren en smaden is / en elke verstandig lezer dit voelen en tasten kan / en uit het vervolg bliken zal / dat hy 't geens bewijst / zo stel ik dit maar neder / om Vlaks geest te toonen; en wy zullen veel meer van zulken slach van spreken hier na hooren; Doch op dat niemand achterdenken heb / dat hy 't niet bewijzen kan / zo zegt hy al met eenen adem / dat indien hy in 't bewijste kort komt, na 't oordeel van een onzijdige Lezer, hy wel liden mach, dat zyn Schrift het lot van *Pocklington's* boek wedervaare, dat is / dat het door beuls handen verbandt woerde; dit weet ik / en 'k wensch dat hy 't overdenke / het zal door een ander byer verbandt worden / naamslyk waar van *Pau-lus*

ius spreekt 1. Cor. 3. v. 13. 14. 15 ; Dan zal hy schade lijden/ doch zelfs/ hoop ik/ zal hy behouden worden/ doch alzo als dooz vper.

§. 130. Hy meint/ 't is niet wel/ dat ik te kennen geef/ dat Bars en Gomarus 't dispuut hier te Lande hebben begonnen/ in 't jaar 1627. daar zulle geschillen al zijn geweest/ vooz de Disputen dezer eeuw/ dat derhalven Gomarus 't grootste ongelijck van de wereldt geschiedt/ pag. 5. Ik sprek van de gene/ die in Heerlandt eerst daar ober schizfelijk tegen haar Doeders zijn uitgekomen ; die twee zijn de eerste/ en Vlak noemt 'er geen andere/ en kan 'er geen andere noemen.

§. 131. Ik heb een Historie van den Sabbath geschreven/ niet om daar alles in te brengen/ wat oit van den Sabbath en 's Heeren Dag van de oude en latere Leeraars geschreven was ; want dan had mijn Boek zes maal grooter moeten zijn/ en meer ; maar om deze twee dingen/ historischer wijze uit de Schryvers goet te maaken / 1. Dat 's Heeren Dag van de algemeene Christenheid is erkent en onderhouden als een Rustdag/ op fundament van 't vierde gebodt/ en uit kracht van Godlyke instelling. 2. Dat die waarheid en practijk van 's Heeren-dags heyliging niet is tegen-gesprooken van eenig ketter/ en veel min van een rechtzinnige ; Nu deloijl de zaak van de verandering van den Saterdag tot den eerste dag der week/ by wat zwartigheid maakte/ zo hebben/ eer de Disputen in deze eeuw de waarheid tot aan de grondt aan den dag hebben gebracht/ verscheyde Leeraars/ Oudvaders/ en Reformateurs/ en die haar volgden/ dikwils de zaken niet net hoorgeest en opgelegt/ maar by wat voet gegeven aan de geire/ die den Sabbath in deze eeuw bestreden hebben/ en dat heb ik op twee plaatsen te kennen gegeven/ naamlijk pag. 177. al voor die tijdt, naamlijk voor 't begin van deze eeuw, hebben de Gereformeerde Leeraars zich hier en daar niet eenpaarig in alles verklaart, en zommige hebben zich ook niet net, en in alles gezondelijk ontrent den Sabbath en 's Heeren Dag uitgedrukt. En wederom pag. 341. Men moet bekennen, dat de oudere Theologanten, dewelke geschreven hebben, voor dat de questien over den Sabbath en Dag des Heeren waren voortgekomen, somtijds hier en daar onbedachtzaam, en onvoorzichtig gesprooken hebben, 't welk deze nieuwe Schryvers tot haar deksel en bescherming neemen ; zo dat blykelyk is vooz den Leezer/ dat ik niet moste steeds ophaaften de verkeerde en niet nette uitzykkingen van de Schryvers/ maar dat het oogmerk van mijn Historie volstaan is/ als met menigten Schryvers/ Concilien/ Synoden/ Leeraars toont/ dat 't gevoelen van de Godlyke verhtenis van 't vierde gebodt/ en van de Godlyke Auctoriteyt van 's Heeren Dag in 't gemeen is aangenomen/ en dat heb ik zo hreedt en overvloedig gedaen/ dat men eer ober de veelheid als ober de schaarsheid zal klagen. Zo dat den aanstoot van Vlak zonder reden is/ als hy wil/ dat ik alles/ wat de Oudvaders/ en wat de latere Leeraars gezegt hebben/ in mijn Historie zoude brengen. Hy noemt het een Historisch Dispuut, pag. 7. doch hoe verre het daar van verschilt/ kan elk zien/ die zijn oogen opent; ook blykt uit het gezeyde/ hoe ongerijmt het is/ dat Vlak alle de Stellingen/ die ik in het Dispuut hreedt bewijze/ en die hy ten deele by een vergadert/ pag. 8. &c. wil bewezen hebben dooz ieder Schryver/ en ieder getuigenis/ dat ik doozbringe ; laat hem toonen/ dat 'er onwaarheden zijn in het verhaal/ dat ik doe/ 't welk hy opgenoemen heeft te toonen.

§. 132. Te vergeefs neemt Vlak het qualijk/ dat ik ordinaar der Jooden Sabbath niet noem de Sabbath/ maar de Saterdag-Sabbath, of korter Saterdag ; want hier is geen bedrog in/ maar 't is om den Leezer niet klaarheid te dienen ; Ook is het ydel/ dat hy tegen my zegt/ dat Gomarus de eer niet toekomt/ van een antici-

patie

patie te stellen/Gen. 2. v. 3, dewijl ik hem zelfs getoont heb/ wie het vooz hem gestelt hebben/ in de Historie pag. 179. hoewel hy d'eerste in Nederlant was/ die dat gezocht heeft te beschermen. Wat de Jooden en Oudtvaders gevoelt hebben aangaande 't begin van den Sabbath/ heb ook in de Historie en in 't Dispuut getoont/ en boven §. 1. aangewezen; wil hy tegen Walæus, en Dr. Young, daar over dispuiteeren/ ik heb hem de plaatsen aangewezen/ Histor. pag. 5. noch vzaagt hy/ waar zal ik het binden? Ik had vier exceptien aldaar aangewezen/ tegen het zeggen van vier Oudtvaders/ 't welk schijnt te kenen te geven/ dat de Patriarchen geen Sabbath hadden/ doch hy slaats over/ en vzaat alleen.

§. 133. Als Vlak komt tot de getuigenissen van de Oudtvaders/ doet hy twee dingen/ 1. Hy bzingt ook andere woorden van die en andere Oudtvaders/ 2. Hy wil toonen/ dat de getuigenissen die ik hy-bzingen/ niet bewijzen/ dat de Sabbath van 't begin is/ datse niet Ceremonieel is/ dat 't vierde gebodt nu in zijn volle kracht is/ &c. maar 't is al te vergeefs: want ik verklaare dundelikh en uitzuklyk/ Hist. pag. 12. Dat ik historischer-wijze de bewijzen wil aantoonen, waar uit zal blijken, dat den eersten dag der weeke na Christi opstanding, is afgezonderd tot de oeffeningen van Godsdienst, en datse solemneelikh in de Christen Kerk van den beginne af, ettelijke eeuwen lang, is onderhouden geworden, openleggende de continueele practijk der Christenen. De Historische bewijzen stelle ik tien; waar van dat van de Oudtvaders het vierde is; zo dat blykelyk is/ dat Vlak te vergeefs wil/ dooz der zelver woorden betwezen hebben/ 't geen ik 'er niet vooz- heb mede te bewijzen/ en dat hy ook andere woorden/ en mede van andere Oudtvaders/ daar wil gestelt hebben; te meer dewijl hy zelfs toestemt/ dat de oudheit van 's Heeren Dag niet wordt in twijfel getrokken, pag. 12. en dat de zaak, die ik 'er mede bewijzen wil, is buyten dispuut is, en toegegeven wordt, pag. 49; waar toe dan zijn tegen sprak/ en tegen-schryven? dan om te toonen/ dat hy ook Oudtvaders konde citeren/ die hier en daar zo niet niet/ als ik wel wilde/ gesprooken hebben; Coccejus had dat vooz hem gedaan/ en nu laatst had Dr. Zwartte dat nit hem bzerdt gedaan.

§. 134. Over mijn citatie van de woorden van Ignatius, zegt hy/ dat ik dezelve verkeere, om dat ik de Grieksehe woorden metà to Sabbatitai, overfette/ ter zijde stellende den Sabbath/ of in plaats van den Sabbath (naamlyk der Jooden) en niet na het Sabbath-houden, pag. 19. maar ik zegge/ dat ikze wel heb vertaalt/ en dat den context van Ignatii woorden dat vereyscht; Ik weet wel/ dat zommige die overfetten/ na het Sabbath-houden; maar ik zal 'er hem andere vooztzingen/ dieze overzetten gelikh ik; onder andere deze navolgende zes Schryvers/ Chemnitius in Exam. Conc. Trident. de diebus Festis, pag. 257. Mr. Cawdrey ende Palmer, Sabbath. Rediviv. part. 4. chapt. 2. pag. 574. Franc. White Treatise of the Sabbath, pag. 74. Mr. Warren, The jewes Sabbath Antiquated, png. 216. 217. Mr. Brown Causa Dei Tom. 2. pag. 852. Hoornbeek Theol. Pract. lib. 9. cap. 20. pag. 338. de laatste vertaaltze aldus/ pro Sabbatizatione diem festum celebret, *heortazeto pas Philochristos ten kuriaken*, omnis Christianus Dominicum, dat is/ voor of in plaats van de Sabbath te houden, laat ieder Liefhebber van Christus 's Heeren Dag als een Feest houden. Alle deze maamen verston den immers haar Grieks wel; indien Vlak zegt/ zy waren alle vooz mijn gevoelen/ en daarom vertaalden zy zo; het contrary is waar/ want Fr. White was een van de grootste partypen van den Sabbath; en Chemnitius heeft geleest/ als 'er noch de questien over den Sabbath niet ontstaan waren. Dat nu de woorden zo moeten vertaalt worden/ en niet gelikh hy wil/ na het Sabbath houden; blykt klaare/ dewijl men anders most zeggen/ dat Ignatius de

de Kettery van de Ebioniten had / als wissende dat men eerst den Joodschen Sabbath zoude byeren / en dan den Christelijken 's Heeren Dag ; doch dat hy by was van die Kettery / blijkt / dewyl hy eben in die plaats zegt / dat men niet zal Sabbath houden op zijn Joods / maar dat men op dien dag zal werken / en niet rusten ; Vlak verklaart de woorden / na het Sabbath-houden , aldus ; na het geestelijk Sabbath-houden , om dat Ignatius een weinig daar na zegt / Laat een iegelijk van ons geestelijk deu Sabbath houden ; maar die overzetting kan niet goetd zyn ; want waarom zoude men meer geestelijk Sabbath-houden op den Joodschen Sabbath / dan op eenigen anderen dag / dewyl de geestelijke Sabbath alle dag moet gehouden worden / en byzonder op 's Heeren Dag / gelijk Vlak zelfs meermal / den 's Heeren Dag een byzonder deel van den geestelijken Sabbath noemt . En neemt noch / dat ik zijn vertaaling toefondt / zo blijft noch mijn bewijs / dat ik uit Ignatii woorden trek / te weten / dat men altooren eben na de dootd van Johannes den Apostel den 's Heeren Dag als een Feest-dag byerde / en geboodt te byeren / als de Koninginne der dagen , gelijk Ignatius spreekt .

§. 134. Als ik Melito citeere / en zegge / dat hy een Boek van 's Heeren Dag heeft geschreven , zo vzaagt Vlak , wat doet het ter zaak ? wat staat 'er in ? pag. 12. Gewis dit / 't welk de titel zelfs toont / dat des Heeren Dag al vzoeg van de Christenen is gehouden / en op wat wijze ; gelijk alle geleerden dat daar uit afneemen ; maar zegt Vlak , de onderhouding wordt niet ontkent , pag. 21. 't Is my genoch / dat hier uit blijkt / dat den Dag des Heeren al in die eerste eeuw zonderling was onderhouden / dewyl een Leeraar daar van een heel Boek schreef .

§. 135. Aangaande 't getuigenis van Dionysius , van my bygebracht / daar in meint Vlak , dat iets is bygedaan in de overzetting / naamlyk geheel tot den eynde toe ; doch indien hy de kracht van 't Griekse woord wel verstaan had / hy zoude zwypen ; want dit zijn de egypte Griekse woorden / by Eusebius lib. 4. cap. 22. *Ten semeron kuriaken bagian hemeran diegagomen* , dat is / Den huydigen 's Heeren heyligen Dag hebbeu wy geheel tot den eynde gehouden ; dat is de kracht van 't woord *diegagomen* , peregrinus , in onze Taal / doorgebracht , dat is geheel ten eynde toe . Woort als ik de woorden van Justinus Martyr , Clemens Alexandrinus , Tertullianus , Origenes , Cyprianus , Athanasius , Hilarius , Eusebius , Ambrosius , Ephrem , Gregorius Nyssenus , Basilius , Clemens Romanus , Hieronymus , Augustinus , Chrysothomus , en Sedulius citeere / die alle klaar spreken van het houden van 's Heeren Dag ; zo vzaagt hy steeds / Wat is hier tot mijn oogmerk ? niets : pag. 23. 24. 25. en pag. 34. zegt hy / Koelman is zo ongelukkig , dat hy niet een getuige tot zijn oogmerk aanhaalt . Mijn oogmerk is niet anders / dan dat ik bewijze / dat 's Heeren Dag van die oude Kerck Godsdienstiglyk gebuert is ; en dat staat zo klaar in die bygebrachten getuigenissen / dat elk die het leest (en ik beroep my op ieder Lezer) het kan zien / en zijn meester Hoornbeek , dieze meest alle ook daar toe byzengt in zijn 's Heeren-dags heyliging , zach het daar in ; en niet een Schryver heeft het noch oit geloochent ; maar dezen elendigen wil tegen 't licht en tegen zijn beter weten spreken ; hoe kan ik 't hinderen ? Dat hy ook zegt / dat 'er in die woorden wel wat is / dat hem dient / 't welk ik niet goetd keure ; dat is wat anders ; en 't raakt my niet ; Zo mede dat hy uit die Nuchteuren met zijn Coccejus noch andere woorden aanhaalt / die ik niet en hebbe / dat is waar ; maar die dienen niet tot loochening van 't geen ik bewijze / dat 's Heeren Dag zo heylig onderhouden is : zo schryft hy noch uit Coccejus de woorden van Irenæus , Macarius , Lactantius , &c. Ik laat het hem toe ; Laat hem een heel Boek schryven met woorden van Oudvaders ; maar wat komt dat hier te pas ?

te pag? Hy moft toonen / dat ik onwaarheden heb in mijn Historie / of dat ik valsche citatien doe; als hy dat niet doet / zo is 't al wiltzaag / woorden en anders niet; en ik behoef 'er niets toe te zeggen; want hy volbringt niet / 't geen hy den lezer toezegt met de hoogste verzekering.

§. 136. Aangaande de citatie uit Origenes, zegt hy / 't is 't botste misverstandt van de Wereldt, te meenen, dat Origenes door den Sabbath's Heeren Dag verstaat, en dat ik Origenes qualijk versta, en verdraaje pag. 29. Ik weet / dat den Lezer hier verbaast zal staan over Vlaks zeggen: want Origenes zegt uitdrukkelijk / gelijk ik aan toone in de Historie pag. 18. en Hoorbeek voor my ('s Heeren Dags hepliging pag. 302) verlatende de Joodsche onderhoudingen van den Sabbath, zo laat ons zien, hoedanig de onderhouding des Sabbaths voor den Christen moet zijn; op den Sabbathdag moet men niet doen, van al wat de Wereldt belangt, nadien gy dan aflaat van alle Wereltsche werken, en niets wereldts doet, maar in geestelijke werken beezig zijt, tot de gemeente komt, &c. Dat is de onderhouding van den Christelijken Sabbathdag; is daar niet klaar / dat onzen 's Heeren Dag een Christelijke Sabbath, en een Sabbath voor den Christen gemeent wordt? andersins onderschepdt hy wel den Sabbath en 's Heeren Dag; naamlijk in Exod. 16. zeggende / ik wil vergelijken onzen 's Heeren Dag met den Sabbath der Jooden; op onzen 's Heeren Dag regent de Heere altijd het Manna uit den Hemel, en dewyl hy zegt / dat men op den Christelijken Sabbath moet aflaten *ab omnibus secularibus operibus*, van alle wereltsche werken, zo toont hy wel / dat hy niet spreekt van een alle dags Sabbath / of van de Joodsche Saterdags Sabbath / op welken niemant rustede van 't werk des werelds dan de Kettersche Ebioniten;

§. 137. Over de woorden van den valschen Clemens, van my geciteert in de Historie pag. 21. zegt Vlak, dat ik zijn woorden vervalsche, om dat ik den Joodschen Sabbath vertaale Saterdag, als of de naam Sabbath niet eygen was aan dien dag pag. 39, is de Joodsche Sabbathdag den Saterdag niet? hoe vervalsch ik het dan? Noemt men niet den Saterdag in 't Latijn / dies Sabbathi? hoe schaamt hy zich dan niet zulks een vervalsching te noemen / en te stellen zulks onder *pias fraudes*? de reden / waarom ik Sabbathdag overzette Saterdag / in de plaatsen daar den Joodschen Sabbathdag gemeent wordt / heb ik boven §. 128 al genoemd / te weten om klaar te zijn / en misverstandt voor te komen / dewyl de Lezer / die geen Oud-Vaders leezen kan / het woort licht zoude mis batten: want wy hebben ook onzen Sabbath-dag; hy exempel / dezen Clemens zegt / de dienst knechten moften niet werken op des Heeren Dag noch op den Sabbath? hy verstaat het van den Joodschen Sabbath / en zo zet ik het over / Saterdag, 't welk nu klaar is; hoewel 't niet eenen te kennen geeft / dat dezen aan de Ketters van de Ebioniten vast was / gelijk ik boven toonde §. 72. Zo mede / wanneer het Synode van Laodicea zegt / de Christenen behooren niet op den Sabbath ledig te zijn, maar te werken, verstaande / gelijk uit de heele Canon te zien is / door den Sabbath / den Sabbath der Joden / daarom vertaal ik het op den Saterdag; anders zouden veel lezers denken / dat 't Synode gebodt te werken op onzen Sabbathdag. Vlak zegt / de naam Sabbath is eygen aen de Sabbath der Joden; maar dit is onwaar; want niet alleen noemt onze Catechismus / 't Synode van Dort, en veel Leeraars des Heeren Dag Sabbath, maar ook eenige Oud-Vaders; van Origenes heb ik het terstondt getoont §. 136 / en van Hilarius toon ik het in de Historie pag. 20, en Vlak derst het niet loochenen pag. 34. Het gene dan zonder eenige valsheid / en tot meer klaarheid dient / hoe derst Vlak dat vervalsching en bedrog ngemen? en spotten

ten dan noch eens met my in dezen / zeggende / een Exter kan het huppelen niet laten ; 't schijnt het spijt hem , dat altijd de Saterdag van de oude met de oude naam vereert wordt pag. 55. Tot noch toe is niet gebleken / dat hy eenige valsheid in de Historien of citatien aangetoont heeft ; hy berispt my / en rekt het louter bedriegerij , dat ik de woorden van Augustinus Epist. 118. cap. 2. tot bewijs van dat 's Heeren Dag boven den Saterdag solemneel gebruyt wierdt / uit den samenhang uitskippe / dat alleen op 's Heeren Dag gecommuniceet wiert , aen 's Heeren Lichaam en Bloedt , dewijl Augustinus in de voorige woorden te kennen geeft / dat elders een andere gewoonte was ; maar wat was het nodig / alle de gewoontens in alle plaatsen te verhalen / dewijl het zo gemeen was / op 's Heeren Dag alleen te communiceren / dat die dag genoemd wierdt de dag des broods , gelijk ik in die plaats met eenen te kennen geve ; ziet wat ik boven citeere uit Dr. Young §. 76. alwaar de woorden van Augustinus aldus moesten gebruikt zijn / Augustinus zegt Epist. 118. elders geniet men alleen op 's Heeren Dag 't Lichaem , en Bloedt des Heeren ; ik voeg 'er nu by / de woorden van *Gennadius Massiliensis de Eccles. dogmat. cap. 53.* Daaglijks het Avontmaal te communiceren prijze noch straffe ik ; nochtans ieder dag des Heeren te communiceren raade en vermaane ik , zo maar 't gemoed van zondens lust gezuuyert is. Het is een enkele waan en berisping-zucht in Vlak , dat hy zijn Meester Hoornbeek beschuldigt / als niet hebbende de woorden van Hieronymus wel verstaan / dien *Dominicam accepto Domini corpore indefinenter celebrare* , als hy die uitlegt / van 's Heeren Avontmaal geduurig uit te deelen op 's Heeren Dag (*'s Heeren Dag heyliging pag. 312*) daar de woorden niet anders kunnen noch mogen verstaan worden ; doch op dat hy meer van zijn onkennis in dezen overtuigt woorde / wyze ik hem na Dr. Youngs *Dies Dominica lib. 1. cap. 4. pag. 20, 21.*

§. 138. Komende tot mijn bewijs uit het verschil der Kerken over den Paaschdag / bindt hy dat eerst berispelijk / dat ik over die questie Eusebius of Socrates niet uit schrybe pag. 50 ; maar ik had zulks gedaan in mijn Tractaat van de Nodige Reformatie omtrent Feestdagen pag. 78. &c. / daar het byzonder te pas quam / en ik wyze Vlak daar na toe / Historie pag. 25 / maar hy had geen lust om het na te zien / maar wel om te berispen ; dan meent hy in zijn onwetendheid / een misflag te vinden in die woorden / waar in ik zeg / dat de Oosterfche Kerken dit Paasch-Feest gehouden wilden hebben op den veertienden der maandt na de wijze der Joden , maar niet op den volgenden dag des Heeren ; hier zoekt hy een knoop in een bieze ; meinnende dat dit te zeggen is / dat wanneer zelfs den veertienden der maandt quam op een 's Heeren Dag , zy evenwel dan 't Pascha niet wilden houden ; armelijk ; ik zeg / zy wilden / dat op den veertienden dag houden / en niet op de volgende 's Heeren Dag ; dat is op den 's Heeren Dag / die na de veertiende volgde ; doch indien zy 't wilden op den veertienden houden / en die quam op 's Heeren Dag / zo wilden zy dan Pascha voor die tijd op 's Heeren Dag houden ; Dan zegt hy / dat ik na Aërius gelijke , die geen Paasch-Feest wilde gehouden hebben / pag. 52 ; dit is maat sinneden / dewijl hy weet / dat hy onder de Ketter's gestelt wordt by Epiphanius *Heref. 75 ;* eben hierin. Doch Vlak mocht de Leeraars van Geneven / van Schotlande &c. ook daarom by Aërius vergelijken ; maar dat Aërius geen Ketter was / had hy in zijn Meesters Boek *Examen Bullæ de Festis pag. 218* kunnen leezen / ja dat hy daar over te pruzen was ; doch ik wyze hem nu ook na mijn boek tegen de Feestdagen , waar in ik van Aërius veel dingen aantekene uit Hoornbeek pag. 41, 42, 199, 20. Dan valt onzen gauwen berisper op Barter's woorden aan / zeggende / 't is razerney , die zo praten weten 'er niet van , en toonen , dat zy 't spoor-byster zijn ; hoe Pinx-

ter was altijd op 's Heeren Dag; 't is de ongerijmtheit zelf, dat Pinxter niet bepaalt is aan des Heeren Dag, pag. 52. doch Vlak is te vzoeg uit-gekomen/ om te verifpen; hy most eerst der Schypberg woorzen leeren verstaan: dit zijn Baxters woorzen; De strijdr was alleen, of Paasschen zoude volgen de tijdt van Pinxteren, dan of het zoude bepaalt worden aan des Heeren Dag; dit wilde hy zeggen / de strijdt was / of Paasschen ook 30 vast most staan op den veertienden dag / van Godt in zijn woorde bepaalt / gelijk Pinxteren zijn dag hieldt van den eersten der week / dan of het most van den veertienden afgenoomen / en tot des Heeren Dag bepaalt wozden? Baxter is geen beindeling in kerkelijke Oudheden; gelijk hy 'er in een groot Boek pzeube van gegeven heeft; indien Vlak het zach / hy zoude inkrimpen / denckende aan zijn woorzen tegen hem / 't is razerny, die zo praaten, weeten 'er niet af, zy thoonen datse het spoor bijster zijn; 't is de ongerijmtheit zelfs.

§. 139. Overgaande tot de Concilien, verstaat hy wederom mijn woorzen niet; dit waren de woorzen; Het Synode liet toe, dat Saterdags (hy wil leezen / op den Sabbath; 't 30 waut dezelve dag is gemeint) het Euangelium en andere deelen van de Schrift zouden gelezen worden, in de Vergaderingen die zy op dien dag daar na zouden hebben, Historie pag. 27. Hy vzaagt / wat is dat te zeggen? dit is 't te zeggen / datse in het toekomstige zouden de Euangelien en Schriften leezen in de Vergaderingen / die zy zouden houden op dien Saterdag; dan volgt 'er / want te vooren was dat niet in gebruyk (daar most bystaan over-al, want 't heeft anders geen zin / gelijk hy zelfs aanmerkt) gelijk ook niet te Alexandrien en te Romen; ik voeg 'er by / gelijk Socrates getuigt; hier misvat hy my wederom / meinende dat ik wil zeggen / dat Socrates iets anders getuigt / dan dat de Vergaderingen niet wierden tot Romen en Alexandrien gehouden op de Saterdag; daar ik alleen te dien eynde Socrates aanhaale; doch hy wil / dat ik 'er ook uit bewijzen wil / datse elders geen Vergaderingen op dien dag hielden / 't welk hy dan uit Socrates anders bewijst; Dit zijn al zijn eygen misvattingen; ook had ik te vooren pag. 11. uit Zozomenus getoont / datse tot Romen en Alexandrien geen Vergaderingen op den Saterdag hielden; en van Socrates verhaalt hy 't zelf pag. 56. de wyl nu in die twee groote Steden geen Vergaderingen gehouden wierden op Saterdag / zo hebben ongetwijffelt veele andere Kerken op den Saterdag geen Vergaderingen gehouden; want te vooren was 'er geen Wet ober gemaakt in eenig Synode / maar nu wierdt 'er in dit Concilii van Laodicea ren Wet of Canon van gemaakt; Socrates verhaalt / dat te Cappadocien, te Cæsareen, en in Cyprus de Schrift verklaart wierdt op Saterdag en 's Heeren Dag, histor. lib. 5. cap. 22. Dat nu Socrates cap. 21. zegt / dat alle de Kerken in de heele weerdte de verborgentheden celebreeerden op den Saterdag, aileen die van Alexandrien en Romen uitgenoomen / moet zo bzeedt niet geloofst wozden / want Sozomenus lib. 7. cap. 19. getuigt / dat eenige op den Saterdags-Sabbath en daags daar aan saamen komen; En Epiphanius zegt in Panario contra Hærefes lib. 3. Tom. 2. dat de Vergaderingen der Kerke gehouden zijn op Woensdag, Vrydag, en 's Heeren Dag, *Synaxes Ecclesie quartâ, profabbatho, & Dominico factas*; en Hieronymus zegt / dat de Chyristenen den Woensdag, de dag der voorbereyding, en 's Heeren Dag onderhouden, lib. 2. in Gal. 4. zo dat 'er veel verschepdenheidt is geweest. Nu Vlak zegt / 't is een abuys, dat het Synode toeliet, dan Vergaderingen te houden; liet zy het niet / daar zy het ozdonnerde te doen; maar zy had het niet moeten toelaten / om niet de Jooden niet te symbolizeeren / gelijk Voetius zegde / boven §. 73. noch zegt hy / 't is 't grootste abuys van de weerdte, dat ik zeg dat den 29. Kegel van 't Synode ziet op de Ebioniten, die beyde den Sabbath en des Heeren Dag in gelijke eere wilden hou-

houden, pag. 57. 't Synode zeyde Anathema tegen de gene die op den Joodfchen Sabbath niet werken; waren dat niet de Ebioniten, die beyde dagen gelijk stelden; als men dan op dien dag moet werken / zo moet menze niet vperen; alhoewel 'er Vergaderingen op dien dag gehouden wierden / als tot een voorberepding tot den 's Heeren Dag: zo dat Vlak de Kettery van de Ebioniten niet en kende / meinende dat het niet was het houden van den zelven / eben gelijk 's Heeren Dag; ziet ook zijn woor- den pag. 34. Doch ik heb deze zaak zo breedt en zo klaar opengelegt boven / §. 66. . . . 78, dat ik 'er nietmeer behoefte toe te doen. Nu moet ik mijn Leezer in verwonde- ring roepen / ober de verkeerde woor- den van Vlak, waar mede hy dese zijne schoone aanmerkingen beslypt / zeggende pag. 57. Ik geef u in bedencken Leezer, hoe grooten patientie men moet gebruyken, als men zulke dingen zal verdragen, en wat een liefde dat 'er noodig is, om dit noch in te schikken in de beste vouw, dat het in een vroom gemoedt zoude kunnen plaats hebben; voor my ik moet mijn zelven geweldt doen.

§. 140. Als ik het Concilie van Niceen en Carthago aanhaale / vzaagt hy / war doet het tot de zaak? dewyl hy 't niet zien kan / zal ik 't hem zeggen; dit blykt 'er uit / datse 's Heeren Dag als een heplige dag vperden / op welken zy alle tekenen van geloof en vzolikhede wilden getoont hebben; Als ik inbringe 't Concilie van Mafcon, daar de schending van 's Heeren Dag geoordeelt wordt de oorzaak van Godts plaagen / en het vperen van den zelven publyk en vprivaat geboden wordt; en 't Concilie van Parys, daar de onthepliging van 's Heeren Dag gezegt wordt te strijden tegen de Godtlijke Auctoriteyt / en 't Synode te Valledolit, daar Godts Wet gezegt wordt te beveelen / op 's Heeren Dag te rusten; zegt hy op 't eerste / alles is meer tegen als voor hem, en op 't laatste / dat 'er ook by staat van de Feestda- gen, en hy vzaagt / waarom ik dan tegen de Feestdagen ben? Dit is maar speelen en beuzelen in een ernstige zaak; Ik zie geen oprechticheit in zijn handel in dezen; de Leezer zie de woor- den van de Concilien; en hy zal zijn tegenspreken verfoeyen; Zo loopt hy ook de Wetten der Ketzers ober / willende wat tegenspreken / doch hy vindt niets. Aangaande de constitutie van Constantijn, die ik zeg door Leo Philofophus verbeterd te zijn; zegt hy / zy is eer verergert na Beza's oordeel, pag. 58. 117. zo wil hy den Leezer een quaaden indruk geven van het geboelen van Beza, als of hy zijn Niculwigheden torgedaan was; daar de zelve oordeelde / dat het vierde gebodt van den zevenden dag te heyligen, was van onbeweeglijke Moraliteyt, en voor altijd geboden, en dat 's Heeren Dags onderhouding was van Apostolische en waarlijk Godtlijke Overlevering, gelijk ik toone uit zijn aantekeningen ober Openb. 1. v. 10. Historie pag. 41. zo haalt hem Voetius *Lacryma Crocod.* pag. 18. 57. en Hoornbeek *Zondag Rustdag*, pag. 115. 116. voor ons geboelen aan. Dat nu de Ketzers Leo de Wet van Constantijn verbeterd heeft / is zo klaar / dat ik niet geloove / dat Vlak zelfs dat zal derben loochenen; Aar zijn Wet maar gelcezen woor- den in de Historie pag. 31. zo dat hy hier niet eenvoudig handelt.

§. 141. Als ik spreek van de toestemming der Ketzers / zegt hy / daar zijn altijd Jooden geweest, Antinomi, Manicheen, Sabbatharii, pag. 60. Ik spreek van Ketzers die Chyftenen waren / en beleden te zijn; en onder die is 'er niet een geweest / die de verbintenig tot de onderhouding van 's Heeren Dag tegen-gesprooken heeft; zo dat Vlak maar wat tegensprekt / om een schyn te geven; terwyl hy niet weet waar hy tegensprekt / noch wat hy bevestigt / 't welk niet en betaamt / 1. Tim. 1. v. 7; 30- danig is mede zijn berisping / dat ik niet en reppre, hoe deze zaaken in de Schoolen van 't Pausdom zijn gedisputeert, pag. 61. daar hy / zo hy de Kapittelen van de

Historie maar had na gezien / hy een heel Capittel daar van gebonden zoude hebben. ziet ook boven §. 6. 48.

§. 142. Van gaat hy wat tegen my disputeren / aengaende de zin van de Fransche Catechismus pag. 62, wat de onze daer op gezegt hebben tot verklaaring / byzonder Essenius en Lodenstein heb ik aangemerkt in de Historie pag. 42. 43. voldoet het Vlak niet; 't is niet te min klaar; 't geeft hier geen pas / dat te bedisputeren; zo wil hy ook wat spreken over Calvinus geboelen / 't welk ik breed uitgehaalt heb uit zijn Schriften / en de exceptien van Burman en andere opgelost; in de Historie pag. 51 &c, ziet ook boven §. 6; hy praater wat tegen / doch zegt niet nieuwig. Hoe de Zwitserse Confessie, als mede de Augsbursche door de onze verklaart worden / heb ik aangewezen Historie pag. 66, 82. Vlak zegt 'er wat tegen / gelijk Burman gedaan heeft; en dat viel hem licht / pag. 66. &c. ik laat hem in zijn geboelen; ziet wat ik boven §. 8. daar van gezegt heb. Het is ons een volle bevestiging in ons geboelen over de Fransche Catechismus, en beyde die Confessien, dat de Fransche, Zwitserse, Luthersche Theologanten, 't selve met ons in de gront zeggen / en ons geboelen in substantie beschermen; gelijk ik met haar woorden toone; nu zy hebben haar Catechismus en Confessie beter begrepen / dan Vlak. Dan wil hy ook breedte ageeren over onze Neerlandse Catechismus; Doch ik heb in de Historie de zin van onze Catechismus tegen Burman en Coccejus overbloedig beschermt pag. 110. &c. en boven heb ik 'er ook zo veel toe gezegt / §. 12. 100. 101. 102, dat het onnodig is / hier iets toe te doen. Eyndelyk brenge hy ook 't getuigenis van Heidanus en Coccejus in haar brief aan 't Synode tot Gouda, als toestemmende de Catechismus en de stellingen van Thyfus van den Sabbath pag. 74. Maar hoe onoprecht die verklaringen zijn / heb ik boven overbloedig getoont in de aantekeningen op haar brief §. 28. &c. ziet ook §. 103. Vlak zegt / ik geloof immers zo oprecht, als gy zegt, dat de Catechismus uw gevoelen bevestigt; ja oprecht pag. 74. hy most wat zeggen; doch op het bewijs komt het aan; ik toon het met de stukken.

§. 143. Obergaaende tot de geschillen in Engelandt en Nederlandt pag. 74. verhaalt hy enige mijner woorden / waar in ik zegge / dat men de verbintenis van 't vierde gebodt, en 't Godlyk recht van 's Heeren Dag onder de rechtzinnige altydt geloofd heeft / hoewel zommige Leeraars zich hier en daar niet net noch eenpaarig in allen verklaart hebben; en dat de wederzydsche Disputen eerst in onze eeuw zijn op gekomen; en daar op reept hy uit / dit is altemaal wereldkundig onwaarheid, Koelman weet wel beter; 't is niet te verdragen dat men zulke notoire onbeschaamde onwaarheden zien en hooren moet; al dien ophof is louter bedriegery der eenvoudige pag. 75-76. ik bewijze 't geen ik zegge / met de eygen woorden van die Leeraars; en hy slaatse over; hy zegt / over die twee punten, heeft men in Vrankrijk, Zwitserlandt, Duytsland en Neerlandt also vry. los, en ruym gesproken, en gevoelt als Heidanus, Coccejus en Burman pag. 75. ziet Hoornbeeks woorden boven §. 46. daar hy zegt / noit zo gedisputeert of geboelt te zijn / onder de rechtzinnige als Heidanus en Coccejus deden. Vlak meint misschien dat een verstandig Lezer door zulke woorden verzet zal worden / om niet te gelooven / 't geen hy van de Fransche / Zwitserse / Hoogduytsche en Neerlandse Theologanten / in haar eygen woorden / leest in mijn Historie; is 'er in vijftien hondert jaren na Christus enig zodanig wederzyds disput geballen tussen de rechtzinnige / over de godlyke verbintenis van 't vierde gebodt / en de godlyke instelling van 's Heeren Dag; ik wilde / dat hy het aan toonde; maar dat hy niet en konde / is gebleeken in onze aanmerkingen over zijn Historie.

§. 144. Aan-

§. 44. *T*angaande de Kerken van Engelandt en Schotlandt zegt hy / die hebben de Zwitfersche Confessie geaprobeert in 't jaar 1566. pag. 77. *D*at is waar / maar hoe zy den Artikel van den Dag des Heeren verstaan hebben; toonen zy in haar eigene Canones / Synoden / &c. waar in zy haar gevoelen conform het onze uitgedrukt hebben / gelijk ik toone in de Historie pag. 90. &c. 102 &c. *D*e Kerk van Schotlandt heeft expresselyk den artikel van de Feestdagen geaccepteert / als zy de Confessie appzobeerden; een bewijs / dat ze oordeelden den artikel van des Heeren Dag te kunnen gezondelyk uitgelegt worden; immers tot op dezen Dag heeft geen Schots Heeraar oit anders van die twe punten / gevoelt en geschreven dan wy; 't welk een Schotsman / Mr. Brown van haar getuigt / ziet 't Dispuut pag. 441. *D*aar op vervolgt Vlak aldus. *W*at het gevoelen der publyke Kerk was, kunnen ons de Separatisten leeren, die dit een stuk van hun afscheyding rekenden; waarom zy hun ook van onze Kerk gescheyden hielden; van haar tien redenen is de tweede t'ontheyligen van des Heeren Dag: zeker, Brown, waar af zy Brownisten heeten, quam al in den jaare 1580 tot Middelburg, Ajnsworth tot Amsterdam, Robinfon tot Leiden pag. 77. *D*at Vlak hier een volkomene onwaarheidt verhaalt / die hy in zyn Historie der geschillen ook stoutelyk heeft geinttet pag. 22; heb ik klaar boven §. 18. getoont; naamlyk / dat is enkel verzonnen / en zo valsch als iets / dat de Brownisten van de Engelsche of Schotsche Kerk verschilden in de Leere van den Sabbath; zelfs Vlaks eppen woorden konden anders leeren: want hy verhaalt dat de tweede reden van haar scheyding was 't ontheyligen van des Heeren Dag; dit zach dan op de zonde in de Engelsche Kerk / niet op haar Leere; also onwaar is het / datse om de Leere van den Sabbath en 's Heeren Dag zich van onze Kerk gescheyden hielden; 't welk Vlak zo recht uit zegt: *W*och ik zal hem overtuigen / en verder de mond stoppen met de woorden van zyn Meester Voetius, dewelke aldus tegen Burs schreef. *Lacryma Crocodili absterse* pag. 47. 48. *V*erklaar, wat Brownistery zy, en waar in zy eygentlyk van onze aangenomene rechtzinnige leer onderscheyden wordt, ja daar tegen aan staat; gy kunt uit de Confessie der Brownisten leeren, dat de Dryeenigheid, de Middelaar Christus, Gods genade tegen de Pelagiaanen, en Remonstranten, en andere hoofdstukken van de Reformatie, tegen de Papisten, hardt van haar verdedigt worden, zo en is danniet alles, dat de Brownisten leeren, Brownistisch, dat is, sectaris. *M*aar gy zult zeggen, de Leere van de Moraliteyt van de Christelyke Sabbath maakt ten grooten, immers in eenigen deele de Brownistery, die van de rechtzinnige veroordeelt is. *L*aat dit beezen worden, en laat dan de Sabbatarissen zyn Brownisten in de hoogste trap. *N*oit hebben onze Kerken, dat ik weet, de Brownisten in dezen deele veroordeelt; ja de Leidsche Brownisten heeft men op zekere conditien (waar onder niets is van den Sabbath) getracht met de Leydsche Kerk tot een Lichaam te brengen. *T*ot Rotterdam hebben eenige Brownisten ten tijde van de Scheuring zich tot de rechtzinnige afgezonderde Kerk gevoegt; en de Kerk heeft haar niet verworpen, als zy onze gemeenschap zochten. *D*e Engelsche Kerken, van welke zy zijn afgegaan, hebben haar noit uit dezen hoofde Proces of questie gemaakt; ziet *Joseph-Hal* en andere tegen de Brownisten. *O*ok zelfs de Brownisten maken, in haar generale Apologie, en in haar eerste belijdenis (die gedediceert is aen de Academien van *Leyden*, *Geneven*, en *Sint Andries* (in Schotland) geen questie over dit stuk tegen de Engelsche Kerk. *I*n summa, geen Synode, geen Gereformeerde Schrijver in of buyten Nederland, heeft het gevoelen van de Sabbath onder de dwalingen van de Brownisten gestelt. *L*aat onzen *Aristarchus* (yinnigen berisfer) de allereerste Schrijver zyn, dien men dien vondt

Vondt dank weete. Ik voeg 'er nu mijnen Berispeer als de tweede by / die zulks zonder eenige grondt durft zeggen / meer dan eenmaal.

§. 145. Daar na zegt Vlak, het gevoelen van Udeman was t'eenemaal het Browniste, hier te Lande onbekent; van de zelve gedachten was Teeling, die zelfs daar af roemt, en God dankt, dat hem die tot *Bambury* geleydt had enz. nu de *Post-Acta* zeggen duydelijk, dat het quaadt in Zeelandt was begonnen, pag. 77. 78. Ik heb boven §. 20. vertoont / hoe Vlak de waarheid te buiten gaat / als hy aangaande Teeling dooft te kennen geven / dat die in Engelandt van de *Bzotwnisten* andere gronden van den Sabbath geleert had / dan in Hollandt of Zeelandt aangenoomen waren; zo heb ik mede getoont / dat het onwaar is / dat Udeman zijn gevoelen en redenen ter bescherming van 't zelve van de *Bzotwnisten* geleert had / ziet boven §. 21. Nu wat een lossen beslupt maakt Vlak, de *Post-Acta* zeggen, dat het quaad in Zeelandt was begonnen; Ergo, Udeman en Teeling hebben daar een nieuw gevoelen gebracht; waarom haalt hy het quaadt niet van de nijdtige partyn van Udeman en Teeling? nademaal 't Synode van Zeelandt in 't jaar 1620. zich toonde eens te zijn met Teeling? Neen / Vlak doet zijn best / om den Lezer een indruk te geven / dat door die twee mannen dat gevoelen van de *Bzotwnisten* geleert / en in Zeelandt gebracht was. Tot opklaaring van de waarheid in dezen / zal ik hier Voetii woorden bybrengen / die hy schreef in een Doogreden booz 't Boek van Mr. Will. Teeling, (de verklaring over Rom. 7.) in 't jaar 1631, twee jaaren na Teelings doodt / terwyl Udeman noch leefde; En ik verhaalze te meer / dewyl Vlak de zelve niet ter goedertrouwe verhaalt / gelijk ik hem boven meermaal diergelyk getoont heb: Boven al (zegt Voetius) heeft men 't licht van de Practijk (van dezen eerwaarden Man aange-steeken) willen verduisteren, met voorwenden van zijn nieuwe opinien van den Sabbath of Christelijke Rustdag. Over den Rustdag kan gedisputeert worden, of de heyliging, of de dag zelfs en zijn oorsprong. Aangaande de practijk, daar van hebt gy opening in zijn Boek, genaamt *Rustdag*, 't welk geaprobeert is van de Eerw. Faculteit tot *Leiden*, en de Gedeputeerden des Classis van *Walcheren*, als ook van den Hooggeleerden *Franciscus Gomarus*, met eeren brief aan *Willem Teeling* daar over geschreven, dewelke te zijner tijdt by de Erfgenamen kunnen te voorschijn gebracht worden. Aangaande het gevoelen van den oorsprong en instelling des Rustdags, zo in den Ouden als Nieuwen Testament, dat heeft hy doorgaans in zijn schriften genoch verklaart; 't welk, gelijk het van de meening eeniger onzer Leeraars verschilt, alzo ook wederom met de meening van (veelc, dit woozdt heeft Vlak uitgelaaten) andere, die de geringste niet en zijn, wel over-een komt, zo dat (dit alles laat Vlak weder uit) hy hier op zijn eygen handt niet bezonders of eygens gevonden, of gedisputeert en heeft, veel min dat zijn gevoelen, of van de Gereformeerde Kerken in 't gemeen, of van onze Kerken hier te Lande veroordeelt zoude zijn: Zo iemant hier van goetd bericht wil hebben, die en laate het op geruchten en praateryen niet staan, maar leeze zelfs de *Post-Acta Synodi Nationalis Dordracenae*, 1619. de Voorstellingen en Disputatien van de E. E. Professoren tot *Leiden*, te weeten *D. Thyssi*, en *D. Riveti de Sabbatho*, en de Tractaaten *D. Gomari*, en *D. Valai de Sabbatho*. En of het al waar, dat hy door de extreme exorbitante profanationen, als aan d'andere zyde gedreven, een woordt te hoog gesproken had, en alzo de streng wat te hardt getrokken, of eenige consideratien bygebracht, die juyft zo vast en gepast niet en gaan op alle *casus*, (na een ieders oordeel) zo en most men daarom al den arbeydt van den vroomen Man, in het voorstellen en dryven van de Practijk der Godzaligheidt, niet veroordeelen en verachten. En een weynig daar na; dit gepretendeerde gevoelen Teelingii, dat hy met *Beza*, *Junio*, *Piscatore*, *Deodato*, *Perkinso* &c. ende meer andere treflijke Theologanten gemein heeft.

§. 146. Het=

§. 146. Verder merkt Vlak aan / dat het overzetten van de Engelsche Boeken van Perkins, Dod. en Cleaver, Whately, Bayly, Sprint, geweldig holpen om 't gevoelen voort te zetten, 't welk Udeinan en Teeling hadden, daar men hier te Lande te voren in possessie was van 't gevoelen van Catechismus, &c. pag. 78. maar twee dingen most hy hier op merken / 1. Dat die Engelse Leeraars / welker Boeken getranslateert zijn / niet waren Bzowonisten / maar in daadlyken dienst in de Kerk van Engelandt / d'eene ook een Professoz / d'ander een Bisschop; zo dat hy wel ziet / dat hy bedrogen is / en andere bedrogen heeft / merste kennen te geven / dat dit geboelen Bzowonistisch was. 2. Dat de Vertaalers van die werken / waren Leeraars in Nederlandt / niet in Zeelandt / maar in de andere Provincien / Meusevoet, Lamotius, Schuttenius en andere / en dat de Leeraars en Gemeente van Nederlandt de zelve Tractaten met groote genegenheid hebben aangenoomen; ik zie / dat Vlak uit Perkins eenige dingen aantekent / die hy in den Sabbath Ceremonieel oordeelde; dit altemaal (zegt hy) heeft Koelman vergeeten, maak staat dan op al zijn citatien, pag. 80. Al wat ik uit Perkins heb aangetekent / is na waarheid / ziet de historie, pag. 101. en daar drukt hy uit / hoe hy met ons de verbintenis van het vierde gebodt / en de Godlyke instelling van 's Heeren Dag erkent / en dat is genoch; want het andere stoot dit niet om-verre.

§. 147. Ook zie ik / dat Vlak zich stoot / dat de Synodale Vergadering van Westminster de leere van den Sabbath ook in haar Belijdenis heeft in-gevoegt, en tot een Geloofs-Artikel heeft gemaakt, dat in geen oude Synoden noch Confessien der Gereformeerden is geschiedt; en noch, zegt hy / wil D. Koelman niet weeten, dat dit nieuwigheden zijn uit Engeland overgekomen; ook zegt hy / dat ik de Engelse de roem wil beneemen, die zy zich aanmatigen; en daar toe brenge hy eenige woorden van Thomas Shephard, die achter den tytel van mijn Historie staan / (pag. 76. 81. 79.) Maar heeft Vlak niet gezien / dat ook de Artikelen van 't Synode van Dort van de Prædestinatie &c. tegen de Remonstranten / op zulken wijze gestelt zijn als Geloofs-Artikelen; daar noit eenige Confessie of Synode diergelyk gedaan heeft? is het nochtans niet pynselyk? En moet hy 'er God niet voor dancken? heeft hy ook vergeeten / dat de Zwitserse en Augsburgse Confessie van den Artikel van 's Heeren Dags autoriteyt en onderhouding spreken? Ja hy denkt 'er wel aan; want hy zegt / dat de Engelsche zo doende tegen haar eygen oude Confessie en Approbatie der Zwitserse aangaan, pag. 81. maar hy heeft noch niet wel vernoomen / hoedanig 't gevoelen van de Engelsche en Schotsche Kerk was / en hoedanig zy de Zwitserse Confessie hebben kunnen aannemen. Wat aangaat de woorden van Shephard, die geven niet te kennen / dat de Engelse een nieu gevoelen hadden / (gelijk Vlak te kennen geeft) maar datse 'trechte geboelen van de verbintenis van 't vierde gebodt / en van de instelling en onderhouding van 's Heeren dag / grondiger hebben uitgehaalt / en krachtiger bewezen; En op dat Vlak zich niet langer hier aan stoot / zal ik hem niet alleen wijzen na de woorden van Coccejus, die by verder gaan / aangehaalt in de historie pag. 341. maar ik zal hem de woorden van zijn oude meester Voetius doen hooren / uit het Boek tegen Burs, Lacrymæ Crocodili absterse, zeggende pag. 16. 17. Indien iemant anders spreekt van den Sabbath, of van desselfs heyliging, dan de eerste Reformateurs gesproken hebben, geen wonder. 1. Want Godt heeft zijn Kerk niet onvruchtbaar gelaaten, als Lutherus, Melancton, Zuinglius en Oecolampadius gestorven zijn. 2. Dat zy hier van zo niet gedacht en hebben, quam ten deele van haar haat van de Paapfche Feestdagen, en van het superstitieuse onderscheydt der dagen; ten deele van haar zuiveren van de andere fundamentele Artikelen des Geloofs, daar zy eenig-
lijk

lijk op gezet waren; gelijk haar gebeurt is in het Disputeeren van de Vrye Wil, van de Kersters in te binden, van verscheyde Religien toe te laten, van de macht der Overheden ontrent het heylige &c. waar van indien andere, en de onzen naaste voorzaten nu onderscheydentlijker en netter spreken, zo stooten zy de Reformatie niet om verre, maar zy vercierien die meer en meer. **En wederom pag. 7.** *Burs* schijnt de woorden en schriften van de hoogste Theologanten lager te achten, om datse een kleine tussen-standt van tijdt later zijn gekomen; als of niet veele dingen door haar (opgewekt door de partyen) volkomener, onderscheydentlijker; en duydelijker waren gezeydt, en tegen de dwalingen gestelt, by exempel, van de rechtvaardig-making, van de Vrye Wil, van de erfzonde; van 't gebruyk en noodzaaklijkheid der werken, &c. hier geldt dat eenigins; 't is licht by het gevondene wat by te doen, en, d'eene dag leert den anderen, de Schriften van *Gomarus*, *Amesius*, *Walaeus*, en de Heeren Professoren tegen de Remonstrantsche Socinianen, getuigen dat overvloediglijk.

§. 148. Daar na wil *Vlak* weder toonen / waarom in Engelandt meer dan in Nederlandt is gedisputeert over den Sabbath pag. 81; maar hoe onwetende en dwaalende hy daar ontrent is / heb ik boven §. 13. 14. getoont over zijn Historie der Geschillen / daar hy zich hier over breder uit drukt.

§. 149. Komende tot de Disputen in Peerlandt / toont hy weder zijn onkennis van de Historie / dewyl hy deze twee dingen / die ik geschreven had / niet kan over een brengen; naamlyk ik heb uitdruklyk gezegt in de Historie pag. 252. Dat de questie over de Zeeuwsche Broeders was, over de noodzaaklijkheid van de onderhouding des Sabbaths, en dat toone ik uit de Post-Acta, die dat zeggen; en nochtans zeg ik pag. 251. datse niet disputeerden of het vierde gebodt was afgeschafft, en of wy moeten rusten uit kracht van het zelve, en heyligen onzen 's Heeren Dag, maar hoe verre die rust moft uitgestrekt worden. Dit loochent hy / en zegt / is 't niet bedroeft, dat men dat leezen moet pag. 83; ik zal 't hem dan toonen uit de woorden van zijn Meester Hoornbeek, en uit de woorden van Willem Teeling Aldus spreekt den eersten in zijn Tractaat / Zondag Rustdag pag. 120. Noch zelf *Mr. Jacobus Burs* heeft met *Teeling* gedisputeert tegen de Moraliteyt des vierden gebodts, ofte willen dringen, dat het zoude zijn afgeschafft, en ons niet meer verbinden; maar heeft het tegendeel noch gehouden, en disputeerde over de maniere van de onderhouding, en den oorsprong en begin dezer dagen. En dan verhaalt Hoornbeek verder de eygene woorden van *Burs* tot bewijs van zijn zeggen / welke ik ook heb uitgetekent in de Historie pag. 258. 259. De tweede / naamlyk *Teeling* schreef aldus van die geschillen / twee jaren na het Nationaal Synode / in zijn boek genaamt de Rusttijdt pag. 7. Wat bedenken eenige treflijke mannen ook mochten hebben over het bescheedt, hoe wy aan dezen ordinarijsen Christelijken Rustdag gekomen zijn (dus verre citeert *Vlak* zijn woorden pag. 83, en doet 'er alleen hy / alleen eenig *ratione generis*, daar de volgende woorden die hy achter laat / de zaak uit drukken) zo dragen evenwel alle Godsgelerden daar in eenstemmelyk over een, dat het noodzaaklijk is *ratione generis*, dat wy een gezetten ordinarijsen Rustdag hebben. en dat wy den zelve hebbende die ook gansch Christelyk en heyliglyk onderhouden moeten, dat wy ja desselven moeten gedenken, daar op rusten van onze daaglyksche werken, en den zelve in religieuse Christelyke oefeningen over brengen. Laat nu de *Lezer* oordeelen / watter impertinente woorden hier over van *Vlak* worden geuitet / zeggende pag. 84. hoe kan men zo onbedacht zijn! als men wil een Historie schrijven, moet men niet zijn inbeeldingen uitvluchten, en versiesingen opstellen, en

en zelfs de Historie maken; maar men moet, 't geen na waarheid is geschiedt schrijven, het zy of het mee of tegen gaat.

§. 150. *Verder vraagt Vlak, hoe of 't komt, dat ik de Tafelen van Festus Hommius nergens heb uitgeschreven, of hem eens voortgebracht in mijn Historie pag. 85. en daar na p. 87, hy tekent de applicatien van Spiljardus, zonder de explicatie van Festus Hommius, net na de Engelsche Methode, de text is klaar, dit is de applicatie. Heb ik noch niet getuigen genoeg gebzagt / tot veroordeeling van Vlaks gevoelen; ziet daar dan ook de woorden van Festus Hommius in zijn Tafel ober 't vierde gebod. Tot de Wet der zeden behoort, dat Godt hier gebiedt, dat ten minsten van zeven dagen een, of een zekere dag in de week zal besteed worden, tot de openbare oeffeningen des Godsdiensts, en dat men tot dien eynde van de andere werken ophoud; hier toe blijven de Christenen verbonden; en daar toe hebben de Apostelen genomen, niet den zevenden of laatsten dag, om te toonen dat de Joodsche Ceremonien uitgedient hadden, maar den eersten dag van de week, Joh. 20. v. 12-26. Hand. 20. v. 7. 1 Cor. 16. 1. 2. welken zy ter gedachtenis van de verrijzenis des Heeren genoemd hebben den Dag des Heeren. Op dat nu Vlak te beter bevatte de kracht van dit getuigenis voor ons gevoelen / zo zal ik hem zijn Meesters stem doen hooren; dewelke die woorden verhaalt hebbende in zijn Nader Beweering pag. 100. 101. even daar aan aldus spreekt. Hy verstaat 1. Dat Godt in 't vierde gebodt gebiedt, een dag uit zevenen of in de week ten minsten, hem te heyligen. 2. Ende dat dit is het moreele des Wets, ofte tot de Wet der zeden behoorende, 3. Dat die zelve Wet der zeden gebiedt als dan van andere werken op te houden. 4. Ende dat de Apostelen den eersten dag der weeke, ofte dag des Heeren uit andere hebben genomen. 5. Daar toe, naamlijk om het moreele van 't vierde gebodt, ofte de Wet der zeden in dezen te voldoen. Ik zal 'er noch twee dingen by doen. 1. Dat Festus zegt / dat de Apostelen dien dag 's Heeren Dag hebben genoemd. 2. Dat hy die instelling met ons bewijst uit die vier vermaarde texten Joh. 20. v. 19. 26. Hand. 20. v. 7. 1 Cor. 16; v. 2. Openb. 1; v. 10. Zo Vlak nu toornig wordt / dat ik ook niet uitschrybe / wat Festus Ceremonieel en afgeschast oordeelde; ik zal hem antwoorden / 't is onnodig / dewijl dat Ceremonieele misschien hondert maal in mijn boek verhaalt is / en dewijl het genoeg is / dat ons blyke / dat Festus met ons gevoelt; wanneer Vlak zo verre komt / zo zal ik erkennen / dat hy niet meer is onder de partypen / hoewel hy het Ceremonieele en eygentlyk schaduwachtige in het vierde gebodt niet kan bewyzen. Dat ik nu Spiljardi Applicatien, bevattende in substantie ons en Festi gevoelen van den Sabbath en 's Heeren Dag / heb bygebracht in de Historie pag. 143, is te meer geschiedt / om dat die practicale toepassingen in 't jaar 1656 de lof en approbatie hebben gekregen / niet alleen van de Professoren van Utrecht, maar ook van Leiden, Heidanus en Coccejus, hoewel zy in dezen haar gevoelen tegen zijn. Dat nu Vlak met de Engelsche Methode van prediken spottet / bzingt een smaat op hem zelf; dewijl de Engelschen door haarschryften niet weinig hebben gecontribueert / om de Neerlanders te leeren practicaal prediken; ook zoude Vlak van haar kunnen leeren / hoe de texten te verklaren; hy zie maar na / de Engelsche uitgelezene Boet-Predikatiën.*

§. 151. *Daar na wil Vlak critiseeren mijn citatie van de woorden van Petrus de Witte: Ik heb zeer hzeedt de Wits woorden uitgetekent uit zijn Wederlegginge der Sociniaansche Dwalingen, alwaar hy volkomen is voor ons gemeen gevoelen / als blykt in de Historie pag. 148. 149. Het was dan niet noodig / hzeedt uit dat gemeene Boek / zijn Catechesatie ober onzen Catechismus / woorden aan te halen; evenwel heb ik eenige woorden daar van geciteert; Vlak stoot zich / dat ik niet zijn woordes*

den aantekene/daar mede hy 't Ceremonieele van den Sabbath uitzuikt; ik bondt het niet noodig/hebbende dat genoemde Ceremonieele zo dikwils aangehaalt/en te vrede zijnde/dat de Wits gebelien bleek over de geduurige verbinteniss van 't vierde gebodt / om een van zeven dagen te heiligen / en te rusten / en over de instelling van 's Heren Dag / dat die van de Apostelen was; eventwel heb ik noch getoont / dat de Wit iets Ceremonieels stelde in 't gebodt/want deze woorzen verhaalt ik pag. 147. *Vra* Is'er evenwel niet iets Ceremonieels in? *Antw.* Ja, naamlijk de nauwe onderhouding van den zevenden of laatsten dag, met de uit-gedrukte omstandigheden. Exod. 16. v. 23. 29. Exod. 35. v. 3. Daar na heb ik ook andere woorzen van de Wit geciteert; doch daar is zo nauw op een syllabe of woorzden van de Wit niet getelt; niet als of ik 'er eenig erg in had / maar 't gebeurde / als ik de woorzen van de Wits Catechesatie zoude uittekenen / dat 't Boek van de Wit hoog onder mijn Boeken stondt / en dat ik het niet ras zoude hebben kunnen vinden; om dan tijdt te winnen / nam ik Essenii Latijnsche Boek / die de Wits woorzen in 't Latijn vertaalt had / en daar was geen reden / van over Essenii getrouwoheidt in 't vertaalen te twijffelen; ook had Burman hem niets daar van oit verweeten; daar dooz is 't geschiedt / dat ik de woorzen van de Wit uit Essenius vertaafende / *An non quartum praeceptum integrum pertinet ad legem Ceremonialem? Resp. minime: aldus overgezet heb;* Behoort het heele vierde gebodt niet tot de Ceremonieele Wet? *Antw.* Geenfins; maar in 't Boek van de Wit staat / Behoort niet 't gantsche vierde gebodt tot de Wet der Ceremonien? *Antw.* Neen. **Wederom die woorzen / nisi id fiat, Conscientia prorsus non obligatur, ad cultum Dei praesertim observandum; vertaalt ik aldus /** zo dat niet en geschiedt, zo wordt onze conscientie gansch niet verbonden, om den Godtsdienst preciselijk te onderhouden; maar de Wit heeft / zo dit niet geschiedt, zo wordt onze conscientie nergens door gebonden, om den Godtsdienst preciselijk waar te neemen. **Al wie Latijn verstaat/weet/ dat mijn vertaaling goedt is / en al wie Duytsch verstaat/ziet wel/ dat mijn vertaaling en de Wits woorzen over-een komen/ en dat hier geen bedrog is; Ik weet/ dat de Leezer zal dencken/dit is beuselachtig/hier zo op te staan; Doch als hy zal hooren/hoe groutwyljk Vlak my hier over lastert/zal hy toestemmen / dat ik dit zo most verhalen; zo mede / ik zegge / by gevolge wort'er een deure tot alle zorgeloosheidt geopent; de Wit heeft / dienvolgens wordt'er een venster opgedaan tot alle zorgeloosheidt: Het is Vlaks verkeerde meining / dat ik deze woorden van de Wit (zo dit niet geschiedt door dit gebodt, zo wordt onze conscientie nergens door gebonden, om den Godtsdienst preciselijk waar te nemen) houde voor een samen-voeging van verscheyde dwalingen, en dat ik daarom de woorzen/door dit gebodt, heb gestelt achter gebonden; 't welk t'eenemaal valsch is: want het is maar geschiedt om de Wits woorzen meer licht te geven; ondertusschen komt de zin van de Wits woorzen heel wel over-een met mijn gevoelen / naamlijk / indien dat niet geschiedt in dit gebodt, (te weten/ 't geen de Wit zende dat het de Christenen verbindt, om een van de zeven dagen in de week te besteden tot de openbaare oeffening van de Godtsdienst) zo wordt de conscientie nergens door gebonden, om den Godtsdienst preciselijk waar te neemen; dat is de waarheidt: maar Vlaks onbestandt ontrent het woorzden preciselijk heeft hem doen misbatten / hy meint / en zegt / pag. 80, de zin van de Wit is, zo het vierde gebodt niet een van zeven eyscht tot de openbaare Godtsdienst, en ruste daar toe noodig, zo wordt onze conscientie nergens door gebonden; zulks dat by de Wit, dit de eenige bandt is, tot de dag, Godtsdienst, en rust. Dit is heel mis: want de Wit wist wel / dat al was'er geen vierde gebode afschende een dag van zeven/de conscientie eventwel zoude gebonden zijn dooz andere geboden**

geboden en banden / om t'eenigen dage Godsdienst te oefenen ; maar de Wit spreekt van den Godsdienst precieselijk op een zekeren dag bepaalt / waar te nemen ; want zo verklaart hy zich ook tegen de Socinianen , gelijk Vlak in myn Boek had kunnen leezen / pag. 149 naanlyks / Zo wy niet uit kracht van dit gebodt tot een van de zeven dagen verbonden zijn , zo en kan 'er geen zeker getal der dagen , tot waarneeming van den Godsdienst , uit eenig gebodt bepaalt worden ; Wie kan gelooven , dat Godt zijn Kerk op het onzekere zoude hebben laten drijven , zonder haar een gezette tijd aan te wijfen. **De Leezer houde het my ten goede / dat ik hem zo lang hier op houde / met myn vinnoozelsheid en oprichtigheid op te klaaren.** Hy hoore nu de bittere en lasterlyke woorden en smadelijke spotteryen van Vlak ; aldus spreekt hy hier over / Let op die nauwheid ; Koelman trekt de Wit aan , maar zo dat ik my in mijn ziel bedroeve. dat men met zulke bedriegery zich behelpt , om zijn Leezer te verleiden ; De Wit gaf 't ten besten. D. Koelman verbergt het in zijn Tente , bedekkende het Ceremonieele , als Rachel de Teraphim ; let wel op zijn kunsjes , van een venster maakt hy een deur die niet en sluyt , die wat ras loopt , zal niet zien , hoe groot het bedrog is , dat hier achter schuyt ; gy zoudt zijn gaauheid niet zien , zo ik u dit meesterstuk van *Albert Durer* niet wat uithaalde zijn dat subtiliteyten van *Twissus* en *Rhetorfort*. 't mach wel , maar ik kan 't niet gelooven ; 't gelijk 't meer na *Duns* , *Scotus* , en uw' *Arriaga*. D. Dr. *sed hoc inter nos* , en onder de roos : Zie Koelmans tedere consciëntie ; Zoude D. Koelman dacht ik daar op , wel van gevoelen zijn , dat het negende gebodt was afgeschafft , en dat een leugentje om best wil , (om de zaake Godts Voorreden , pag. 61.) geen zonde is ? Ik vind dit zo geduurig , dat ik langer niet een citatie gelooven mach , en dat van een Boek dat in ieders landen is ! dat 's een staaltje ! *Et crimine ab uno, disce omnes*, pag. 87-90. **Also ik de Leezer het oordeel hier over laat / zal ik op deze woorden zwynen.**

§. 152. **Cyndelyk komt hy tot berisping van twee dingen / die ik aangaande de Post-Acta van 't Synode van Dordrecht heb gezegt.** Het eerste is / **Ik heb aange-merkt / dat de Nederlandesch Overzetter van de Post-Acta , een misflag heeft gehad in 't overzetten van deze Latynsche woorden / (die in het Authentieke exemplaar staan) *Regulae de observatione Sabbathi seu diei Dominici , a D. D. Professoribus cum fratrum Zelandorum consensu conceptae , praesentatae , aliquo approbatae , fuerunt haec sequentes ;*** **Den Overzetter had de zelve aldus vertaalt ;** De Regulen , aangaande de onderhouding van den Sabbath , ofte Dag des Heeren , van de Heeren Professoren , met toestemming van de Broederen van Zeelandt ontworpen , (zijn) voorgelezen , en geapprobeert , (en zijn) deze navolgende : **daar de Overzetting aldus moft weezen /** De Regulen , aangaande de onderhouding van den Sabbath ofte Dag des Heeren , van de Heeren Professoren , met toestemming van de Broederen van Zeelandt , ontworpen , voorgelezen , en geapprobeert , zijn geweest deze navolgende. **De reden / waarom ik die misflach aanmerkte in de Overzetting / was / dewyl den Overzetter door zyn Vertaaling te kennen greft / immers den indruk geeft / dat deze Regulen waren geapprobeert van de Synodale Vergadering / daar de woorden maar zeggen / datse van de Heere Professoren zijn geapprobeert / met toestemming van de Seculische Broederen ; zo verklaaren Historischer wyze / wat 'er was gepasseert tusschen de Professoren / en die van Zeelandt.** **Het Synode heeft die Regulen by provisie tot vrede gearresteert / en in een zekere zin / en tot een zeker eynde / zo verre goetd-gekeurt / datse die aan beyde partjen heeft gerecommandeert / tot dat het volgende Nationale Synode (welk men meinde / dat drie jaaren daar na zoudt gehouden worden) de zaak van den Sabbath zoude handelen.** Vlak hoewel hy wel zien kan / dat den Duytschen Over-

Overzetter der Post-acten / woorden tussen in gevoegt heeft / en de tegenwoordige tijd gestelt voor den voorgedenen / wil eventwel mijn Overzetting bitter heekelen / pag. 92. Bescheiden Leezer, zie met uw oogen, en zijt verschrikt; een dubbelde fout! een *comma* nagelaten achter *consensu*, ten tweeden, een *comma* gezet achter *approbatæ*; net gelijk de Papisten handelen; ik zeg u heden, gy zult met my in het Paradijs zijn; Een dubbelde bottigheid / om het recht te noemen; want voor eerst, of 'er een *comma* staet acyter *consensu*, of niet / 't maakt niet de minste verandering in de zin; Ten anderen, indien 'er geen *comma* staet achter *approbatæ*, dan zoude de overzetting aldus zijn / de *Regulen &c.* geapprobeert geweest zijn deze volgende, 't welk geen goet duyts uitmaakt; en daer most dan staen / *Ha sequentes regulae approbatæ fuerunt*; Deze navolgende regelen zijn geapprobeert geweest; Vlak merkt niet/dat de woorden/conceptæ, prælectæ atque *approbatæ* zijn participia absoluta, en niet præterita indicativi passivi. En om Vlak te meer te oortuygen / en aen den Leezer zyn verkeertheid te toonen / zo moet ik zeggen / dat Vlak, hoewel de *comma* is verandert / nochtans eben dezelve overzetting maakt: want hy vertaelt de woorden aldus; de *Regulen* van de onderhouding der Sabbath ofte Dag des Heeren, van de Heeren Professoren, met der Zeeuwische Broederen toestemming begrepen, voorgelezen ende (ook) geapprobeert zijn geweest deze volgende. Dit accordeert heel met mijn overzetting; gelijk elk zien kan/en 't heeft geen andere zin.

§. 153. Het tweede, dat ik had aangemerkt in opzigt van die Post-Acta, was; dat Voetius had gezegt, dat het niet waren artikelen van 't Synode gestelt, en geapprobeert, maar datse zelfs zijn tegen gesproken en geimprobeert, en dat Udemans daar op gezegt heeft, wat raakt het ons, *valeat in quantum potest*, als zy maar te vrede zijn. Nu Voetius was te gelooven / dewijl hy present was geweest / en hy zijn notulen gehouden had van al 't gepasseerde: Vlak dit lezende vondt zich zeer verlegen / niet wetende / waar hy deze verklaring van Voetius zoude binden; geern zoude hy het valsch verklaart hebben / ja hy noemt het al een stout onwaarachtige laster; hy giste / of die woorden wel mochten staen in de *Crocodile Traanen*, van Voetius beschreven / om datse aen de kant geciteert stonden; maar dewijl hy 't boekjen niet had / konde hy de plaats niet nazien; van het andere boek / dat mede aen de kant getekent staet / en daer hy 't gebonden zoude hebben / daer had hy geen achterdocht over; hy vout iets in *Lodenstein*, dat 'er na geleekt; maer niet die woorden zelf; hy antwoort dan een weinig om de woorden van Udemans een zin na zyn bebatting te geben; maer dat van Voetius laat hy open staen / hy resolveert aen zyn vrienden te schrijven / op datse dat boekjen van Voetius hebbende / hen eens zouden uit-tekenen de woorden / waer op de citatie aen de kant pag. 19. ziet; ondertussen wordt deze *Paraden* gedrukt; hy krygende een extract van de woorden op die plaats staende / valt met een bitter gemoet aen het schrijven van een brief aen N. N., om die voor aen zyn boek te zetten / en daer handelt hy zo smadelijk en lasterlijk / als in deze *Paraden*; die ook na den druk gezonden hebbende / verzoekt hy van zyn vriendt het boekjen van Voetius, *Lacrymæ Crocodilii absterisæ*, zelf eens te mogen hebben; en daer op schrijft hy dan noch een tweede brief aen de vriendt / die hem 't boeckken zondt / en spreekt daer weder breeft van my / en dan van 't boek van Voetius, en van Burs; die brieven met de *Doozreden* zullen wop terstont gaen onderzoeken.

§. 154. Dus verre heb ik Vlak met patientie na gegaen; en dit is al wat hy had te berispen op mijn *Historie*; dewijl het nu dan blijkt voor den Leezer / dat hy de valsheit niet heeft kunnen aen toonen / en dat hy in zyn betoog is te hoeg gekomen; wat

wat zal men nu houden van zulken schrijben: ik heb ondertussen zju lasteren en smaden moeten hooren / terwijl hy zijn zeggen met geen goede pzeuben konde goet maken; Doch hy besluit het zeer bitterlyk / met een opstapeling van lasteringen / uitgietende en uitzakende wat in zijn hert was / zeggende pag. 96. Het lust my niet langer Koelmans Boek te zien of te lezen; zo my iemand gezwooren had, ik zoude niet hebben kunnen denken, dat het hondertste part waer was, van 't geen tot mijn groote droefheid bevonden heb; zo den Sabbath te bestrijden zulken landt verdervende quaat is, ik kan het geen minder quaat rekenen, den Sabbath zo voor te staan, als of Godt onze leugeren van doen had; zo ik te vooren geheel van zijn stellingen in een gevcezen was, zulk schrijven zoude my doen aerselen, als die niet zoude kunnen begrijpen, dat een goede zaak met valsheid most ondersteunt worden, zo dat boek 't lot van Lands Declaratie en Pocklingtons boek over quam, ik zoude my niet verwonderen. De Heere rekene hem al dit quaat niet toe; ik twyfele, of men dit wel zwakheden noemen mach; ik heb niet minder bevonden, als 't geen daar beloofd wordt, ik zoude op niet eenige citatie derven staet maken, zonder het na te zien, zo geheel is zijn credit by my uit, Wel de Heere zal oordeelen / en de oprechte verstandige Chyristenen zullen ook oordeelen; hy denkt licht / van zulken stouten en vinnigen beschuldigen / *Semper harebit aliquid*, daar zal altijd wat van aankleven, iemand zal 't geloven / hoe onwaerachtig het ook zy / en hoe zeer ik my ook verantwoorde / en de valsheit aentoon; dat zie ik ook wel; Doch ik zal dat lyden / om de goede zaak / voor welke ik sta; Maer wil hy hrede daar over hebben / hy moet berouw toonen; 't staet by den Heere aengetekent.

§. 155. Hebbende zo veel gezepd tegen mijn Historie / zo maekt hy de hzabade / van iets tegen mijn Disput te zeggen / om immers de naem en eere te hebben / van dat hy daar ook wat tegen geschreven heeft. Doch het is belacchelyk; want hy vat niet een questie / niet een kappittel / niet een argument / niet een objectie / of replique van mijn Disput aen; maer hy zwoeft en praet zo wat in 't hondert / dan hier / dan daer van / zonder eenige order / connerie / of Methode / een enkel men-gelmoes; hy begint al terstout van lasteren / zeggende pag. 97; gelijk in zijn Historie is gebrek van waarheid, zo is zijn volkomen Disput gebrek van oordeel, of liever overvloed van een stijfzinnig voor-oordeel, dat hem voor alle schrijvers blind, en alleen voor Eng'el'sche het oog op houdt; hy zegt pag. 99. dat ik met Godts thiep geboden leef na mijn welgevallen; pag. 108 dat ik het vierde gebodt wech neem, en maake van de Decalogus een Ennealogus, en dat ik ook zo handele met het tweede gebodt; pag. 109. Dat 'er na mijn bevattling maar acht geboden zijn; pag. 115. Dat niemant de godlijke verbintenis tot heyliging van den Dag des Heeren zo krachteloos maakt, als ik, 't welk hem in zijn herte zeer doet. Ik acht niet nodig / hier iets op te antwoorden / dewyl het maar enkel laster en ydel geklap is / en elk die mijn Disput leest / het contrary weet; Wilde hy disputeeren / hy most tot eenig point komen; dat niet doende / zo kan de lezer licht zien / dat men op zulken rapsoedie en samenrapping van woorden geen antwoordt moeten geven.

§. 456. Dit eene mach ik niet na laten / aen te tekenen / dat hy tot twee maal pag. 98. 110. schijmt en spot met eene onopmerckentheid / van my gepleegt / in de verzoendag twee maal te noemen / als of 'er twee jaarlyksche verzoendagen van den Heere geboden waren aen Ysrael / daer elk dre den Bybel gelezen heeft / het contrary weet. Dit is aldus by gekomen; ik wilde onder andere de twee texten citeeren en de woorden uitzukken / Levit 16.v. 31. Levit. 23.v. 27, 28, 31, 32 waer in de verzoendag een Sabbath genoemt wordt / tot bewijs / dat het woort Sabbathen

Col. 2:

Col. 2. v. 16. niet noodzaaklijk van den wecklijkschen Sabbath is te verstaan; en in plaats van die achter malkander te stellen / had ik die door inadvertentie en onopmerktcheit van elkander gescheyden met cijffer-getal / Disput pag. 190, als of elk een ander bewijs was. Deze onopmerktcheit / die elk opmerkend oog zien kan / meint hy een bequame occasie te zijn / om te spotten / en te vzaabeeren. Doch hy gedenkt niet / dat hy zelfs meermaal wel niet opmerkende is / quandoque bonus dormitat homerus. Ik zal hem nu maar noemen / dat hy pag. 108. zegt / dat Dr. Owen verhaalt / en ik uit hem in de Voorreden van het *Disput* pag. 69, dat 'er noch onder de Schotten zouden zijn, die den dag der Jooden wilden houden, 't welk volkomentlijk onwaar is; noit heeft eenig Schotshman zo geboelt / noit heeft Dr. Owen of ik zulks gezeudt; doch de man is te verschoonen; hem is wat menschelijks overgekomen; hy had in zijn onopmerktcheit Schotten genoemd voor Engelsche; gelijc of men een Vries noemde voor een Geldersman, of een Neerlander voor een Hoogduytscher; hy had het contrary voor zijn ooggen / en eventuel schreef hy anders; Doch ik zal 'er niet mede spotten; 't is zonder erg / door onbedachtzaamheid / inadvertentie / en vergeetenheid / In his veniam petimusque damusque vicissim; zulks moet men in elkander verschoonen.

V. AFDEELING.

VLAKS twee Brieven, en Voorreden.

§. 157. Om eenige order te volgen in 't spreken over 't geen Vlak in zijn twee Brieven en Voorreden heeft / zo zal ik 't geen daar in zeer verwoert / en onder malkander legt / en meermaal in verscheide plaatsen herhaalt woordt / tot deze vijf Hoofden brengen / 1. Van 't geen Voetius getuigt heeft / van dat de Regelen door alle de Synodalen niet zijn geapprobeert / maar van zommige tegengesproken. 2. Van 't boekjen de Weeklage van Burs, en 't geen daar uit geciteert is. 3. Van 't boekjen van Voetius tegen Burs. 4. Van Vlaks oordeel over my en mijn Boek / en zijn scherpheden tegen my. 5. Van Vlaks schryven tot vrede en bereeniging der partpen.

§. 158. Aangaande het eerste, naamlijk de citatie van Voetii woorden; Vlak derst meermaal zeggen / dat ik daar in niet onwaarheid heb te werk gegaan; hy noemt het een onbezonnen staaltjen, en dat men den vermaarden man daar in groot ongelijk doet, Brief aan N. N §. 27. Tot zijn overtuiging zeg ik / dat Voetius, zijnde een Lidt geweest van 't Nationale Synode / en zo een geloof waardige ooggetuige van 't geen in 't zelve in ieder Sessie gepasseert is / uit zijn Actulen en adversaria aan zijn Studenten en Vrienden mondeling bekent gemaakt heeft / dat wanneer die Artikelen van de Post-Acta, van de H. H. Professoren geconcipieert / en met toestemming van de Broederen van Zeelandt geapprobeert / in 't Synode quamen / verscheide van de Synodalen die hebben tegen-gesproken / en genyprobeert. Op dat mijn woordt dien-aangaande bestaa / zal ik twee getuigen hy brengen. De eerste is Dr. Leonardus Ryssenius, in zijn Boek / genaamt / de Oude Rechtzinnige Waarheid; Ik had dit Boek aan de kant geciteert; en zo was het een wonderlyke sloffigheid en onbedachtzaamheid in Vlak, dat hy zo veel schryvende aan zijn vrienden / om te weeten / wat de citatie uit de Crocodile Traanen bevatteden / niet eens de moeyten nam / om dit Boek van Ryssenius na te zien / een Boek dat zo bekent en vermaart is in Nederlandt / onder alle die de Disputen tegen de Picusdijvers onderzoeken.

Mu

Nu aldus spreekt hy pag. 135. 136. Ik zal alle zijn woorden verhaalen / dewijl zy alle te pas komen / en aan het voorrige licht kunnen geben ; Hy stelt eerst een objectie uit de Post-Acta ; naamlyk / De Post-Acten des Synodi Nationalis zeggen , dat dit gebodt ten deele Ceremonieel is ; en een gebodt kan niet na de zin des letters te gelijk ten deele Ceremonieel , en ten deele Moreel zijn , *Allinga pag. 168.* Dan antwoordt van Rijssen aldus / Men heeft de Kerken lang genoch bedrogen met het valsche voorgeven , dat dit zijn de Artikelen des Synodi , van de zelve ontworpen en gearresteert ; daar het in der daadt niet meer zijn , dan eenige concepten en regelen , van de twistende Broederen in Zeelandt , waar in zy malkander by provisie verfstonden , om vrede te houden ; Blijkende zulks 1. Uit de levende verklaring van de Heer Voetius , in allen dezen present ; verklaarende dat dit geensins Artikelen zijn , van de Synode gestelt , en geapprobeert ; maar dat die zelfs zijn tegen-gesproken , en geimprobeert , zeggende daar op de zake : *Udemannus ; Wat maakt het ons , valeat in quantum potest , als zy maar te vrede zijn.* 2. Om dat 'er staat , dat deze regelen van de Professoren ontworpen , voorgelezen , en geapprobeert zijn , als zijnde verkoorne Arbiters tot deze zaak ; 't welk niet van de Professoren , maar van de Synode zelfs moeste geschiedt zijn , byaldien dit de Acten des Synodi zouden zijn . 3. Om dat 'er staat , dat deze Artikelen van de Professoren ontworpen zijn , met toestemming van de Broederen van Zeelandt . Wat zoude het toestemmen of niet toestemmen van eenige Broederen van Zeelandt buyten de Synode geven , byaldien dit Synodaal was ? Zoude daar niet staan , is met eenpangheid , of meerderheid van stemmen goet gevonden ? Of zijn van den Synode gestelt deze navolgende regelen ? 4. Om dat 'er staat , die ontworpen regelen waren deze , of zijn deze geweest , *fuerunt ha sequentes* ; als historisch verhaalende , 't geen buyten de Synode tuschen de Professoren en die van Zeelandt was gepasseert , en by provisie tot vrede gearresteert . Byaldien dit de Acten des Synodi geweest waren , zouden zy immers gezegt hebben ; de Regulen *à deput. ad Causam* , ontworpen , zijn de Vergadering voorgelezen , en van de zelve geapprobeert , en zijn deze navolgende . Ik weet wel , dat de Duytsche Overzetting heeft , *de Regulen aangaande de onderhouding van den Sabbath ofte dag des Heeren , by de Heeren Professoren , met toestemming van de broederen van Zeelandt ontworpen , zijn voorgelezen , en geapprobeert , en zijn deze navolgende.* Doch wy hebben deze en honderd diergelijke fouten in die Overzetting , al in den jaare 1671. in den Synode van Overyssel geremonstreert , en getoont , dat een andere Overzetting *Synodali Autoritate* behoorde gemaakt te worden . Het Latijn heeft , *Regula de observatione Sabbathi , seu diei Dominici , a D. D. Professoribus cum fratrum Zelandorum consensu concepta . praelecta , atque approbata , fuerunt ha sequentes* ; klaarlijk toonende , dat dit niet des Synodi , maar der twistende Broederen Artikelen van vrede of accoordt waren ; welke men daar na onder pretext , dat het de Nationale Synode zo verstaan hadde , de Kerken of behoorlijk genoch heeft opgedrongen . Hoewel ik dat niet en zegge , om dat die Artikelen ons eenigzins tegen zijn ; aangezien die alleen het Ceremonieel stellen in dat gene , dat wy gaarne toestaan , dat afgeschafft is , die precisen dag , en die strenge ruste . Maar onze vyanden van den Sabbath dryven daar glad tegen aan , en concludeeren , dat in 't gansche gebodt , dat is , in alle de woorden des zelfs , niet Moreels te vinden is . Het is geheel Ceremonieel na den zin des letters , zegt *Allinga pag. 178. §. 7.* zo is dan de Sabbath een Ceremonieel gebodt , zegt *de Raad , pag. 186.*

§. 159. Dit heeft Ryssenius geschreven en uitgegeven in het jaare 1673. ettelijke jaaren voor de doodt van de Professor Voetius , wel wettende / dat zyn waarde Meester dat Boek zoude leezen / en die uitspraak opmerken ; indien het onwaar-

heid had geweest / Voetius had gelegenheid genoeg gehad / om de Lezers anders te onderrichten / 't welk hy nooit gedaan en heeft. Maar daarenboven / D. van Ryssen heeft drie jaaren daar na / de zelve zaak noch eens vernieuwt en bevestigd / mede hy 't leven van Voetius; waanneer twee voorzanders van de gevoelens van Coccejus en Cartes, naamlyk Philometor (vander Wajen) en Allinga, tegen dat Boek van de opgehelderde Waarheit schreeven / antwoordde hy over deze zaak van de Post-Acten in de Doodtsuypen van de Cartesianen en Coccejanen, pag. 131. aldus / Ik had getoont, dat dit geen Artikelen van het Synodus Nationaal waren, maar alleen concepten van accommodatie van de twistende partyen in Zeelandt, gelijk *Walaus* en de Heer *Voetius* openlijk getuigen. Onze mannen moeten dit wel toestaan, dat is waar, zegt *Philometor*, maar zegt *Philometor*, is ook de partyen door de Synode aangeraaden, zich na de zelve te reguleeren, zegt *Walaus*. Ja even daar uit blijkt, dat het niet zijn de Artikelen des Synodi, van de Synode gestelt, en geappelleert: want dan zouden zy die voorgeschreven hebben, en niet slechts partyen gezocht te disponeeren, om daar mede te vreden te zijn. Dat hy daar op gaat toonen, dat het en *Theologanten*, en *particuliere Synoden*, voor Artikelen des Synodi gehouden hebben, bevestigt mijn zeggen, dat wy in dezen zijn bedrogen geweest: want zy staan toe, dat het de Artikelen van de Synode niet en zijn; dieze dan daar voor hebben opgenomen, die zijn zelve misleidt geweest, ende hebben anderen in het zelve misverstandt gebracht. Dat ik het durve als een bedrog verwerpen, is geheel valsch gezegt; Ik spreek van den Auteurs, en niet van den inhoudt der Artikelen; daar van zeg ik, dat die niet van ons, maar van u tegen-gesproken wordt, die gy zegt, dat het vierde gebodt geheel Ceremonieel is; En wy wel toestaan, dat die zevende dag, met die nauwe ruste Ceremonieel is, dat is, *veranderlyk en afgeschafft*; als *Amesius* toont, dat het woordt Ceremonieel somtijds genoomen wordt, *de Sabbatho*, en hier klaarlijk zo genoomen wordt; dewijl daar over het verschil was, wat afgeschafft was, en wat niet; En wy hebben klaarlijk getoont, dat het Synodus niet Ceremonieel in de Tien Geboden erkent, als Ceremonieel genoomen wordt voor ziende op Christum.

§. 160. De tweede getuige is Joh. Lodenstein, die in zijn Laatste Gedachten antwoordende op 't Wederbericht van den Sabbath, zegt pag. 81. Veele zoude men ook kunnen bybrengen, die haar meening voor het contrary geuittet hebben, (hy spreekt aangaande den ersten Artikel van de Post-Acta, en dan vervolgt hy) die tegenwoordig door des Heeren genade van de Leden dies Synodi, noch alleen overig is, zal (lust het iemandt) nu noch mondeling zulks verklaren; zal dat dan niet de verklaring van des Synodi zin zijn? Ziet daar beroept hy zich op de mondelinge verklaring van Voetius, die hy altijd gereedt was te doen / te weten / dat 'er in 't Synode van ertelike iets tegen-gesproken / en genuyzobert was / van 't geen in die Artikelen stondt; 't welk ook den Wederberichter genochzaam te kennen gaf / zeggende / pag. 119. 't kan wel zijn, dat d'een partye in deze questie onder de woorden dezes Artikels dit also verstaan heeft. Dit laatste getuigenis door Lodenstein heeft Vlak gezien / en verhaalt in de *Mareden* pag. 96. zeggende / dat Lodenstein daar spreekt uit *Voetius* mondt; Ik zie wel (zegt hy) dat het anders geen zin heeft, *Indien 't nu waar is / 't geen Vlak zegt in zijn tweede Brief §. 5. dat hy zo veel achtting heeft voor Voetius*, als zijn Eerwaarde Meester, en zoo een vermaard Lidt van de Synode, als voor iemandt in de geheele wereldt, om geloof te geven aan zijn getuigenis, zo zal hy dit aannemen.

§. 161. Dus moet nu Vlak verstommen / die zo stoutelyk doest loochenen / 't geen ik aangaande Voetius bevestigde. *Indien hy nu vraagt / waarom ik 't boekjen van*

van Voetius, *Lacryma Crocodili*, citeerde? ik zal 't hem zeggen. Overmits ik eerst Dr. Ryfienius zijn verklaring citeerde / aangaande Voetii woorden / zo diende de andere citatie / om te toonen / dat de gene / die in 't Synode waren geweest / en aantekeningen van 't gepasseerde hadden gedaan / waar onder Voetius een was / konden niet waarheidt getuigen / hoe het in 't Synode was toegegaan: want dit zyn daar Voetii woorden / Dat het meesterken (*Burs*) nalaate, de zin van 't Synode te verklaren; de Heeren Neerlandtsche Professoren, en de Zeeuwsche Broeders, die de Artikelen van den Sabbath geconcipteert hebben, zullen haar zin best verklaren; en dienvolgens ook alle de Synodalen, dewelke weten in wat zin, en tot wat eynde zy die geapprobeert hebben, *Lacryma pag. 19.* Doch Vlak begaat een ontrouwheidt / als hy den Lezer meermaal een verkeerden indruk geeft / dat ik sustineer / en niet Voetii woorden wil bejanzien / dat die bekende zes Regelen van de Synodus zyn geimprobeert, in zyn Brief aan N. N. §. 27, 35. en in zyn tweede Brief §. 14. eben als of 'er een vonnis van improbatione en verwerping was gestrekt door 't Synode over die Regelen; daar het verre van daan is; maar dit is de zin van Voetii woorden / zoo Dr. Ryfien die verhaalt; dat in het Synode eenige die Artikelen hebben tegengesproken / en geimprobeert / te weten aangaande de eerste en tweede Artikel van het Ceremonieele van het vierde gebodt / dewyl veel / indien niet de meeste / niets eygentlyk Ceremonieels / ziende op Christus / erkenden. Nochtans kan men ook zeggen / dat de Synode in eenige zin / en tot een zeker eynde (gelijk Voetius spreekt /) die Artikelen (van de Professoren met toestemming der Zeeuwsche Broeders geconcipteert / en geapprobeert / als Arbiters.) heeft goetd-geheurt / niet als haar eygen gevoelen in alles / maar zo / dat ieder van de strydende partyen is aangerecommandeert / om met de zelve pro interim, en by provisie vrede te houden; gelijk Voetius en Walæus getuigen; d'eerste zeggende / dat de Synode niet heeft willen veroordeelen de gene / die niets eygentlyk Ceremonieel of schaduwachtig / maar alleen Moraliteyt in 't vierde gebodt erkenden / waar onder waren Udeman, Teeling, Voetius en andere / (ziet zyn woorden boven §. 24. pag. 13.) beroepende zich op de Adversaria van de Synodalen. De laatste naamlyk Walæus, zeggende in zyn inleeding van zyn Tractaat van de Sabbath, Het Nationale Dordrechtsche Synode, wanneer na het wechgaan van de uitheemsche Theologanten, die verschillen tot de zelve toen al gebracht waren, heeft niet geoordeelt het aan haar te staan, de zelve volkomentlyk te decideeren, om dat de zelve ook tot de andere Gereformeerde Kerken behoorden; maar zy heeft gedacht die gematigtheid te moeten gebruyken, datse andere Disputen daar latende, dat gevoelen aan beyde partyen aanrecommandeerde, waar in de wederzijds Gedeputeerden, ten overstaan van zekere Arbiters (de Professoren) saamen gestemt hadden. Nu de Artikelen, waar in toen ter tijdt wederzijds saamen gestemt is, gelijk die in de 164. Sessie van de Authentieke Acten van dat zelve Nationale Synode (waar uit wy die overgeschreven hebben) staan geconcipteert, en geapprobeert, zyn de navolgende enz. zo verstonen dan de Zeeuwsche Broeders elkander op die Artikelen / elk de eerste en tweede Artikel neemende in zyn zin; en 't Synode zulks verstaande / heeft die zo tot vrede aan-gerecommandeert / (maar niet vooz-gestryden) tot dat een ander Nationaal Synode zoude gehouden worden.

§. 162. Dat nu de Synode zelfs in die Artikelen / haar eygen gevoelen niet heeft uitgedrukt / is af te nemen uit al 't gezeyde; waar in dit ontweersprekelyk is / dat die Regelen waren van de H. H. Professoren geconcipteert en geapprobeert / zynde als Zeggsmannen op 't verzoek van de Synode; en de Zeeuwsche Broeders / (die niet malkander in verschil waren) hadden die saamen toegestemt; de Professoren

Heidanus en Coccejus zeggen in haar brief boven §. 28. dat die Regelen, van de verschillende partyen zijn goet-gevonden, zonder d'een den anderen te veroordeelen; maar nergens staat/ datse van de Synoden zijn gestelt / of met eenpaarigheid van stemmen / of minner met meerderheid van stemmen goet-gebonden zijn / na datse voorgelezen waren / of datse van de zelve zijn voorgescreven authoritativè, maar alleen by probisc aangerecommandeert tot vrede. Ik kan niet zien hoe iemand hier kan tegenspreken / zo hy maar deze reden overweegt; Dat eenige Synodalen hielden/ dat 'er in 't vierde gebodt iets eegentlijk Ceremonieels was / naamlijk Gomarus en eenige van de Leuwsche Broederen; en wederom andere Synodalen spraken dat tegen/ loochenden en verwierpen het/ houdende dat 't gebodt heel Moreel was; en geen van beyde is door die Artikelen veroordeelt; zo zyn dan die Regelen niet van de Synode als haar eegene geapprobeert: want de Synode zal niet met opzet dubbelzinnige Artikelen stellen / als zy haar gevoelen uitret / om de eeraars van contrair gevoelens te behagen / en te bevatten / elk die verstaande in zijn eygen zin; dit ware onbetaamlyk het Synode / als of zy vreesde de waarheid recht uit te spreken; ja dit ware bedrieglyk gehandelt / en weinig beter dan het Concilie van Trenten / het welk / gelijk Fra Paulo dat verhaalt / veel Canones zo maakte / datse daar in haar contradicereende en contrarierende Theologanten wederzyds wilde behagen / en eben gunstig zyn / latende 't verschil op dubbelzinnige uitdrukkingen als op schoeven staan; zulken gevoelen meugen wy van ons Synode niet hebben; 't is waar / daar na hebben zonnige / die de Moraliteyt van 't gebodt loochenden / en het schaduwachtige stelden / gezegt / dat haar partyen door 't Synode veroordeelt waren; doch ziende en hoorende / dat de zelve partyen het woordt Ceremonieel uitlepden / en namen vooz iets veranderlyks / en datse zo niets hielden tegen die Artikelen / hebben zy gezegt / ja gescreven / dat dan die Artikelen waren een schynhoek / een Leest vooz alle voeten / door de Politijheid van eenige met opzet zodanig gemaakt; gelijk Burs zo schreef in zijn geveinsde Weeklage pag. 207. maar Voetius sprak hem ernstig tegen / en zepde / dat hy schamrood most worden wegens zijn stoutigheid, en zich schaamen van zijn ydele roem: want dat het Synode / indien het een van beyde partyen had willen veroordeelen / zy niet gevreeft zoude hebben, een schuyt een schuyt te noemen, gelijk bleek in de veroordeeling van Vorstius en de Remonstranten; ziet zijn woorden boven §. 24. pag. 13.

§. 136. Zoben al het gezende / zal ik nu uit Vlaks eygen woorden bewijzen / niet alleen / dat die Regelen in Synodo Nationali zijn tegengesprooken / (want dat erkent hy in zijn boek pag. 26. zeggende / men kan daar aan niet twijffelen, of Udemans heeft, 't geen hy gescreven had, getracht in 't Synodo te defendeeren; ook konde hem niet onbekent wezen, wie in Zeeland van zijn en Teelings gevoelen waren, en in de Nareden, pag. 95. de woorden van Udemans geven te kennen, dat d'een of d'ander op die Regelen wel wat te critiseren gehad heeft, zo dat het in omvraag is geweest, en zo daar uit af te neemen is, eenige Udemans ten geval, wat verandering gewilt hebben, mischien wegen dat Moreel en Ceremonieel van het vierde gebodt,) maar ook dat het niet zyn Regelen / die 't Synode als haar eegene gevoelen geapprobeert heeft: want indien 't Synode de zelve approbeerde als haar gevoelen / zo heeft zy of 't woordt Ceremonieel genoomen vooz iets schaduwachtig / of enkelijk vooz iets veranderlyks / stelligs / en vooz een tijt / of in beyde die zinnen; het laatste kan hy niet zeggen; want dan zouden de twee eerste Regelen dubbelzinnig zyn / en in een dubbelde zin gemeint zyn; 't welk niet wezen kan: want elke letterlyke zin der woorden is maar eenderley; dubbelzinnigheid is bedrog; het tweede wil hy niet zeggen / dewyl hy dan

dan geen profijt weet te doen met die regelen voo? zijn geboelen / ja hy kan het niet zeggen : want Gomarus en andere met hem verstanden het van schaduwachtig / en ziende op Christus / en hy zegt / dat men de regelen moet op vatten na den zin en na 't gevoelen der Professoren pag. 29, 143. Het eerste zal hy dan zeggen / en dat zegt hy ook : want hy verklaart / dat men in 't Synode eens was , dat'er wat Ceremonieels en schaduwachtigs was in 't vierde gebodt ; pag. 96 ; en dat men gaat regel recht tegen de eerste en tweede regel van de Post-Acta , als men leert , dat het vierde gebodt eyscht een van zeven dagen , en dat in het zelve niets Ceremonieels , of schaduwachtigs is , pag. 78, 79, 80. ziet ook zijn Voorred. §. 13. en zijn tweede brief §. 14. nu dit kan niet waar zijn / als blijkt uit zijn eegen woorzden ; want hy zegt / dat hy niet engeloofte , dat alle de Synodalen dezelve zin hadden ; in zijn Brief aan N. N. §. 36. hy zegt / dat eenige Zeeuwfche Broeders het vierde gebodt t'eenegaar moreel stelden , en niets schaduwachtigs in 't gebodt erkenden , pag. 27 , en daarenboven zegt hy / dat haar gevoelen in zijn geheel is gelaten , en niet veroordeelt , en dat de regelen zo mosten ingestelt worden , dat alle die konden toestemmen , zo wel de Zeeuwfche Broeders , als alle de Leden van de Synode , daar onder Voetius mede een was , die van zijn Meester Gomarus zeer verschilde pag. 29. en dat het Synode geen van beyde heeft veroordeelt , want dat de regelen zo ingestelt waren , om daar in eens te zijn , in zijn tweede brief §. 13. Dit alles is enkele contradictie / 't is ja en neen. Zo dat het onmogelyk voo? hem is / te stellen / dat de Synode die regelen approbeerde / als haar gevoelen ; zo volgt dan van zelfs noodzaaklyk / dat men moet houden / dat die regelen waren van de Professoren met toestemming der Broederen van Zeeland geconcipeert en geapprobeert / elk neemende de woorzden in zijn zin / zonder malkander te veroordeelen / en dat het Synode heeft goet gebonden / die regelen / zo tot Dede aen te recommandeeren / tot dat men in 't volgende Synodus Rationalis over die verschillen zoude handelen. Dus breekt heb ik Vlak moeten overtuigen / om zijn laster tegen my wech te nemen.

§. 164. Ten Anderen , ons staat iets te spreken van 't boekjen van Burs ; daar van merkt Vlak eerst aan / dat het gedrukt is in 't jaar 1627. 4 Aug. maar hoe kan dat recht gedrukt zijn / dewyl Voetius de wederlegging daar van geschreeven heeft in 't zelve jaar den eersten Augusti ; en dat tot Heusden , daar men den Nicubwensstijl heeft ; en dat Voetii boek geen drukfout heeft blijkt / dewyl hy den dag aldus met Romeinsche letteren uitschrijft. Kal. Augusti cix dcc xxvii ; ten minsten zijn 'er zes dagen door gegaan / eer de Voorreden van Burs gedrukt / en 't boekjen in Hollandt versprept was ; behalven dat Voetius ook gewach maakt pag. 111. dat Burs zijn boekjen aan alle zo geern hertoonde / en mildelyk wechschonk ; en pag. 127 , dat hy Teelings Noodwendig Vertoog , na 't boek van Burs uitgegeven / had gelezen / en zeer pysselyk bebonden.

§. 165. In de Tweede plaats / Vlak zegt tegen my / 't is het grootste misverstant van de Wereldt , dat dit het eerste schrijven was , dat in Neerlandt tegen den Sabbath is uitgekomen ; verkeerdelyk geef ik de eere van de eerste Sabbath-twist aan Burs , overslaande Rivetus met Thylius ; Burs zegt hy / trekt verscheydene aan , als Danæus , Junius , Gomarus , Thylius ; en de geschillen quamen al in 't jaar 1619 op 't Synode ; hoe kan Burs , die eerst acht jaar daar na schreef , dan de eerste zijn ? dit gaapt als een oven. Brief aan N. N. §. 31, 33. Hier van heb ik iets gezegt boven §. 130. Daar is geen boek in in Neerlandt uitgegeven tegen den Sabbath voo? dat boek van Burs ; doch dat Burs eenige Auteurs citeert / om zijn gevoelen te beschermen / is wat anders ; Junius heeft noit tegen de Sabbath geschreeven / maar voo? dezelve in

alles; Thylius heeft ons geboelen in vijf pointen uit godzukt / gelijk ik boven toonde §. 34; en noit tegen de Sabbath geschreven; Gomarus schreef een jaar na Burs; waar is nu dan een Auteurs / die in Nederlandt tegen den Sabbath getwist heeft met eenig Schryft / voor dat het Schryft van Burs uit quam tegen 't boek van Teeling, genaamt de Rusttijdt (gelijk Vlak in zijn boek verhaalt pag. 31) 't is wat anders / dat 'er verschillende geboelens waren in Zeelant / die in 't jaar 1619 in 't Synode quamen; wy spreken van eenig twist-schryft tegen den Sabbath; 't boek van Teeling in 't jaar 1621 uitgegeven / was geen twist-schryft / gelijk elk zien kan; ook was het geapprobeert niet alleen van 't Classis van Walcheren, maar ook van 't Synode van Zuid-Hollandt / en van de Professor Gomarus.

§. 166. Ten darden. Vlak wil dit boekjen van Burs wat aanwijzen of verschonen; zeggende / 't is geapprobeert van de Classis van Tholen, en van Gomarus; en dat den Auteurs van het leven van Walæus zegt / dat Gomarus aan Burs de argumenten zoude hebben gesuppeditteert, Brief aan N. N. §. 34. Tweede brief §. 8, 20. en in zijn boek pag. 31, 32. Maar Voetius geeft 'er dit getuigenis van / *Lacrymæ Crocodili absterfa* pag. 10, 11. Dat hy autoritativelijk en publyklyk voor de gansche Wereldt zijn tegenpartijders beschuldigt (dewelke waren in Belijdenis Gereformeerden, in Beroeping Herders, door geen Kerkelijke censure noch afgezet, gefuspandeert, of getekent) van Joodendom, Phariseïscheit, Papistery, Anabaptistery, Brownistery, Ebionitische Kettery, Heydensche zedelijkheid, affcheyding, scheurmakery, opgeblazentheit, lastering, schending en overtreding van order, misbruyk van Godts Naam door lichtvaerdige eeden (indien niet meyneedigheden) en van een ongenoemde misdaadt, die hy niet derft noemen; en zo stelt hy haar (zegt Voetius) als overtuigt voor aan Atheïsten, Epicureers, Libertinen, en onrechtzinnige, om van haar gemaat en bespot te worden. Die het boekjen van Burs heeft / kan hier van onder andere na zien de navolgende plaatsen / pag. 106, 173, 203, 211, 220, 288, 302, 360, 363, 364, 365, 366: in 't byzonder wegens 't geen Burs zegt / pag. 226. spreekt Voetius hem aldus aan. Hier vergeet gy alle wetenschap en liefde, en gy lastert bottelijk en snoodelijk; hebben de Jesuiten en Remonstranten wel oit wreeder en duyvelscher consequentien, den rechtzinnigen opgelegd, dan gy hier den Sabbatarissen? Godt zal het zien en zoeken; ik vreeze, gy zult 'er eyndelijk eens aan denken, als gy in zwarigheden zult in gewonden zijn; *Lacrymæ* pag. 66. en pag. 85. zegt hy over Burs verwoijt van een volkomen nieuw Joodendom (pag. 288) dit is een zeer zware misdaadt, van dewelke zo de Sabbatarissen zich niet en zuiveren; zo zijnze slimmer dan zelf de hedensdaagse Joden en Turken; en zo gy haar niet overtuigt, of zo grouwlijken lastering niet met berouw herroep voor God en de Gemeente, zo ziet, waar men u voor houden moet. Doorzets toont hem Voetius byten het verschil van de Sabbath tot tienmaal dwalingen in de Theologie aan / naamlyk / *Lacrymæ* pag. 20, 21, 30, 42, 51, 63, 69, 71, 81, 101, behalven zyn contradictien / en veel andere bitterheden en lossigheden.

§. 167. Ten vierden. Vlak spreekt ictz in zijn Brief aan N. N. §. 34. over mijn aanwijzing / uit het boek van Burs, daar hy Christus zelfs Sabbaths ontheyliging toeschryft / Wecklage pag. 251. pag. 262, 't welk ik zeyde een Gods-lastering te bevatten; hier over valt hy zeer ongelaten tegen my uit. / als een die in een furie is; 't geen hem aandreef / was / dat hy zelfs niet beter gesproken had; ik vind my, zegt hy / zwaarder daar aan schuldig dan Burs. *Tweede Brief* §. 20. want hy had in zyn boek pag. 101. aldus geschreven / Christus toont klaar, dat hy op den Sabbath mach werken, ja dien ontheyligen, om dat Hy meer is dan den Tempel. Dit is recht uit

uit gezegt / Christus als Middelaar mocht den Sabbath schenden / en hy heeft dien geschonden / 't welk ik Godtslastering noem / dewyl hy niet de Pharizeen Christus de zonde van Sabbath's-onthepliging toeschryft / ziet boven §. 58. Ik zal tot wederlegging van Vlak niet anders doen / dan hem te gemoedt voeren de woorden van Voetius, *Lacryma Crocodilipag.* 71. Hier is een dwaling in de Theologie, niet zonder Godslastering. Maakt gy Christus alzoo met de godlooze Jooden tot een zondaar en overtreders van de Ceremonieele Wet, waar aan hy zich om onzen 't wil onderworpen had ? ziet waar heen den ongeleerden en onvalsten mensch, door de blinde drift van zijn nydigheid en quaadt-sprekendheid vervoert wordt ! Laat hem uit Damaeus (*part. 4. Isagoges lib. 3. cap. 20.*) leeren, dat de Ceremonieele Wet tot Christi doodt toe geduurt heeft, en uit *Calvinus, Beza, &c.* dat Christus die Wet onderworfen is geweest ; indien lichtelijk dat in de Postille niet en staat. Ik zeg kortelyk, 1. Christus is onder de Wet geweest. 2. En ook onder de Ceremonieele Wet, *Calvinus, Beza, Piscator* over *Luc. 2. v. 21. Gal. 4. v. 4. en Beza* over *Math. 5. v. 17. Math. 12. Marc. 2. 3.* Die Ceremonieele Wet is niet afgeschafft dan met Christi doodt, *Col. 2. v. 14. Calvinus* over *Col. 2. Math. 12. Marc. 2. v. 27.* En daags te vooren toonde zich Christus noch door die Wet verbonden, als hy het Paasch-Lam at. 4. De Jooden hebben op Christus, als hy op aarde verkeerde, gelet, als een overtreders der Wet; nochtans hebben zy dat nooit kunnen bevinden, of bewijzen. 5. Indien de latere Jooden iets diergelijks tegenwerpen, zo wordt het van 't Christendom tegen-gestaan, maar nooit toegestaan. **Deze aanmerking dan tegen Burs (en te gelyk tegen Vlak) zo gefondeert zijnde / zo zal ieder Lezer verbaast staan over Vlaks woorden tegen my ; zeggende in de Brief aan N. N. §. 34.** Zo handelde Achab met Naboth, de Jooden met Stephanus, Kajaphas met Christus; eerst de lastering zelfs bedencken, dan valsche getuigen zoeken ; daar op onrechtvaardig veroordeelen, dat is Godslastering, daar men de godlooze Jooden in navolgt, den onschuldigen opleggen. Het doet my wee in de ziel, en ik sta verbaast over Godts verdraagsaamheid over zulke grouwelen, en lasteringen, en dat onder de mantel van te strijden voor de zaake Godts. **Dit alles moet men van hem verdragen.** Hy beschermt zijn zeggen in de tweede Brief §. 20. Christus was (zegt hy) na zijn Menschheid de Wet onderworpen, maar na zijn Godheit was hy Heer van den Sabbath. **Nochtans moest Christus als Middelaar / Godt en Mensch / de Wet verklaaren / en onderhouden ;** Christus op aarde levende (zende Heidanus *Disp. van de Sabbath Th. 19.*) heeft zich beleden onder de Wet te zijn, en hy heeft de zelve niet afgeschafft, noch tegen-gegaan ; maar hy heeftze na de zin van zijn Vader uitgelegt, en zijn verklaring heeft hy bevestigd door de Authoriteyt van de Wet, en door redenen, genoomen van 't geen billijk en goetd is.

§. 168. Ten derden, Vlak spreekt ict over 't boekjen van Voetius tegen Burs, zeggende / **Wat het was** uitgegeven zonder Naam, in 't Latijn, met een scabrense stijl, en met verbodt van het te vertalen; **Dat** Voetius zijns wetens nergens van dit boekjen meldet ; **Dat** hy Burs over zijn scherpigheid zo ongenadig gegeesselt heeft, dat men zulken schryven over en weer, ten opzicht van de scherpigheid, wel het eerste mach noemen, dat men hier te Lande gezien heeft ; **Dat** den Schryver van 't leven van *Wala-laus* zegt, dat het was *Juvenile scriptum*, een Jongmans schrift, waar door hy meer schein zijn party te steeken, dan de Kerk te stichten. **Dat** het Voetius (in Samuels tijdt) (hoe komt dat te pas / 't heeft geen zin) aan geen Simeel ontbrooken heeft, die hem de Urias brief kon erinneren; waarom hy zich dat *Juvenile scriptum*, geen zo deftige Synodale Vader, noch zo lang daar na passende, als een Speel-kindt schijnt geschaamt te hebben ; zulks het onder die van het Echte-bedt nooit is te voorschijn gekomen.

men. *Brief aan N. N.* §. 29. *Tweede Brief* §. 9. 21. *Historie* pag. 32. *Nareden* pag. 95. Dus valt Vlak Voetius na zijn doodt op 't lyf / aan wiens voeten hy eenige jaaren gezeten heeft / en dien hy zijn waarde meester noemt / *Nareden* pag. 114. en als of dat smaaden niet genoch was / zegt hy verder in zijn *tweede Brief* §. 18, Was Voetius meester, die Burs dat meesterken met roeden kastijde, ik mein, dat hy ons slach van meesters met scordioenen zoude geesselen; nu den ouden man doodt is, danst men op zijn Graf, en hy moet 'er nevens andere zelfs aan. Hoe binnig! geen wonder dat Vlak my zo bitter valt / daar hy Voetius zo weinig ontziet / wegens zijn schryven tegen Burs. Doch ik zal eenige dingen vooz de eere van Voetius antwoorden. 1. Voetius drukte zijn naam niet uit; doch dat was niet / om dat hy zich dies schaande; want hoewel hy 't boekjen schreef / om zijn privaat oordeel aan zijn vriendt mede te deelen, nochtans suspecteerende, dat het ook andere zoude mede-gedeylet worden, zo zepde hy in de Voorreden, *Judicent ergo, sed Socraticè eruditi, sive ministri, sive Academicarum & Scholarum Professores, &c.* Laat 'er de geleerden van oordeelen, 't zy Leeraars, 't zy Professoren van Academien en Schoolen, 't zy allerley menschen die de waare en geleerde godzaligheid of godzalige geleertheit ter herten gaat. 2. Menig treslyk Leeraar heeft Boeken geschreven / zonder de naam eenigins of egyptlyk uitte drukken / of daar van elders te gewagen / hoewel zy zich niet en hadden der zelve te schaamen; ik kan ook Vlak verzekeren / dat Voetius noch vier boekjens geschreven heeft / zonder zijn naam / en zonder dat hy het oit in zijn Boeken erkent heeft. 3. Voetius schreef in 't Latijn / en verboode het te vertaalen / om dat hy 't genoch rekende / dat de geleerden over die Scholastijke Censuren oordeelden; 't is genoch (zegt hy tot den Lezer) dat die voor de geleerde Mannen en Studenten komen, om vonnis te vellen; ik heb de zaak zo gehandelt, en de stijl zo geschikt, dat ik niet meine, dat de ongelerterde veel onderwijs kunnen ontfangen door de overzetting. 4. Al was Voetius toen noch jong / zo was hy toen al zeer geleert / erbaven / en vroom; 't was zeven jaar / vooz dat hy tot Utrecht tot Professor en Predikant beroepen wierdt. Hy gaf zelfs dooz dat Boekjen een bewijs van zijn ongemeene geleertheit / en pber vooz de precise godzaligheid / die van zonnige Leeraars in Zeelandt (en byzonder van Burs) in Mr. Willem Teeling, dien grooten pberaar en Practisijn / zeer bitter bestreden wierdt; de geleertheit en tegen-kanting tegen alle de lossigheden gaf te kennen / wie den Auteurs daar van was. Zelfs noemt Vlak het een geleerd Boek in zijn tweede Brief, §. 11. 5. Ten Auteurs van 't *Leven van Walaeus* schrijft also smadelijk van Gomarus, zo dat zijn binnige uidsniking weinig te achten is. 6. De partypen van Voetius, Marees en Schook, hebben aan Voetius somtydts in haar eygen bitterheid den stijl verwoeten / die hy in dat Schrijft gebuykt heeft; maar wat was 'er van zulke byanden van Voetius beter te verwachten / als zy in haar toorn schryven? nochtans / zo veel ik gelezen heb / haalenze nergens uit dat Boek iets aan / waar in Voetius of tegen de waarheid / of tegen de godzaligheid zoude geschreven hebben.

§. 16. Ten vierden, Vlak spreekt iets over mijn schryven; Eerst, dat ik daar mede de wonde, die aan 't heelen was, van nieuws opkrabbe, en dat de goede gedachten tot vrede daar door verydelen, dewijl ik alle de geschillen van voren af ophaalde; *Voorrede* §. 5. Hoe is de wonde aan 't heelen, daar men stouetter en onbeschaander in menigte plaatsen heele Predicaten tegen den Sabbath doet? dat ongezonde geboeken met schriften en Catechesaten / en samensprekkingen voozzet? zo dat niet alleen eenige byvomen aan 't wanckelen geraaken / maar ettelijke Leeraars / die beter gronden hadden gelegd / afballen; hoe / en waarom ik geschreven heb / is te leezen in de Voorredens

redens booz mijn Boek.

§. 170. Ten anderen, Vlak zegt/dat ik Kemelen verzwelge in Curcellæus, daar ik do Muggen uitzijge in Burman, N. N. §. 31. Het contrary is waar: want ik heb uitdruklijk en breedt de dwaling van Curcellæus aangetoont in de Historie pag. 163. 250. en in't Dispuut pag. 448. maar dewijl hy 't vierde gebodt geheel Moreel hieldt/en zich regelrecht tegen onze partypen kantede / daarom heb ik gezegt / dat hy in 't principale van den Sabbath rechtzinnig gevoelt. zie zijn woorden in de Historie pag. 160. &c.

§. 171. Ten derden, Vlak verwijt my / dat ik den Artikel van de Ffeestdagen, die in 't laatste Nationale Synode weder op haar hoogste Throon geraakt zijn, my niet heb willen onderwerpen; Nu is hy (zegt hy/) independent, schrijft wat hem lust, zonder dat approbatie noodig heeft; werd't hem die geweigert, of niet na zijn zin gegeven, gelijk die onlangs, zo men zeydt, over dit Boek niet na wensch eenpaarig is uitgevallen, patientie, wie kan hem deeren, tweede Brief §. 15. 17. en in zijn eerste brief verhaalt hy / dat zijn Vriendt N. N. hem schreef / dat hy mijn Boek niet had willen approbeeren, also hy en ik geweldig veel verschillen. Tot antwoordt zeg ik / 1. Het is een slechte lof booz 't Synode Nationaal van Doordrecht van 't jaar 1618. datse de Ffeestdagen weder op haar hoogste Throon gebzacht heeft / daar de voorige Nationale Synoden van 't jaar 1574. en 1578. verklaaren / datse die geern hadden geweest gezien / om met des Heeren Dag alleen te vrede te zijn. Het was in 't zelve jaar 1618, dat Koning Jacobus de Ffeestdagen in de Kerk van Schotlandt niet gewelt indrong; doch hoe die Kerk in 't generale Synode van 't jaar 1638. daar tegen betuigt heeft / werpende die weer uit de Kerk / wens'te ik dat gelezen wiert / in de Acten van de generale Vergaderingen van de Kerk van Schotlandt. (laast tot Rotterdam in 't jaar 1682. herdrukt) pag. 36. &c. 2. Ik ben niet Independent van gevoelen / gelijk ik dat schrifteljk tegen de Labadisten heb betuigt; oozdeelt Vlak zo / om dat mijn boeken de approbatie van de Classen niet hebben; 't Is verkeert; ik konde zonnige schriften van Nieuws-drijvers by brengen / die approbatie hebben / en nochtans den Independenten in verscheyde gevoelens naderen / 3. Heden werden in Nederlandt verscheyde ergerlijke en aanstootelijke boeken van eenige Classen geapprobeert; gelijk 't vertaalde boek van Primerose, dooz 't Classis van Leiden, 't boek van Allinga tegen Witzius, dooz 't Classis van Enkhuisen &c. 't boek van Vlak, *Eurwig Evangelium*, dooz de Classis van Zutphen, waar van hy zelfs in zijn *Hammerkingen* pag. 47. verhaalt / dat een geleert man zepde / dat hy niet wist, hoe men 't zelve met een goede Conscientie, had kunnen approberen; en nu wederom dit boeck van Vlak tegen de gezonde Heer van de Sabbath / mede uitgegeven, gelijk 'er staat / na de ordre der Kerken. 4. Dat zijn Vriendt N. N. naamlijk D. van Halen, mijn boeck niet approbeerde / als van zyn gevoelen zeer verschillende / nam ik niet kwalijk; maar 't smert my / dat die mijn oude en liebe medgezel in de triviale en Academische studien / hebbende met my onder zo beroemde Meesters beter gronden gelegd / nu de nieuwigigheden / zo ontrent de Sabbath / als ontrent andere pointen te veel begunstigt. 5. Op dat Vlak en andere Lezers mogen zien / dat d'andere drie Professoren van Utrecht niet bzeemt van mijn boeck geoozdeelt hebben / zo zal ik hier haer E E brief aan my ober 't zelve inboegen / aldus luydze van woordt tot woordt. Utrecht den 21. Sept. 1685. *Eerzaerde Broeder. U E geschrifte*, genaamt een volkomen Dispuut, aangaande de Sabbath en des Heeren Dag, en hebben wy met zo veel opmerkinge ten vollen niet kunnen leezen, als U E of wy zelve wel wenschten. Onze veelvuldige beezigheden geven ons daaglyks zo veel werks, dat wy voor onze goede vrienden, niet al die tyd't over hebben, die wy anders geerne aan haar besteden zouden. Hier komt het dan van daan, dat wy ons niet in staat en vinden, om een wel-gegrondt oordeel over het gansche beslach uwer werks op te stellen: Maar met genoegten hebben wy gezien U E Godvruchtig oogmerk, in 't beveeren van de zedelykheid des vierden gebods, ten eynde des Heeren Dag van ons Christenen op een geeste-

geestelyke wijze consciëntieuslyk geviert worde. In deze Hooftzaak zyn wy het met U E eens, en dringen die waarheid by alle gelegentheden aan op de gemoederen van onze toehoorders. Wy pryzen ook U E neerstige arbeydt, in het opzoeken van alle redenen, voor en tegen. Hoewel wy alle byzondere stellingen, redenkavelingen, verhalen, uitdrukkingen juist niet de onze zouden willen maken; een yder heeft zyn eygen bevattingen, en manier van opstellen en van spreken, in welke wy een ander die vryheid vergunnen, die wy voor ons zelven wenschen. Maar dit is onze bertelyke zucht tot Godt, dat minder over de heylige en geestelyke Sabbath-rust gedisputeert, en dezelve in de Praetijk yveriger behertigt worde: en verbliven na toewensching van Godts Geest, U E Medebroederen, Petrus van Mastricht, Melchior Leidekker, H. Wits.

§. 172. Ten vierden, Vlak betuigt voor Godt, en dat is de gerustheid en getuigenis van zyn gewisse, dat hy niet getracht heeft my te bezwaren, maar te verschoonen, en dat hy niets heeft willen in brengen tot mijn bezwaring, als 't geen de waarheid, vrede en stichting vereyschte; *Tweede Brief* §. 2. de *Brief aan N. N.* §. 19. Ik verwondere my over Vlaks ongeboelige Conscientie: zal men zo veel lasteringen / valsche beschuldigungen / bespottingen en ontwaarheden openlyk voor de gansche kerk schryven / en dan de mondt af-beeigen / en niet schaamen te betuigen / ja te zweeren / dat men niets gedaan heeft / dan dat de waarheid en vrede en stichting eysschte? Ik laat de Hezer over al het voorige oordeelen; noch heb ik verscheidne smadelijke redenen voorhy gegaan; die men vindt in de *Nareden* pag. 4. 114. 115. in de *Brief aan N. N.* §. 26. *Tweede Brief* §. 2. 4.

§. Eyndelyk moeten wy noch iets aanmerken / over Vlaks schryven / aangaande de Sabbath; hy zegt / zo 't maar aan de liefde niet en mangelt, men in de zaak van de Sabbath genoegzaam eens is, *Ik.* Voorr. §. 3. 5. 9. Het contrarie hebben wy boven klaar getoont. §. 87. 98. 120; en het blykt te meer / dewyl hy Voorr. §. 11. vyf van onze stellingen verworpt als buyten Godts Woordt, §. 9. Doozts pryst hy zyn eygen schryven / zeggende / dat hy de rechtzinnige waarheyd klaar uit Gods Woord haalt, en de vlottende gemoederen der Christenenen bewaert, om niet omgedreven te worden met allerley windt der leere Voorr. §. 5, 9, en 23. ik zoude in mijn mening zeer bedrogen zyn, zo men met deze stellingen niet gemaklyk al den ophef, daar zommige yveraars en onvoorzichtige noch daaglyks van roepen en schryven, zal kunnen stillen, om eenmaal te rusten van verlooren arbeydt, in een zaak, die waarlyk is uitgetwist, en waar ontrent niet werdt op de baan gebracht, dat niet al lang is voorgesteld, en beantwoordt. Hoe onvast zyn stellingen zyn / en hoe ongegrondt zyn vrede-maken is / heb ik boven getoont; uit zyn eygen mondt blykt het / dat hy is by hem zelven overtuigt / dat hy verlooren arbeydt doet / niets brennende op de baan / dan dat al lang en meermaal is voorgesteld.

§. 174. Maar Vlak kon niet eyndigen / zonder ons noch ter deege te smaaden / zeggende / dat wy de Brownisten volgen; en dat zyn gevoelen is / 't gemeen gevoelen der Neerlandtsche, Duytsche en Fransche Kerken Voorr. §. 18. 7. d'outwaer? heidt hier van / is boven vertoont; alleen zal ik hem Voetius doen hooren, / die Burs aldus tegen-sprakt; *Lacryma* pag. 18. 't Meesterken zegt, dat zyn gevoelen is 't publyk gevoelen der Kerken; wat zal 'er dan weezen van zo veel lichten der Kerken, en zo veel Kerken, die het contrary gevoelen vast houden. Daar na vervolgt Vlak, men maakt de gemeente wijs; dat het oud nieuw is, en het nieuw oudt; die yveraars doen als Achab, en zeggen dat Elias de beroerder Israels is, Voorr. §. 7. en wederom §. 12. Of Christus met de Apostelen geen zorg genoeg gedragen hadden, om de Conscientien te verbinden; onze Heeren zullen dat verzuym beteren (ziet diergelijk verwijt boven §. 109.) is 't niet bedroeft, zegt hy / dat men zulken slaaf is van zyn driften, en quanfuys goede mening? noch gaat hy voort: Voorr.

Voorr. §. 15. men zoekt met verkeerde kunsten (*pias fraudes*, te bezwaren, niet tegenstaande dat men beter weet, als men de gemeente wil wijs maken, dat men heeden onder de Gereformeerde des Sabbaths, en 's Heeren Dags godlijke verbintenis bestrijft, dat men een der tien geboden tragt weg te nemen, en uit tefchrappen; Robinfon is de 1. geweest, **ziet dit alles boven § 88. 89. 111. wederlegt**) verder dat men de gemeente animeert, liever een der tien vingeren te laten afhouden en wech nemen, als een der tien geboden; wie hoorde of las oit zulken taal! 't is by na, of 'er in dit veld martel-kroonen te winnen waren. **ziet ook Nareden pag. 53. Gewis / wy moeten geredt zijn vooz ieder waarheit Godts / die wy in zijn naam leeren / ook ons leven te verliezen / en Martelaars te worden / als hy 'er ons toerief; maar ik geloof niet / dat de gene / die de Tien Geboden vermincken en verkreupelen / 't vierde daar af houden / zeggende / 't is heel Ceremonieel en afgeschafft / het minste lidt van haar vinger zouden laaten afhouden vooz het vierde gebodt / alzo weinig als vooz 't gebodt van de Besnydenis: maar wy hebben die uitzulking gebuykt in navolging van Hoornbeek; indien hy zijn Meesters schriften wat meer las / hy zoude weten van zulken taal; dit zijn Hoornbeeks woorden / *Theol. pract. lib. 9 cap. 20. §. 347.* Godt heeft dat gebodt onder de Tien Woorden gestelt in de Wet, waar van wy alzo weinig een laaten afscheuren, of afsnijden, dan dat iemandt ons een van de tien vingeren buiten recht en billijkheit af hieuw.**

§. 75. Het slot is gelijk 't begin / ontrouwighheit en onwaarheit / hy zegt / Even zo geredt is dat roepen, van 't is Sociniaans, enz. Hoornbeek beantwoort dit; Indien 't alzo was, zegt hy, is niet, als of wy hier in eenige Kettery stellen; Och of de Sociniaanen niet zwaarder en hadden! niet al wat van onze partyen geleert wordt is te verwerpen, daar zijn ook by haar goede dingen. l. c. pag. 417. 418. maar wy zeggen, dat zulks een loutere onbeschaamde lastering is. Dat haar leere Sociniaans is / heb ik boven §. 112. getoont. Dat ook Vlak der Sociniaanen gevoelen niet oprechtelyk voorszeldt / toonde ik boven §. 7. met de woorden van Hoornbeek; Nu moet ik toonen / dat hy Hoornbeeks woorden niet getrouwt voortzengt; want eben daar zegt hy / dat haar gevoelen Sociniaans is / zo verre is het 'er van daan / dat hy 't zoude beantwoorden. Dit dit staaltje zal men noch eens oordeelen van Vlaks citatiën. Aldus spreekt Hoornbeek pag. 416. 417. 418. van 's Heeren Dags beyliging; Wy hebben die sententie niet vereenigt, welke houdt, dat den Christenen van geen dag zoude gezeydt zijn, en van haaren Rustdag niet zoude mogen verstaan worden het vierde gebodt. *Gyen zult geen werk doen*; want deze vondt ik niet by die Theologanten, ontrent welker gevoelen te onderzoeken, en te vereenigen ik bezig was: maar ik had die in 't begin verworpen, als een extreme sententie, dewelke de onze in de Sociniaanen (NB. als ik noch niet anders en weet) gemeenderhand hebben verworpen. Wel is waar, niet al wat by onse partyen geleert wordt, is te verwerpen; daar zijn ook by haar goede dingen: maar onze Kerken (NB.) hebben dit van haar, aangaande den Rustdag, niet onder goede, maar verwerpelijke dingen altijd gehouden, en gestelt, 't welk (NB.) op het goetduncken van iemandt in de Kerk en Leere niet mach ingetrokken en verdedigt worden. Daar is verschil aangaande de onvolmaaktheit der Wet in 't gemeen, edoch boven dien, noch een ander particulier over 't vierde gebodt; hier van wordt nu gesproken, niet van dat eerste. Inderdaadt is 'er geen onderscheydt, zo men wilt zeggen, dat het vierde gebodt Ceremonieel en af-geschafft is, en het gebodt van geen werk te doen op den Rustdag, ons Christenen nu niet meer en raakt, of verbindt. Niet dat wy hier in eenige Kettery stellen; Och of de Sociniaanen niet zwaarders en hadden! maar (NB) dat onzes oordeels, en zo veel wy de Sociniaansche leeringen verstaan, ganfch geen onderscheydt tusschen deze gevoelens over den Rustdag, van iemandt zal kunnen gegeven worden.

E Y N D E.

R E

R E G I S T E R.

- A**ërius was geen Ketter, hoewel de Feestdagen &c. verwierp § 138.
- Alting* (*Jacob*) zijn gevoelen over de Sabbath waar in ongegrondt § 44.
- Approbatie* van Boeken, heden verkeerdelyk aan veel boeken gegeven § 171.
- Augsburgsche* Confessie hoedanig van de Sabbath te verstaan § 8, 142.
- Augustinus* en *Hefychius* stelden maar negen geboden §. 5. hoe *Augustinus* zeyde, dat het Avontmaal alleen op 's Heeren Dag bedeylt wierdt § 137.
- Bekker* (*Balthazar*) heeft aanstootelijke nieuwigheden in zijn Catechesatie-boek, genaamt, der volmaakten vaste spijs § 123.
- Bezæ's* gevoelen van den Sabbath gezondt § 140.
- Brown* bracht geen nieuwe leer van de Sabbath in Zeelandt § 19, 144.
- Brownisten* verschilden niet in de Leer van den Sabbath en 's Heeren Dag van de Kerk van Engelandt, en zy zijn daarom niet gescheyden van die Kerk § 18, 144.
- Burman* erkende geen godlijke Authoriteyt in 's Heeren Dag § 104.
- Burs* (*Jacobus*) zijn boek, genaamt Weeklage, in wat jaar geschreven §. 164. hy was d'eerste die in Neerlandt tegen den Sabbath schreef §. 165. zijn boek bevatte veel bittere lasteringen en ongezonde stellingen § 166.
- Calvinus*, zijn woorden van den Sabbath (in zijn institutien) verklaart door *Maresius* en *Ryffenus* §. 6. zijn woorden over Gen. 2. §. 58.
- Catechismus*, de Heidelbergfche, van wie en wanneer ingestelt, en hoe in Neerlandt aangenomen §. 100. zy is niet uit te leggen na de sin en schriften van *Ursinus* § 12. 100. in opzicht van de Sabbath is veelsins tegen de Nieuws-drijvers § 101, 102; zy wordt niet oprecht aangenomen van de Sabbath-befrijders § 33, 100 &c.
- Clemens* (*Romanus*) had de dwaling der E-bioniten §. 72.
- Coccejus* geciteert § 31, 147. ziet *Heidanus*.
- Concilie* van *Laodicea* wat besloot ontrent het houden van den Saterdags-Sabbath §. 73, 137, 139, waar in van *Voetius* geprobeert §. 73.
- Curcellaus* den Remonstrant, waar in dwaalde ontrent den Sabbath §. 170.
- Dag des Heeren* niet recht Zondag genoemd §. 90. desselfs godlijke verbintenis wort bestreden, ook van *Vlak* §. 111, 92. &c. 116. zy kan verandert worden, na de gronden van de Sabbath-befrijders §. 103
- Danaus* hoe van den Sabbath sprak §. 47. stelde, dat de Ceremonieele wet duurde tot Christi doot §. 167.
- Engelsche* en *Schotten* haar gevoelen over den Sabbath, en 's Heeren Dag §. 11 144. 156. haar disputen over den Sabbath uit wat oorsprong §. 13. wanneer begonnen §. 17. 't gevoelen der Engelsche Kerk verschilde niet van de Brownisten ontrent den Sabbath §. 18, 144. haar gezondt gevoelen was bevestigd Kerkelyk en Politijckelyk §. 14, 147.
- Fransche Catechismus* hoe recht te verklaren §. 10, 142.
- Festus Hommius* gezont in zijn gevoelen ontrent de Sabbath §. 150.
- Gomarus* zeyde, dat 't vierde gebodt boven de rust vereyfte heyliging door Godsdiensten §. 58. wordt van *Heidanus* en *Vlak* zeer gepreezen, maar daar in niet gevolgt §. 58.
- Heidanus* en *Coccejus* haar brief aan 't Zuyd-Hollandtsche Synode tot Gouda in 't jaar 1659 §. 28 met aantekeningen daar over §. 29. &c. zy namen de *Post-Acta* niet oprecht aan § 31. noch de *Catechismus* § 33, 101, 102, 103. noch de stellingen van *Thysius* over den Sabbathen 's Heeren Dag § 34, 143. stelden maar negen geboden die ons verbinden § 29; 32, 88, 89, haar gevoelen maakte beroerte ook in 't Synode § 29. 't is allefins tegen gegaan § 40, 41, zeggen, dat 's Heeren Dag niet mach verandert worden, doch haar gronden leggen daar toe § 103. zy verwerpen, dat men 's Heeren Dags onderhouding vast maakt aan 't vierde gebodt § 111. zeyden

R E G I S T E R.

zeyden dat de Regelen der *Post Acta* waren van de verschillende partyen geaprobeert para. 116.

Van Hengel hoe 't gevoelen verklaart van de gene, die zeggen, dat een dag van zeven geboden is in 't vierde gebodt. § 54.

Hoornbeek houdt het argument krachtig, genomen uit dien, dat den Sabbath van 't begin was § 4. loochent, dat de ouden tegen 't vierde gebodt gesproken hebben §. 5. zegt en toont, dat der Socinianen gevoelen van den Sabbath en 's Heeren Dag geheel een is met dat van *Heidanus*, en *Coccejus* §. 7. 175. zijn Brief aan 't Zuyd-Hollandts Synode in 't jaar 1659. §. 35. met aantekeningen daar over §. 36 &c. waarom hy oordeelde, te mogen en te moeten antwoorden tegen *Heidanus* en *Coccejus*, na 't Synode van *Gouda* §. 42. zegt, dat in voorgaande tijden zo niet is gedisputeert tegen den Sabbath, als geschiet is door *Heidanus* en *Coccejus* §. 46.

143. zegt, dat het argument, van dat 'er anders maar negen geboden zullen zijn, recht gebruykt wort tegen *Heidanus* &c. § 89. zegt, dat 's Heeren Dag van de Apostelen, en niet van de Kerk zonder de Apostelen moet afgekomen zijn §. 97. hy erkende een Godlijke instelling van 's Heeren Dag, hoewel niet formeel en solemneel met zo veel uitdruklijke woorden §. 108. als niet zijnde nodig §. 109. zegt, dat *Heidanus* &c. de godlijke verbintenis van 's Heeren Dag niet regt drongen noch konden dringen § 107, 110. nog de onderhouding van 's Heeren Dag krachtig op de Conscientie binden §. 116. zegt, dat men verkeerdelyk roept over de scrupelen in de Conscienty uit het gemeen gevoelen van den Sabbath §. 119. en dat 'er veel valsche rapporten zijn, aangaande superstities ontrent de onderhouding van 's Heeren Dag §. 121. hoe antwoordt op 't geen het Synode van *Iselstein* in 't jaar 1626 sprak van superstities ontrent de Sabbaths onderhouding, § 121 hy zegt, dat 't Synode van *Dort* sterk aen drong de Sabbaths heyliging §. 120; en dat in Zeeland niet gedisputeert is, of 't vier-

de gebod was afgeschafft §. 149. zegt, dat men also weinig een van de tien vingeren als een van de tien geboden zoude laten wech neemen §. 175.

Ignatius zijn woorden tegen den Joodschen Sabbath §. 71. of recht overgezet zijn §. 134. zijn brief aan de *Philadelphensen* vervalt para. 75.

Leidekker (*Melchior*) zegt, dat 's Heeren Dag moet van de Apostelen zijn ingestelt, zalze verbinden § 97. oordeelt, dat 's Heeren Dags onderhouding niet krachtig kan aangedrongen worden van de partyen para. 116.

Lodenstein valschelilyk beschuldigt, van dat hy verandert was van gevoelen ontrent de Sabbath § 45. erkende niet dat de partyen recht een godlijke verbintenis op de Conscientien drongen, om 's Heeren Dag te heyligen §. 105, 111. Getuigde, dat *Voetius* verhaalde, dat 'er in 't Synode tegen de Regelen van de *Post-Acta* gesproken is §. 160. zeyde dat *Burman* en andere met de Papisten eens waren § 48.

Maresius (*Samuel*) hoe de woorden van *Calvin* over den Sabbath verklaarde §. 6. hoe veroordeelde de Leydsche Theologanten *Heidanus*, *Coccejus*, en *Burman* aangaande de Sabbath, zeggende datse 't gevoelen der Socinianen hadden, en maar negen geboden stelden § 43. hoe hy 't gevoelen van *Walker* en *Alting* van den Sabbath beschrijft para. 44.

Martelaars leden niet alleen om haar vergaderinge, maar ook om 's Heeren Dag § 117.

Melaughten was na *Walæi* zeggen, gezont ontrent de Sabbath para. 8.

Origenes (gelijk mede *Hilarius*) noemde 's Heeren Dag een Sabbath § 136, 137.

Oflander hoe de woorden van *Ignatius* verklaarde para. 73.

Paschasius hoedanig geschreven heeft tegen *Heidanus* en *Coccejus* para. 25.

Papisten haar gevoelen ontrent den Sabbath en 's Heeren Dag para. 6, 48.

Polus hoe ve klaart de text *Math.* 12:5. § 58.

Primerose (*David*) hoedanig van de Sabbath geschreven heeft § 25. is in alles wederlegt in 't volkomen Dispuut van de Sabbath para. 25, N 3 *Post-*

R E G I S T E R.

- Post-Acta* van 't Synode van *Dort*, niet recht vertaalt, §. 152. 158. de Regulen aangaande de Sabbath, zijn in de Synode tegengesproken, §. 152. 158. 160. 162. zy zijn niet van 't Synode geaprobeert en gearresteert als haar gevoelen, maar van de Professoren geconciepeert, en van de verschillende Broederen van Zeelandt geaprobeert, en daar na door het Synode by provisie tot vrede aangerecommandeert, §. 158. 159. 160. 161. 162. 163. zy zijn niet tegen de gene, die 't vierde gebod moreel stellen, en niets schaduwachtig daar in erkennen, en moeten daarom na *Gomari* zin niet verklaart worden, §. 22. 24. Doch *Heidanus* en *Coccejus*, en *Allinga*, loopen 'er tegen aan, §. 11. 158. 159.
- Professoren* van *Utrecht*, *Mastricht*, *Leidekker* en *Witsius*, hoe van 't Boek, genaamt, *Volkomen Disput van de Sabbath*, &c. geoordeelt hebben, §. 73.
- Ryffinius* (*Leonardus*) hoe de woorden van *Calvijn* over den Sabbath verklaart, §. hoe hy toont, dat de Sabbath-bestrijders tegen de Catechismus leeren, §. 101. 102. hoe getuigt uit de mond van *Voetius*, dat de Regelen van de *Post-Acta* in 't Synode zijn tegengesproken, en niet geaprobeert van 't Synode als haar eygene, §. 158. 159. hoe bewijst, dat 't Synode die niet heeft geaprobeert, §. 158. 159.
- Rivet* hoe disputeerde tegen de Papiſten, die 's Heeren Dag zeggen een Traditie en een menschelijke inzetting te zijn, §. 48.
- Robinson* hoe vroom, geleert, en bemint in Nederlandt, §. 21. zeyde met recht, men moſt 't vierde gebodt Moreel stellen, of daar zouden maar negen geboden zijn, §. 174.
- Sabbath* zeer geschonden voor de tijdt van 't Synode van *Dort*, door 't volk en door de Leeraars, §. 14. Sabbath der Jooden wordt met recht genoemt, en overgezet Saterdag, of Saterdags-Sabbath, §. 137. zy is van de eerste Christenen ten tijde der Apostelen, noch van de Apostelen niet gevyert, §. 68. 69. 91. daar na hebben de Christenen dien tot een werk-dag gebruykt, hoewelze noch in veele plaatſen op den zelve preekten; alleen de *Ketters* vyerdenze naast 's Heeren Dag, §. 66. &c. 139. altijd is 't geoorloft, voor de *H Sabbath-leer* te disputeeren, maar nooit daar tegen, §. 27. *Scrupulen* ontrent den Sabbath verkeerdelyk gemoveert van die de Sabbath bestrijden, §. 119. als mede superstitien en verkeerde precisiteyten verweeten zonder grondt, §. 26. 121. Sabbathsgodlijke verbintenis door *Heidanus*, *Coccejus* en *Vlak* wechgenomen &c. §. 72. 111. *Socinianen* haar gevoelen over den Sabbath eenderley met dat van *Heidanus*, *Coccejus* &c. §. 5. 42. 57. 112. 175.
- Spanhemius* hoe 't woordt Ceremonieel verklaarde, §. 57. zeyde, dat die 't vierde gebodt heel Ceremonieel stellen, met de *Wederdoopers*, &c. gevoelden, en de weg tot ongebondene lolligheit baanden §. 57.
- Spiljardus* en zijn *Applicationen*, waarom byzonder geciteert, §. 150.
- Staten* van *Hollandt* en *West Vrielandt* hoe zich in 't jaar 1659, verklaart hebben voor den Sabbath, §. 4.
- Schotten* hoe voor den Sabbath, en tegen de *Feeſtdagen*, §. 11. 141. 156. 171.
- Superstitien* en te groote *precisiteyten*, en oneyndige *scrupulen*, te vergeefs verweeten, aan die op 't vierde gebodt en 's Heeren Dag staan, als haar conscientien verbindende, §. 26. 120. 121.
- Synode* van *Dordrecht*, hoe klaagde in 't jaar 1618. en 1619. over de menigvuldige Sabbath-schendingen, §. 11. hoe sterk drong de heiliging van den Sabbath, §. 120. hoe het de *Feeſt dagen* bracht op de hoogste Throon, §. 771. ziet *Post-Acta*.
- Synode* van *Zuyd-Hollandt* tot *Gouda* in 't jaar 1659, hoedanig besloot over den Sabbath en 's Heeren-Dag, §. 27. 9. 40. 41.
- Teeling* (*Willem*) had zijn gevoelen van den Sabbath niet van de *Browniſten*, en hy bracht uit Engelandt geen verschillen van den Sabbath in Zeelandt, §. 20. 145. zijn woorden aangaande de verschillen over den Sabbath in zijn tijdt §. 149.
- Thyſii* gevoelen van den Sabbath en 's Heeren Dag, §. 34. niet oprecht van *Heidanus* en *Coccejus* aangenoomen, §. 34. 143.

Ve-

R E G I S T E R.

Vedelius hoe de woorden van *Ignatius* verklaarde, §. 71.

Udeman had zijn gevoelen niet van de Brownisten, maar gevoelde met de gemeene Kerk in Zeelandt, Hollandt, Engelandt? &c. §. 21. 145.

Vlak zegt het navolgende met onwaarheid; Dat 't gemeen gevoelen is, dat de Sabbath niet van 't begin is, §. 2. Dat men in Neerlandt voor 't Nationale Synode van *Dort*, met 't leven vyand was vande profanation des Sabbaths, §. 14. Dat de Disputen over den Sabbath uit Engelandt zijn overgewaeyt in Nederlandt, §. 17. Dat de *Brownisten* van de Kerk van Engelandt en Neerlandt verschilden ontrent de leere van de Sabbath, en datse daarom afgescheyden waren, §. 18. 144. Dat *Teeling* een gevoelen van den Sabbath uit Engelandt, en van de Brownisten had gebracht, verschildende van de Kerk van Zeelandt, §. 20. 145. Dat *Udeman* zijn gevoelen had van de Brownisten, §. 21. 145. Dat te vooren zo onder de Gereformeerden tegen de Sabbath niet gedisperuteert was, gelijk geschiet is door *Heidanus*, *Coccejus*, *Burman*, &c. §. 46. Dat ons gevoelen van dat een van zeven dagen Moreel is, strijdt tegen 't gemeen gevoelen, en dat het Brownistis is, §. 55. 174. Dat het tegen de Post-Acta is, §. 56. Dat de eerste Christenen den Sabbath der Jooden zo wel vyerden, als den 's Heeren Dag, en dat na de Christelijke Vryheid, §. 65. 77. 139. Dat de verbintenis van 's Heeren Dag (die godlijk is) in Neerlandt niet bestreden wordt, §. 111. Dat het gevoelen van de partyen niet een is met de Socinianen, §. 112. 175. Dat de Martelaars niet leden, om 't vieren van 's Heeren Dag, §. 117. Dat *Ignatii* woorden qualijk vertaalt zijn, §. 134. ook de woorden van *Dionysius* §. 135. dat de woorden van *Clemens* vervalst zijn, §. 137. en dat *Origenis* woorden verdraeyt zijn, als men houdt, dat hy 's Heeren Dag Sabbath noemde, §. 136.

Vlaks lasteringen §. 129. 143. 151. 152. 153. 154. 155. 157. 167. 172. 174. 175. is ontrouw in 't gevoelen der Socinianen te citeeren.

§. 7. citeert *Voetii* woorden niet getrouw §. 61. 91. 106. 145, noch de woorden van *Hoornbeek* §. 175, en andere woorden, §. 171. zegt, dat *Hoornbeek* niet recht verstondt de woorden van *Hieronimus* §. 37. smaadt en beschuldigt zijn meester *Voetius* §. 168. berispt *Baxter* onverstadelijk §. 138, hy spot en smaadt wegens een onopmerkenheit van een ander, zijnde aan slimmer schuldig, §. 156.

Vlak loochent, dat de Sabbath van 't begin is, §. 51. hy haalt het gevoelen der Engelsche en Schotten niet recht aan, over de Sabbath, §. 11. hy is onwetende ontrent den oorsprong der Disputen over den Sabbath in Engelandt en Neerlandt, §. 13. 14. 17. zegt verkeerdelyk, dat de Regelen vande Post-Acta na de zin van de Professoren *Gomarus* &c. moeten verstaan worden, §. 24. hy wedspreekt zich, §. 23. 24. 163. hy verstaat ons gevoelen niet recht, aangaande dat 't vierde gebodt een van zeven dagen gebiedt, §. 54. hy disputeert zonder kracht van reden, §. 52. 55. 78. 109. 110; zegt, dat in 't vierde gebodt alleen rust, en geen Godtsdienst noch saamenkomst daar toe, geboden is, §. 58. 59. hebbende van *Gomarus* beter kunnen leeren, §. 58. hy zegt, dat de Priesters in 't Oude Testament, den Sabbath in den Tempel ontheyligden, en mochten ontheyligen, §. 58. en dat Christus zelfs den Sabbath ontheyligt heeft, §. 167, zegt, dat de rust van 't vierde gebodt, met den dag is afgeschafft, zo dat het heele vierde gebodt in de letter de Christenen niet raakt, §. 60. 63. 79. hy wil een godlijke verbintenis tot een wekelijkch Sabbath en tot onderhouding van 's Heeren Dag stellen; doch hy heeft eerst al de gronden wechgenomen, en zo kan hy dan niet, of moet zijn gronden verlaaten, §. 80. &c. 92. &c. hy stelt ook maar negen geboden, §. 88. hy kan de onderhouding van 's Heeren Dag volgens zijn gronden niet krachtig aandringen, §. 116. hy kan geen vrede maaken tusschen de partyen, §. 11. 52. 56. 87. 125. 173. hy zoekt verkeerdelyk te toonen, dat 'er onder de Leeraars eenigheid

R E G I S T E R.

heit is ontrent de godlijke verbintenis van 's Heeren Dag § 98. &c. 111. hy verstaat niet recht, hoe *Hoornbeek* toestaat, dat geen formeele en expresse instelling van 's Heeren Dag is § 108. hy wil, men zal Feestdagen houden, als men die in de Kerk vindt §. 122. hy citeert meermaal Bekkers Catechesatie, die veel nieuwigheden bevat, en hy prijstze §. 123. hy stelt geen onderscheyt der dagen §. 124. hy neemt de Sabbath uit het Paradijs, uit het vierde gebodt, en uit 't N. Test. §. 125. hy loochent, dat men in Zeelandt niet disputeerde, of het vierde gebodt afgeschafft was §. 149. hy moet zelfs toestaan, dat de Regelen van de Post-acten zijn tegen gesproken, en datse van 't Synode als haar eygene niet kunnen geapprobeert zijn § 163. hy zweert, dat hy niet geschreven heeft, dan dat waarheid vrede en stichting vereyste § 172.

Vrede ontrent de Sabbath-twisten hoe te maken § 126, 127. en in de Brief aan *Vlak*.

Voetius beschrijft de algemeene Sabbath-schending in Nederland voor de tijdt van 't Synode van Dort §. 14. loochent, dat 't gevoelen van die 't vierde gebodt Moreel stellen, van 't Synode veroordeelt is § 24. hy wilde, men moest niet spreken tegen de strenge rust, als men de heele rust Ceremonieel stelde § 60. hy erkende niets Ceremonieels in 't vierde gebodt § 61. wie hy oordeelde te judaifeeren § 61, 63. waar in hy 't Concilie van *Laodicea* tegen sprak § 73, 77. hy oordeelde, datze zich zelve tegen spraken, die de Moraliteyt van 't vierde gebodt loochenen, en nochtans een godlijke verbintenis tot een wekelijcke Sabbath stelden §. 80. hy wilde, men zoude 's Heeren Dag niet Zondag noemen § 90. hy oordeelde, dat 'er een vaste reden was, waarom 't exempel der Apostelen, alle Christenen verbodt tot het houden van 's Heeren Dag § 91. hy zeyde, zo het vierde gebodt heel Ceremonieel was, dat 's Heeren Dag wel

mocht verandert worden § 103. wat hy van den Sabbath en 's Heeren Dag gevoelde § 106. hy zeyde, men moest niet altijd hebben een expresse formeele instelling §. 108. wat *Voetius* oordeelde de weg tot vrede §. 126, 112. hy zegt, dat ons gevoelen geen Brownistry is, en dat Brownisten in't stuk van Sabbathleer niet verschilden van de Engelsche of onze Kerk § 144. hy toonde, dat *Teeling* geen vreemt of eygen gevoelen van den Sabbath had § 145. hy zegt, dat nu veel punten der Religie beter opgeklaart syn, dan door de eerste Reformateurs § 47. hy wederlegt, dat Christus den Sabbath zoude ont-heyligt hebben § 167 hy loochent, dat 't gevoelen van de partyen is 't gemeen gevoelen der Kerken para. 174.

Ursinus verklaringen over de Catechismus hoe, door wien, en wanneer in 't licht gekomen para. 100.

Walaus zegt, dat ons gevoelen, van dat de Sabbath van 't begin is, is het gemeen gevoelen der Kerke § 3. en dat het gevoelen, van dat een van zeven dagen Moreel is, is 't gemeen gevoelen §. 55. hy loochent, dat de oude Christenen den Saterdag-Sabbath hebben gevyert met rusten van werk § 76. hy zegt, dat de Artikelen van de Post-Acta zijn gestelt en geapprobeert van de Professoren en Zeeuwfche Broeders, en van de Synode maar aan-gerecommandeert tot vrede para. 161.

Waldensen en *Boheemers* gezondt van gevoelen ontrent de Sabbath para. 9.

Walker (George) hoedanig gevoelde van de Sabbath, en van wien wederlegt §. 44.

De Wit met waarheit geciteert voor 't gemeene gevoelen para. 15.

Dr. Young hoe de zaak van het houden van den Saterdag Sabbath uithaalde § 76.

Zwitfersche Confessie hoe te verstaan, en hoe verstaan is van de Theologanten, Zwitfersche, Engelsche, Schotfche § 8. 142, 144, 147.

E Y N D E.